

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

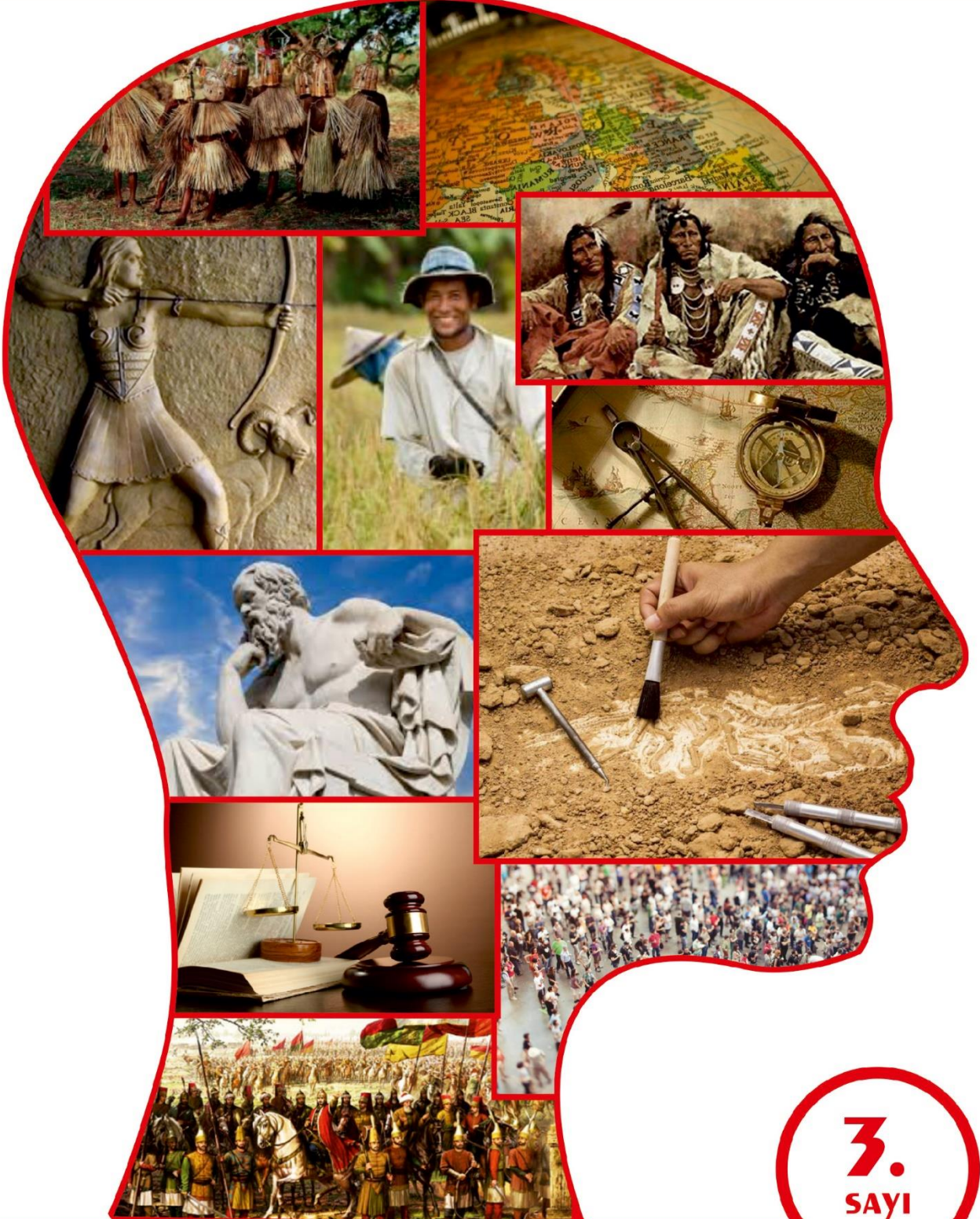
INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Cilt/VOLUME: 2

Sayı/NUMBER: 3

Yıl/YEAR: HAZİRAN 2019

ISSN: 2636-8641

3.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 3 – 2019

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *International Scientific Indexing, Eurasian Scientific Journal Index, Index Islamicus, ResearchBib, ASOS Index, Rootindexing, CiteFactor, Scientific Indexing Services, DRJI* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *International Scientific Indexing, Eurasian Scientific Journal Index, Index Islamicus, ResearchBib, ASOS Index, Rootindexing, CiteFactor, Scientific Indexing Services, DRJI*.

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Emine Feryal Turan – Prof. Dr. Hüseyin Türk

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı – Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz

Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama - Doç. Dr. Meryem Bulut

Doç. Dr. Halil Çağlar Enneli - Doç. Dr. Elif Asude Tunca

Ankara 2019

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ / INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

SAYI / ISSUE 3 – YIL / YEAR 2019

Sahibi/ Published : Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Yazı İşleri Müdürü : Efecan Anaz
Yardımcısı /
Co-editor

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Emine Feryal Turan – Ankara Üniversitesi
Editorial Board : Prof. Dr. Hüseyin Türk – Ardahan Üniversitesi
: Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı – Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. Meryem Bulut – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. H. Çağlar Enneli – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. Elif Asude Tunca - Lefke Avrupa Üniversitesi

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Ömer Kahya

Sekreter Yrd./ Ass. Sec. of the Ed. Board : Şafak Bozgun

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Ali Osman Tiro
: Sema Şişman

Mizanpaj Editörü / Assing Layout Editor : Deniz Karatekin

Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Yayın Danışma Kurulu
Review Board

Prof. Dr. Nazif Mandacı - Yaşar Üniversitesi

Doç. Dr. Altuğ Ünal - Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Çağatay Edgücan Şahin - Ordu Üniversitesi

Dr. Gökhan Gültekin - Sivas Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Fatih Aydemir - Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Anıl Gacar - Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aytaç Ören - Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Sarı - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Nilüfer Süzen - Uşak Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Şahin - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Samet Kalecik - Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sevra Fırıncıoğulları - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şahin Kızıldaş - Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şükran Sırkıntıoğlu Yıldırım - Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Urungu Akgül - Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yetkin Sefer Işık - Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Barış Gür - Dokuz Eylül Üniversitesi

Meltem Yılmaz Bilecen - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Öğr. Görv. Çağdaş Cengiz - Dokuz Eylül Üniversitesi

Öğrt. Gör. Sibel Çelik - Dicle Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Lojistik Faaliyetleri Üzerine Olan Etkilerinin İncelenmesi / An Overview on the Concept of Logistics 4.0 Concept: Development and Change from Past to Present • 1 - 7
ÜMİT YILMAZ, BÜLENT DUMAN

Küreselleşme ve Sanat / Globalization and Art • 8 - 19
HAKAN ARIKAN

Evrensel Bir Yazar Olarak Oscar Wilde / Oscar Wilde as A Universal Author • 20 - 30
MİNE YAZICI

Güvenliğin Kalkınma Boyutu: Karadağ Örneği / Development Dimension of Security: Montenegro Case • 31 - 48
MURAT NECİP ARMAN, SELAHATTİN ERTÜRK ÇİFTÇİ

Kitle Endüstrisi ve Kitle Kültürü Kavramlarının Frankfurt Okulu Düşüncesi Üzerinden Analizi / Analysis of Mass Industry and Mass Culture Concepts Through the Thought of Frankfurt School • 49 - 64
MÜMTAZ LEVENT AKKOL

The “Others” Of Evliya Çelebi The Infidels, The Sinners, The Insects, and The People Nonsectarian In The Book Of Travels (Seyahatnâme) / Evliya Çelebi'nin “Öteki”Leri Seyahatnâme’de Kefere, Fecere, Haşere ve Mezhepsizler • 65 - 88
MUSTAFA ÇAPAR

Immigrants' Access to Resources / Göçmenlerin Kaynaklara Erişimi • 89 - 98
MERYEM BULUT

DERLEME MAKALESİ

Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Tek Bir Yöne Evrilmesi: Dünya Sosyal Forumu Örneği ve Medyayı Kullanım Pratikleri / Evolution Process Through One Main Point of Anti-Globalization Movements: Case of World Social Forum and Their Usage Practice of Media • 99 - 117
LÜTFÜ PINAR, ERDAL DAĞTAŞ

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

Gönderim: 27-09-2018 – Kabul: 11-04-2019

An Overview on the Concept of Logistics 4.0 Concept: Development and Change from Past to Present

Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Lojistik Faaliyetleri Üzerine Olan Etkilerinin İncelenmesi¹

**Ümit YILMAZ²
Bülent DUMAN³**

Abstract

New technologies need to be integrated into the activities in order to make the performances of increasingly complex logistics activities sustainable due to the diversity of customers' demands. Augmented reality, defined as enriching the real world with audio, video, photos and similar information coming from the virtual world, is in among the new technologies that have been mentioned. In this study, the effects of augmented reality technology, which is very popular in recent years, on the application areas of logistics activities and logistics activities are discussed. For this purpose, a basic research are done first about the augmented reality

Öz

Müşterilerin taleplerindeki çeşitlilikten dolayı gittikçe karmaşıklaşan lojistik faaliyetlerinin performanslarının sürdürülebilir hale getirilmesi amacıyla yeni teknolojilerin faaliyetlere entegre edilmesi gerekmektedir. Gerçek dünyanın sanal dünyadan gelen ses, video, fotoğraf vb. bilgiler ile zenginleştirilmesi olarak tanımlanan artırılmış gerçeklik, bahsi edilen yeni teknolojiler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, son yıllarda oldukça popüler olan artırılmış gerçeklik teknolojisinin lojistik faaliyetlerindeki uygulama alanları ve lojistik faaliyetleri üzerine olan etkileri ele alınmıştır. Bu amaçla, öncelikle artırılmış gerçeklik teknolojisi hakkında temel bir araştırma

¹Bu çalışmanın bir bölümü Türkiye, Balıkesir'de 27-28 Haziran 2018 tarihleri arasında düzenlenen International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS'18)'te bildiri olarak sunulmuştur.

²Ümit Yılmaz, Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Bigadiç Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, umityilmaz@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4268-8598

³Bülent Duman, Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Bigadiç Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, bduman@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4548-5219

technology. Later in the direction of making the logistics activities accurate, fast, low cost and high efficiency, the gains that the augmented reality provided to the logistics processes will be determined.

Keywords: *Augmented Reality, Augmented Reality Applications, Logistics, Logistics Activities, Information Technologies*

yapılacak, daha sonra lojistik faaliyetlerinin doğru, hızlı, düşük maliyetli ve yüksek verimli hale getirilmesi doğrultusunda artırılmış gerçekliğin hangi lojistik süreçlerinde aktif rol aldığı ve ne gibi kazanımlar sağladığı tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Artırılmış Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları, Lojistik, Lojistik Faaliyetleri, Bilişim Teknolojileri*

Giriş

Lojistik süreçlerde malzeme, bilgi ve finansal akış olmak üzere 3 farklı akış bulunmaktadır. Bu nedenle lojistik, ürünlerin hareketi ve yönetiminin yanı sıra bilginin de hareketi ve yönetimiyle de ilgilidir (Saatçioğlu, Görçün, Görçün, Uzel Altınocak ve Saatçioğlu, 2016, ss. 6 – 7). Bilgi yönetimi, tedarik zincirinde lojistik faaliyetler için; hangi sistemler ile ne kadar bilgi toplanacak ve ne kadar paylaşılacak, bilgi akışının zamanlaması nasıl olacak ve bilgi akışının karar vermeye nasıl bir katkısı olacak sorularını cevaplamaya çalışır (Erturgut, 2016, s.153). Bu sorulara optimal cevaplar bulunarak bilginin etkin ve verimli kullanımı, lojistik faaliyetlerinin yönetiminde oldukça önemli bir unsurdur. Bilgi teknolojilerinin lojistik faaliyetler üzerine katkıları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Miraldes, Garrido Azevedo, Charrua-Santos, Mendes and Oliveria Matias, 2015, s.126):

- Verimli sonuçlar elde edilmesini sağlar.
- Genel anlamda gerçekleşen hataların azalmasına olanak kılar.
- İşletmenin yürütme sürecinin kalitesini artırır.
- Memnuniyet artışını ve bunun beraberinde iş ilişkilerinin kuvvetlenmesini sağlar.
- Örgütsel öğrenmeyi sağlar ve örgütsel hafızayı güçlendirir.
- Kurumlar arası rekabetin sağlanmasını ve sürdürülebilir hale getirilmesine olanak tanır.
- Bazı pazarlara erişimin kolaylaşmasını sağlar.
- Harici (dış) bir ortamdan veri depolamayı sağlar.

Bilgi teknolojilerinin tedarik zinciri üyelerinin faaliyetleri üzerine önemi gün geçtikçe artmaktadır. Günümüzün popüler bilgi teknolojilerinden biri de hiç şüphesiz artırılmış gerçeklik teknolojisidir. Çalışmada, tedarik zincirinin tüm mensuplarının faaliyetlerine rekabet avantajı sağlamayı vaat eden artırılmış gerçeklik teknolojisi ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Artırılmış Gerçeklik Kavramı

Artırılmış gerçeklik eğitim, sağlık, askeriye, mimarlık, endüstriyel tasarım, sanat, reklam, oyun, eğlence, spor ve turizm gibi birçok alan üzerinde etkisi olan; sanal ile gerçek dünyayı birleştirerek, bilgiye daha hızlı ve kolay bir biçimde ulaşılmasını sağlayan yeni bir ortamdır (Gökçearsan, 2016, s.701). Artırılmış gerçeklik, gerçek dünyanın etkilenmesine neden olmadan, kullanıcıların gerçek dünya ile etkileşim halindeyken sanal nesnelere de etkileşime girdiği bir sanal gerçeklik uygulamasıdır (Demirer ve Erbaş, 2015, s.804). Daha kapsamlı bir tanım olarak ise artırılmış gerçeklik, gerçek dünyanın kamera ile görüntüsünün alınması sırasında, gerçek dünya üzerinde önceden belirlenmiş olan hedef noktalara, bilgisayarda yaratılmış olan materyallerin belli noktalarından bağlanması ve oluşan sonucun programlar vasıtasıyla yorumlanarak çıktı görüntüsünün eş zamanlı olarak alınmasıdır (Köse, 2017, s.54). Artırılmış gerçeklik teknolojisi yardımıyla bilgisayarlar, mobil cihazlar ya da tabletlerdeki kamera yardımı ile bir nesneye veya materyale bakıldığında daha önce entegre edilmiş olan dijital ya da elektronik içerikler görülebilmektedir. Bu sayede bilgisayarlar, mobil cihazlar ya da tabletlerin ekranları aracılığı ile gerçek hayatta orada olmayan bir nesne veya bir olay oluyor gibi görülmektedir (Çakır, Solak ve Tan, 2015, s.47).

Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Lojistik Faaliyetlerinde Kullanım Alanları

Kişisel bilgisayarlardan mobil cihazlara kadar teknoloji, günümüz insanların iletişim kurma ve dünyayla etkileşim kurma şeklini derinden etkilemiştir. Yeni teknolojiler neredeyse tüm sektörleri derinden etkilemekte ve lojistik sektörü de bu sektörlerin başında gelmektedir. Teknolojinin hızla geliştiği günümüzde, çeşitli sektörlerdeki işletmeler, iş süreçlerini iyileştirmek amacıyla artırılmış gerçeklik teknolojisini benimsemeye başlamışlardır. Artırılmış gerçeklik, lojistik planlama ve lojistik faaliyetlerini yürütme aşamalarında lojistik sektörüne yeni bir bakış açısı sağlamıştır. Artırılmış gerçeklik teknolojisini benimseyen ve süreçlerine entegre eden sektörlerin başında gelen lojistik sektörü, bu teknoloji sayesinde maliyetlerini önemli ölçüde azaltma, kaynaklarını optimize etme, hata oranını düşürme, süreç verimliliğini sürdürülebilir olarak artırma ve artırılmış gerçekliğin bir kılavuz gibi hareket etmesiyle tüm ilgili bilgileri görüntüleme olanağına kavuşmuştur. Bunların yanı sıra lojistik sektörü, çalışanların karar vermelerinde yardımcı olabilmek, çalışma koşullarını iyileştirmek, iş arkadaşlarıyla uzaktan bağlantı kurarak eşzamanlı destek almak suretiyle sorunları çözmek ve gerçek zamanlı bilgi alabilmelerini sağlamak için süreçlerinin yönetiminde günümüzde aktif olarak artırılmış gerçeklikten faydalanmaya başlamıştır.

Tesis planlama

Artırılmış gerçeklik uygulamaları, bir tesisin henüz kurulum aşamasında tesisin neye benzeyeceğini görmesini ve deneyimlemesini sağlar. Bu sayede tesis için gerekli olan yatırım maliyeti aşağıya çekilebilir. Bunun yanı sıra artırılmış gerçeklik teknolojisi lojistik süreçlerinde, lojistik faaliyetlerinde kullanılacak ekipmanların daha sipariş edilmeden önce tesiste nereye yerleştirilmesi gerektiğinin de öngörülmesini kolaylaştırır. Böylece, tesis işleme alındıktan sonra yüksek maliyetli yeniden düzenleme gerekliliği ortadan kalkar ve tesis optimal düzeyde planlanacağından işlevsel düzeyde yüksek verimlilik elde edilir. Bu, gelecekte ekipmanın maliyetli şekilde yeniden düzenlenmesini

önleyebilir, işlevsel bir düzen sağlayarak verimliliği artırabilir ve etkin bir çalışma ortamına olanak sağlayabilir.

Taşıma

Taşımacılıkta en önemli kural ürünlerin zamanında ve doğru koşullarda ulaştırılmasıdır. Bu şartların optimal düzeyde sağlanması için hizmet kalitesi seviyesinin doğru belirlenmesi gerekir. Hizmet kalitesinin seviyesi arttıkça taşımacılık maliyeti de o kadar artmaktadır. Maliyetlerin yüksek olduğu böyle bir ortamda taşımacılıktaki en büyük başarı kapasite kullanımının maksimizasyonu ve rotanın optimizasyonudur. Bunun için günümüzde taşımacılık yönetim sistemi yazılımları kullanılmaktadır (Acar ve Köseoğlu, 2016, s.233).

Artırılmış gerçeklik uygulamaları, yüklerin tanımlanmasına, rotalarının belirlenmesine ve hedefe varış için gerekli olan sürenin azaltılmasına olanak sağlamaktadır. Artırılmış gerçeklik uygulamaları yardımıyla, taşınan malın türü, mala ait ağırlık ve hacim bilgileri, malın istiflenmesinde dikkate alınacak hususlar hakkında detaylı bilgi verir. Bu uygulamalar, detayları verilen mal için gerekli alanı hesaplayarak ve planlanan rota göz önünde tutularak araçta en uygun yere yerleştirilmesine imkan sağlar.

Bunların yanı sıra artırılmış gerçeklik teknolojisi uluslararası ticarete bağlı uluslararası yük taşımacılığında da kullanıcılarına kılavuzluk yapmaktadır. Uluslararası ticaret, ülkeden ülkeye değişen ihracat / ithalat ve ticaret düzenlemeleri ile uğraşmak demektir. Bir artırılmış gerçeklik sistemi tarafından desteklenen bir kullanıcı, belirli bir gönderinin belirli bir hedefe yönelik ticari düzenlemelere uyup uymadığını basitçe bir cihaz ile tarayarak kolayca belirleyebilir. Artırılmış gerçeklik sistemi, gerekli ticari belgelerin çevirilerini anında sağlamak ve ihtiyaca göre değişiklikler önermek için de düzenlenebilir.

Sipariş toplama

Sipariş toplama, maliyetli ve emek yoğun bir aktivitedir. Gelen sipariş doğrultusunda sipariş toplama işi genellikle kâğıt ve el terminaleri yardımıyla yapılmaktadır. Bu yöntemle göre bir kurumsal kaynak planlamasından çekilen stok raporuna göre ürünler, operatörler tarafından depo ortamında aranarak bulunur ve el terminali yardımıyla ürünlerin sistemsal aktarımı gerçekleştirilir. Ancak bu yaklaşım operatörün uzmanlığına ve dikkatine dayanmaktadır. Günümüzde sipariş toplama işi genellikle düşük eğitim seviyesine sahip, düşük maaşlı ve iş gören sirkülasyonunun yüksek olduğu operatörler tarafından gerçekleştirildiğinden, gerçekleştirilen işlemler çoğunlukla yavaş ve hatalı olabilmektedir.

Sipariş toplamada düşük performans, tüm tedarik zinciri üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Toplam sipariş toplama süresinin yaklaşık %50'si ürüne ulaşma işlemi, yaklaşık %20'si de ürünü bulma işlemi için harcanmaktadır (De Koster, Le-Duc and Roodbergen, 2007, s.8). Sipariş toplama faaliyet için gerçekleştirilen ulaşma ve arama işlemleri iyileştirilerek sipariş toplama verimliliğinde artış sağlanabilir. Bu amaçla kullanılabilir çeşitli yöntemler vardır. Bu yöntemler içerisinde artırılmış gerçeklik teknolojisi de yer almaktadır. Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile kâğıt ve el terminaline bağımlılık ortadan kalkacaktır. Bu yeni teknoloji, operatörlere sipariş toplama faaliyeti içerisinde toplanacak ürünün lokasyonuna varılmasına kadar rehberlik eder ve ürün alınırken de ürünün doğru

ürün olup olmadığını doğrular. Bu sayede operatör tesis içerisinde doğru ürünü bulmak amacıyla hızlı bir şekilde yönlendirilebilir. Bunun yanı sıra iş için görevlendirilen yeni bir personel bile işine kolay bir şekilde adapte olacağından oryantasyon maliyetinin en aza indirilmesine de katkı sağlayacaktır. Doğru kullanıldığında, bu teknoloji, sipariş toplama operasyonlarının maliyetini önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahiptir.

Depolama

Depolama işleminin ilk adımı depolama yerinin belirlenmesidir. Bu işlem, depolanacak ürünlerin fiziki özellikleri (ebat, ağırlık, vb.), operasyonel ve teknik depo işlemleri ile güvenlik ve yasal gereksinimler gibi çok farklı kriterler kullanılarak yapılabilmektedir (Ten Hompel ve Schmidt, 2014, s.26). Bir artırılmış gerçeklik sistemi, kullanıcıların bir deponun kullanılabilir alanını envanterin kriterlerine göre kolayca maksimize etmelerini sağlar. Yerleşim planını, fiziksel depoya yerleştirerek, kullanıcılar hangi yerleşimin en iyi işe yaradığını belirleyebilir ve depo planlaması ile ilgili maliyetleri indirgeyebilir.

Paketleme

Her ürünün nasıl ve ne zaman paketleneceği noktasında belirleyici olan alım satımında ya da taşınmasında normal olarak kabul gören hacim ya da miktarına paralel, kendine has fiziksel özellikleri vardır (Murphy ve Knemeyer, 2016, s.190). Mamul üreticiden tüketiciye ulaştırılınca kadar dağıtım kanalının çeşitli aşamalarında ve perakendecide sergilenirken, korunmasından sorumlu olan paket; ayrıca aracı kuruluşlarda depolanırken istifleme kolaylığı getirmekte ve malın çeşitli nedenlerle zarar görmesini önlemektedir (Çekerol, 2013, s.65).

Paketlemede artırılmış gerçeklik teknolojisinin zaman baskısı, kalite baskısı ve maliyet baskısı olmak üzere başlıca üç kullanım nedeni vardır. Bu faktörlerin birbirleriyle zaman zaman çelişen ilişkileri de yer almaktadır. Örneğin zaman baskısı, kaliteyi azaltan hatalara neden olurken, kaliteyi optimize etmek ise genellikle maliyette artışa neden olmaktadır. Amaç artırılmış gerçeklik teknolojisi ile paketleme işlemlerinin optimizasyonu için en iyi sonucu veren çözümler elde etmektir (Mattig, Lorimer, Kirks und Jost, 2016, s.3). Artırılmış gerçeklik ile paketleme gerektiren mallar otomatik olarak tanınmakta, yerleştirme bilgileri, güvenlik notları ve ek içerik bilgileri izlenebilmekte ve gerçek zamanlı olarak ambalajlama talimatı görüntülenebilmektedir. Böylece paketleme işlemi daha güvenli ve daha verimli hale gelmekte ve malların yanlış paketlenme oranı azalmaktadır.

Kalite ve güvenlik

Artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanımı esnasında görüntülerin video olarak kaydedilmesi, süreçlerin uzaktan analiz edilmesi, belgelenmesi ve iyileştirilmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin bir çalışan, süreç içerisinde herhangi bir sorunla karşılaşması durumunda yöneticiye artırılmış gerçeklik yardımıyla gördüklerini aktarabilir ve bunun neticesinde yöneticisi tarafından gerekli talimatları görsel ve işitsel olarak alabilir. Bunların yanı sıra görüntülerin kaydedilmesi, bir güvenlik olayı araştırması esnasında da kullanılabilir.

Müşteri hizmetleri

Yakın gelecekte, artırılmış gerçeklik tabanlı uygulamalar, artırılmış gerçeklik teknolojisini destekleyen bir cihaza sahip müşterilerin, sevk edecekleri malların ölçümünü hacimsel olarak taramasını ve ağırlık bilgisini girmesini sağlayarak lojistik servis sağlayıcısından fiyat teklifi almalarını sağlayacaktır. Ayrıca, bu uygulama ile farklı nakliye türü ve sigorta fiyatı seçenekleri de müşteriler tarafından görüntülenebilecektir (Glockner, Jannek, Mahn and Theis, 2014, s.20).

Sonuç

Artırılmış gerçeklik teknolojisini lojistik faaliyetleri üzerine olan gelecekteki uygulamaları yalnızca hayal gücü ile sınırlıdır. Bu yaklaşımdan hareketle günümüzün standart lojistik süreçleri gelecekte önemli ölçüde değişime uğrayacak ve başta artırılmış gerçeklik olmak üzere yeni teknoloji uygulamalarına uyarlanmış teknoloji tabanlı modern lojistik süreçlerine evrilecektir. Artırılmış gerçeklik teknolojisini kullandığı aygıtları diğer nesnelerin interneti çatısı altında yer alan aygıtlarla birlikte lojistik süreçlerine dâhil etmek, yalnızca süreç verimliliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda işlemler için gerçek zamanlı görünürlüğü ve şeffaflığı da sağlayacaktır.

Temel lojistik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi esnasında insan kaynaklı birçok hata meydana gelebilmektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi, sanal olarak ilave bilgiler ve yönlendirmelerle kullanıcıların doğal ortamında durumu ve materyalleri yönetmesine olanak sağlamaktadır. Bu sayede oluşabilecek organizasyonel hatalar daha kaynağında yok edilerek tedarik zincirinin olası sürecinin devamlılığını güçlendirir. Ayrıca işçiler artırılmış gerçeklik teknolojisi sayesinde, uzmanlıklarını artıracaklar ve daha iyi kararlar vereceklerdir. Özetle; artırılmış gerçekliğin amacı insanlara daha verimli ve etkili bir şekilde çalışabilmeleri için yardım etmektir. Eğer artırılmış gerçeklik, sınırlı vizyon ve hafıza gibi insan yetersizliklerini tamamlayabilirse, bir çok lojistik faaliyetinde gelecekte devrim niteliğinde iyileştirmelere imza atacaktır.

Artırılmış gerçeklik üzerine şirket bünyesinde gerçekleştirilecek altyapı çalışmalarının henüz başlangıcında ihtiyaçlar belirlenmeli ve ihtiyaçlara yönelik fonksiyonlara sahip teknoloji alınması gidilmeli ve aşırıya kaçılmamalıdır. Bu sayede yatırımın geri dönüş hızı artacaktır. Kullanıcıların yanı sıra artırılmış gerçeklik teknolojisi hizmet sağlayıcılarının da zamanla üstesinden gelmeleri gereken pil ömrü, yüksek yatırım maliyetleri, ağ performans sorunları, gizlilik ve kamu kabulü gibi bir takım teknik ve toplumsal zorluklar da vardır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. Z. ve Köseoğlu, A. M. (2016). *Lojistik yaklaşımıyla tedarik zinciri yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Çakır, R., Solak, E. ve Tan, S. S. (2015). Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile İngilizce kelime öğretiminin öğrenci performansına etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2): 45 – 58.
- Çekerol, G. S. (2013). *Lojistik yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- De Koster, R., Le Duc, R. and Roodbergen, K. J. (2007). Design and control of warehouse order picking: A literature review. *European Journal of Operational Research*, 182 (2): 481 – 501. doi:10.1016/j.ejor.2006.07.009

- Demirer, V. ve Erbaş, Ç. (2015). Mobil artırılmış gerçeklik teknolojilerinin incelenmesi ve eğitimsel açıdan değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3): 802 – 813. doi:10.17860/efd.29928
- Erturgut, R. (2016). *Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Glockner, H., Jannek, K., Mahn, J. and Theis, B. (2014). *Augmented reality in logistics.*, Troisdorf: DHL Customer Solutions & Innovation.
- Gökçearslan, A. (2016). Artırılmış gerçeklik uygulamaları ve grafik tasarım alanına yansımaları. *Turkish Studies*, 11(21): 697 – 708. doi:10.7827/TurkishStudies.11304
- Köse, N. (2017). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının reklam kampanyalarına etkisi. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1(1): 53 – 59. doi: 10.17932/IAU.EJNM.m.25480200.2017.1/1.53-59
- Mattig, B., Lorimer, I., Kirks, T. und Jost, J. (2016). Untersuchung des einsetzes von augmented reality im verpackungsprozess unter berücksichtigung spezifischer anforderungen an die informationsdarstellung sowie die ergonomische einbindung des menschen in den prozess. *Logistics Journal: Proceedings*, 2016: 1 – 10.
- Miraldes, T., Garrido Azevedo, S., Charrua-Santos, F. B., Mendes, L. A. F. and Oliveira Matias, J. C. (2015). It applications in logistics and their influence on the competitiveness of companies / supply chains. *Scientific Annals of the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași Economic Sciences*, 62(1): 121 – 146. doi: 10.1515/aicue-2015-0009
- Murphy, P. R. ve Knemeyer, A. M. (2016). *Güncel lojistik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Saatçioğlu, Ö. Y., Görçün, Ö. F., Görçün, Ö., Uzel Aydınocak, E. ve Saatçioğlu, D. (2016). *Bilişim Sistemleri ve Lojistik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Ten Hompel, M. ve Schmidt, T. (2014). *Depo yönetimi: Depo sistemlerinin otomasyonu ve organizasyonu*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

Gönderim: 08-10-2018 – Kabul: 27/06/2019

Globalization and Art

Küreselleşme ve Sanat

Hakan ARIKAN*

Abstract

On the basis of the phenomenon called globalization are the forces of the world economic market spreading all over the world. But the economic dimension of globalization is perhaps the most comfortable and easy to explain. Because this economic factor has intertwined with politics, security and culture, even religion in essence, issues such as international power, power balances, market wars and culture make up the most subtle, deep side of globalization. Those who seize the market are taking care to control these areas by transferring funds of political, religious, cultural and artificial resources in order to carry out all kinds of policies. This is the technical and real dimension of the work, and the globalization that continues its economic existence based on neo-liberal economic policies continues its social

Öz

Küreselleşme denen olgunun temelinde, dünya ekonomi piyasası güçlerinin tüm dünyaya yayılması yatmaktadır. Fakat küreselleşmenin ekonomik boyutu belki de en rahat ve kolay açıklanabilecek boyutudur. Uluslararası iktidar, güç dengeleri, pazar savaşları ve kültür gibi konular, küreselleşmenin en incelikli, derin tarafını meydana getirmektedir. Çünkü bu ekonomik faktör, özünde siyaset, güvenlik ve kültürle, hatta din ile iç içe geçmiş haldedir. Piyasayı ele geçirenler, her türlü politikalarını yürütebilmek için siyasete, dine, kültüre ve sanata kaynak fonlar aktararak bu alanları kontrol altına almaya özen göstermektedirler. Bu işin teknik ve gerçek boyutu olup, ekonomik varlığını neo-liberal ekonomi politikalarını temel alarak devam ettiren küreselleşme, sosyal varlığını da liberal kültürleştirmeye sürdürmektedir. Bu bağlamda,

* Hakan Arıkan, Dr., Üniversite, Bölüm, hakanarikan35arikan@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1752-345X

existence with liberal culture. In this context, art, which is a great influence on the influence of the globalizing world on the masses, is inevitably an important area.

küreselleşen dünyanın, kitleler üzerindeki etki gücü üzerinde büyük etkisi olan sanat ise kaçınılmaz olarak önemli bir alan oluşturmaktadır.

Keywords: *Globalization, Art, Art Market, Biennial, Fair*

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Sanat, Sanat Piyasası, Bienal, Fuar*

1. Giriş

Sanat ve küreselleşme ilişkisi, sosyal bilimler alanında da sıkça sorgulanmaktadır. Fakat bu iki kavramın içinde barındırdığı karmaşık yapı gereği tam olarak açıklanamamaktadır. Küreselleşmenin getirdiği, üretilmiş, yayılmış bilginin ışığında yeni bilim ve sanat anlayışları ile neredeyse her alanda geleneksel değer yargılarını yerinden sarsmasıdır. Küreselleşme teknolojik gelişmelerle beraber etkisi estetik beğeni düzeylerinden, medya olarak kullanımına, sanatçıdan, sanatın varlığına ve sanatın girdiği tüm üretim ilişkilerinde kendini göstermektedir. Bu bağlamda sanat da tüm gelişmelerle, kapitalist sistem içerisinde ekonomik bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Ekonomik bir öğe olarak ele alınmasıyla, en büyük destekçileri kaynak sahipleri, koleksiyoncu ve ilgili yapısal kurumlarla doğrudan bir ilişki ve bağımlılık yaratmıştır. Bunun neticesinde gelişen sanat piyasası dünyanın en büyük pazarlarından biri haline gelmiş ve küreselleşme kendisine karşıtlık taşıyan sanattan da fayda yaratmasını bilmiştir.

1.1. Küreselleşme

Küreselleşme ya da uluslararası alanda dile getirilen karşılığıyla globalleşme, glop yani yuvarlak anlamına gelen sözcükten türetilen bir kavramdır. Böylece yer küreyi sarmalayıp, kucaklayan bir gelişme eğilimi anlatılmak istenmektedir (Çağlı, 11, s. 2006). Moda bir deyim olarak küreselleşme, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtara dönüşmüştür. Bazılarına göre onsuz mutlu olamayacağımız şey, bazılarına göre ise mutsuzluğumuzun nedenidir. Bunun yanı sıra başkaları için yerelleşme anlamına gelirken; ayrıca yeni bir özgürlüğün işaretini veren bir umut kapısı olarak da değerlendirilebilir. Çoğunun birleştiği nokta ise, küreselleşmenin hem geri dönüşü olmayan, hem de hepimizi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç; dünyanın kaçamayacağı kaderi olduğudur (Bauman, 2014, s. 8).

Bauman'ın da ifadelerinden anlaşıldığı üzere küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik birçok yorum yapılmış, yorumlayanların konuya kendi pencerelerinden bakmalarından dolayı anlaştıkları tek nokta belirli bir ortak yaklaşım çerçevesinde buluşamamaları olmuştur. Bir diğer neden ise

küreselleşmeyi açıklamada yararlanılan dünya görüşleri, bakış açılarını değerlendirme kıstasları ve ideolojilerin zaman içerisinde değişime uğramaları olmuştur. Buradan hareketle kavramının ilk kullanımı, tarihsel gelişim süreci ve düşünürlerin yaklaşımları noktasında ele almak hem kavramın hem de farklılıkların anlaşılması noktasında önemlidir.

Tarihsel süreç içerisinde küreselleşme başlıklı ilk çalışmanın Aberdeen Üniversitesi'nden Roland Robertson tarafından yazılan "Globalization Social Theory And Global Culture 1972" isimli kitap olduğu iddia edilmektedir (Erkızan, 2002, s. 62-63). Küreselleşmenin tarihi ise, ele alınması gereken çok boyutlu etmenleri içinde barındıran karmaşık bir yapıya sahiptir. Tarihsel gelişim açısından küreselleşme kavramının tarihini incelerken farklı coğrafya ya da insanların ticaret için birbirleri ile iletişime geçmesi olarak değerlendirilirse, küreselleşmenin tarihinin ilk çağlara kadar uzanması gerekmektedir. Fakat, bugünkü değerlendirme ve anlamlar açısından ifade ettiğimiz küreselleşme kavramının kullanılması insanlığın gelişim aşamaları düşünüldüğünde yeni bir kavram olduğu görülmektedir. Tarihsel olarak incelendiğinde, küreselleşmenin ilk ne zaman başladığı konusunda farklı bakış açıları bulunmaktadır.

Küreselleşmenin tarihi konusundaki farklı yaklaşımlar noktasında bazı kaynaklarda küreselleşmenin insanlık tarihi kadar geriye dayandığını ve başlangıç olarak ise insanlığın sosyalleşme çabaları olduğu dile getirilmektedir. Fakat genel olarak küreselleşmenin tarihi ile ilgili üç farklı yaklaşım üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki; küreselleşmenin insanlık tarihinin başından beri var olduğu fakat özellikle son dönemde farklı gelişmelerin etkisi nedeniyle kaçınılmaz bir noktaya geldiğidir. İkincisi ise; kapitalizm ve modernleşmenin gelişmesine paralel olarak geliştiği ve son dönemde hız kazandığına dair olan görüştür. Üçüncü yaklaşım ise; özellikle Endüstri Devrimi'nden sonra modern toplum ve kapitalist sistemin çözülmesi ile alakalı olarak son yıllarda ortaya çıkan bir kavram olarak kabul edildiğine dair olan görüştür (Karaca, 2007). Orta Çağ'dan itibaren küreselleşmenin tarihi incelendiğinde ise, toplumlar arası ticaretin ilk olarak ortaya çıkmaya başlaması, küreselleşme kavramında ilk çıkış nedenleri olarak kabul edilmektedir. Fakat küreselleşmenin daha geniş çaplı sosyal, kültürel, ekonomik, askeri her alanda genişlemesinin nedeni ise, dünya tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşanmış olmasıdır.

1453 tarihinde bir çağın kapanıp yeni bir çağın aralanması ile birlikte coğrafi keşiflerin hızlanması, deniz aşırı yolculukların başlaması, ticaretin hız kazanması ve söz konusu sömürgecilik siyasal olarak kurumsallaşmaya başlaması önemli etkenlerdir. Sömürgecilik sonrasında zenginleşen ülkelerin hakimiyet alanlarını genişletmesi ve toplumsal hayatın her anlamda değişmeye başlaması ile birlikte bu gelişmelerin sanayi devrimine zemin hazırlaması önemli olmuştur. 1870 yılında Endüstri Devrimi'nin gerçekleşmesi ile birlikte dünyada en büyük değişim ve gelişmeler olduğu bir kırılma yaşanmıştır. Zenginleşme, sömürge hareketleri, serbest ticaret kurumlarının oluşması ve bunların sonucunda liberal ekonomik sistemin yaratılması küreselleşme açısından önemli gelişmelerdir. Yine dönem içerisinde iletişim araçlarının gelişmesi, demiryolları, telefon, telgraf gibi buluşlar dünya üzerinde iletişimin gelişmesini sağlayarak dünyayı küçülten etkenler olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak ilerleyen süreçlerde Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi küreselleşme olgusunun hızını kesen bir etki olduğu kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemde ise, 2. Dünya Savaşı'nın başlaması, sömürgeci devletler arasındaki paylaşımın devam etmesi, çıkar çatışmaları, petrol kaynaklarının keşfi ve elde etme yarışları, kapitalist sisteme karşı SSCB Doğu Blokunun oluşması küreselleşme açısından önemli olaylardır. 1. ve 2. Dünya Savaşı'nın ardından hız kaybeden küreselleşmenin yeniden hız kazanması açısından en önemli olay ise Berlin duvarının yıkılması SSCB ve Doğu Bloğunun çökmesi olarak kabul edilmektedir (Elçin, 2012, s. 4-13). Tüm bu gelişmelerin sonucunda ABD'nin süper güç olarak dünya sahnesinde yer alması ile beraber küreselleşme açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir.

ABD'nin süper güç olması ile beraber entegre olmuş küresel pazarlar, özelleştirme, liberal hareketler, çok uluslu şirketlerin hakimiyetlerinin artması gibi faktörler küreselleşme ağının genişlemesini sağlayan nedenlerdir. Bu gelişmelere paralel olarak günümüzde küreselleşmenin hızlanmasına katkıda bulunan diğer etkenler ise teknolojik gelişmelerin üst düzey seviyelere ulaşması, iletişim araçlarının ve teknolojik altyapılarının iyileştirilmesi sayesinde piyasaların gelişmesi, yeni üretim teknik ve araçlarının geliştirilmesi, uluslararası sınırları aşan kuruluşların çoğalması ve inovasyon çağında hız kavramının oluşmasıdır. Küreselleşmenin gelişim sürecinde yine Dünya Bankası, IMF, finans piyasasını yönlendirebilen uluslararası örgütler, uluslararası ilişkilerdeki oyunun kurallarını belirlemede artan ölçüde güç kazanan kurumsal yapılar olma özelliğini de taşımaktadırlar.

Tarihsel gelişim dışında düşünürlerin bakış açıları noktasında ise, her ne kadar küreselleşme olgusunun önemli değerlendirme ve çözümlenmelerinden biri A. Giddens tarafından verilmişse de bu konudaki en önemli yaklaşımlardan birinin Robertson' a ait olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Robertson küreselleşme olgusunu geniş ölçekli bir biçimde açıklamaya çalışırken esas açıklayıcı nedenler arasında devletler arası etkileşimin yerini sosyal kültürel süreçlerin aldığından söz eder. Ona göre, küreselleşme dünyayı yeniden yapılandırma isteminin ve teşebbüsünün tarihsel bir sonucudur. O nedenledir ki esasında küreselleşme olgusu tarihsel süreçte kendini açığa çıkaran sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz. Küreselleşme özü itibari ile kendini ekonomik, sosyal ve düşünsel olarak, az gelişmiş ülkelere empoze eden gelişmiş ülkelerin başlattığı bir olaydır. Dolayısıyla, küreselleşme Avrupa merkezli bir söylemin dünyayı yeniden yapılandırma tasarısı ve projesinden başka bir şey değildir (Erkızan, 2002, s. 62-63). Robertson' ın küreselleşme kuramına Giddens'ı, Wallerstein'i, Featherstone'u ve Smart'ı da eklemek mümkündür. Özellikle Wallerstein küreselleşmede merkezi bir rol oynayan ülkelerin az gelişmiş ülkeleri ekonomik, politik ve kültürel bağlamda boyunduruk altına alarak onların küreselleşmede merkez ülke konumuna gelmelerini engellediklerini öne sürerek son derece haklı bir yer edinmiştir (Erkızan, 2002, s. 68).

Bauman'a göre ise, küreselleşme fikrinin taşıdığı en kapsamlı anlam, dünya sorunlarının belirsiz, baş edilemez ve kendi başına buyruk doğası olarak bir merkezin, bir kontrol masasının, yokluğudur. Bauman'a göre, Küreselleşme, yeni dünya düzensizliğinin bir başka adıdır (Bauman, 2014, s. 69). Daha genel bir yaklaşım olarak küreselleşme, sermayenin, malların, insanların ve fikirlerin modern devletler arasındaki iletişim bağının, hem genişlik olarak hem de hız olarak artması ve böylece zaman mekan farkının etkisini yitirmesi olarak açıklanabilir.

Küreselleşmeyi zaman ve mekân bağlamında açıklamaya çalışan A. Giddens ise, toplumların birbirleriyle etkileşiminde iletişim araçlarına önemli bir işlev yükler. Küreselleşmeyi, dünyanın kapitalist ekonomisi, ulus devlet sistemi, dünya askeri düzeni ve uluslararası iş bölümü bağlamında tartışan A. Giddens en önemli rolü kendini etkin kılan kapitalist ekonomiye verir. Küreselleşme aslında kapitalizmin dünyayı etkisi altına alma çabasıdır. Ulus devlet sistemini, küreselleşmenin ikinci boyutu olarak gören Giddens her devletin küreselleşme olgusundaki yerini, o devletin sahip olduğu refah düzeyi ve askeri gücü ile sınırlar. Bir başka önemli noktanın altını çizmeye de olanak veren A. Giddens'a göre, küreselleşme ve küresel gelişmeler, postmodern söylemlerin ifade ettiği gibi, modernitenin karşıtı değil, onun bir devamı niteliğindedir (Erkızan, 2002, s. 65-66). Giddens'ın büyük etki yaratan çalışması "The Consequences of Modernity" (Modernliğin Sonuçları) adlı çalışmasında, küreselleşme kavramını kendi toplumsal kuramı içine sokar. Küreselleşmeyi uzak yerleşimleri birbirine yaklaştırdığı kilometrelerce ötedeki olayların birbirini biçimlendirdiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlar. Daha sonraki çalışmasında ise Giddens, bu tanımları küreselleşmeyi modernliğin yayılmasıyla daha yakından bağlantılandırarak şekilde genişletir. A. Giddens' a göre, kapitalist dünya ekonomisi, uluslararası iş bölümü, ulus devlet ve askeri dünya düzeni ilk bakışta modernliğin dört boyutunun genişlemiş küresel hale gelmiş çeşitlemeleridir. Giddens bu kuramsal boyutların tabiatı üzerinde kısaca durarak, hem birbirlerine karmaşık bir biçimde bağımlı olduklarını

hem birbirlerinden bağımsız özelliklerini ve de hiçbirinin küreselleşmenin yalnız bir ilkesine indirgenemeyeceğini vurgular (Tomlinson, 2013, s. 75- 77).

Thomas Fridman ise, küreselleşmeyi soğuk savaş sistemi yerine geçmiş bir sistem, piyasalar, ulus devletler ve teknolojinin daha önce tanık olunmamış derecede birey, şirket ve ulus devletlere, daha yakın, daha hızlı, daha derin ve eskiden daha ucuz şekilde birbirine ulaşma olanağı verecek biçimdeki önlenemez bütünleşmesi olarak tanımlar (Fridman, 2000, s. 45). Düşünürlerin yaklaşımlarının dışında ki kurumsal raporlarda ise genel olarak küreselleşme, yalnızca sermayenin ve malların dolaşımından ibaret bir şey değildir. Küreselleşme, dünya nüfusunun azalan zaman, mekân farkı ve yok olan sınırlar nedeni ile birbirlerine daha bağımlı hale gelmesidir.

Yukarıdaki tüm bu yaklaşım ve değerlendirmelerin dışında araştırmamız açısından bir iktidar aygıtı olarak küreselleşme kavramının iktidar kavramından ayrı düşünülemez olması noktasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü küreselleşme Giddens'ında belirttiği gibi emperyalist süper güçlerin dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri bir iktidar mekanizmasıdır. Sanat da küresel politikaların örtbas edilmesi, kitlelerin yönlendirilmesi, iktidarların sürekliliklerinin sağlanması noktasında önemli bir vitrin ve de politik bir işlev üstlenmesi bakımından kilit noktalardan birisini teşkil etmektedir. Bu açıdan sanat ve küreselleşme arasındaki ilişkinin, küresel sanat piyasasını ele almadan incelemek ve değerlendirmelerde bulunmak olanaksızdır.

2. Küresel Sanat Piyasası

Sanat, 19. yüzyıl başında Romantizmin gelişmesi ile beraber kendine özgü bir hâkimiyet yaratarak özerkliğini ilan etmiş ve özerkleşme hareketine paralel olarak da akademi, müze, galeri, eleştiri, estetik, tarih gibi alanlarda da özerkliğini örgütlenme çabası içine girmiştir. Öte yandan sanat, bu gelişmelere paralel olarak iktidar yapılarına karşı çıkararak onların hâkimiyetini sorgulayan bir etkinlik ve güç olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bu gelişim sürecinde muhalif olduğu ve karşı çıktığı değer yargılarının, ilişkilerin, iktidarların değerini meydana getiren kapitalinde başta gelen amaçlarından biri haline gelmiştir. Tüm bu ilerlemelere nazaran ne var ki parayı ve sermayeyi bütün çirkinlik ve kötülüklerin kaynağı olarak görmekle birlikte, sanatçıda hayatını idame ettirebilmek için para kazanabilmek mecburiyetinde kalmıştır (Artun, 2015, s. 146). Sanatçıların hayatlarının çoğu döneminde büyük ekonomik sıkıntılar içine girerek yaşamak zorunda kalmaları iktidar yapılarının sanat ve sanatçı üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmiş var olan bu sıkıntılı ilişki günümüze kadar varlığını sürdürerek devam ettirmiştir. Bu da gerek sanat piyasasının istenildiği gibi şekillendirilmesi, gerekse de kültür endüstrisi vasıtasıyla iktidarların kültür sanat politikaları üzerindeki egemenliklerini sağlayan en büyük etkenlerden birini oluşturmuştur.

Sanatın finansallaşmasında, Endüstri Devrimi sonrasında Avrupa' da özellikle Paris'te olgunlaşan sanat piyasasının etkili olduğu söylenebilir. Galerilerin ortaya çıkması, sanatın sarayın, kilisenin, devletin, akademinin himayesinden kurtulması, sanatın zanaat olmaktan çıkarak siparişe dayalı çalışma düzeninin dışında üretime geçmesi ve bunun sonucunda koleksiyonculuğun da gelişmeye başlaması, sanat piyasasının gelişmesindeki önemli etkenler olarak sayılabilir (Yılmaz, 2012, s. 125). Tarihsel olarak düşünüldüğünde, daha en başından itibaren oluşmaya başlayan sanat piyasası, var olan ekonomik piyasanın da özel bir parçası olarak gelişme göstermiştir.

İlerleyen süreçte sanatın finansallaşmasında galeriler, fuarlar, bienaller, müzayede evleri, şirketler, bankalar, müzeler bu gelişim sürecinin önemli aktörleri olmaya başlamıştır. Kültür ile ekonominin bütünleştiği yaşadığımız dönem içinde hayatı ve tüm ideolojik kamplaşmaları kuşatan ekonominin ona karşı en radikal direnişi gösteren sanatı da içine aldığı kabul edilen bir gerçektir. Günümüzde artık sanatta kapitalizme ve onun liberal politikalarına karşı direnmek yerine onunla bütünleşmiş, sonunda vazgeçilmez olan para insanlığın düşlerini ve isteklerini de işgal etmiştir.

Bunların sonucunda avangard tasfiye olmuş ve sanat özerkliğini kaybetmiştir. Gelişen sanat piyasası ve finansallaşma açısından ise, en köklü tarihsel geçmişe sahip olarak sanat müzayedeleri antik dönemden beri sürüp gelmiş, fakat müze, galeri ve sergileme ise günümüzde tarihsellikleri açısından yeni olarak kabul edilmişlerdir. Sanat, küreselleşmenin de etkisiyle küçülen dünyada mekanlara kapatılmaktan kurtulmuş bankaların açık uçlu devrelerine dahil olmuştur. Bu süreçle birlikte müze, müzayede, galeri, akademi, atölye gibi sanatın disiplin mekanları artık bienallere, fuarlara ve finans piyasalarına açılmıştır (Artun, 2015, s. 146). Günümüzde çağdaş sanat, seks, kara para ve silah sektörleriyle birlikte, uluslararası sanat dünyasının en karlı ve en az düzenlenmiş pazarları arasına girmiştir. Sanatla ilgili yatırımlar, yılda çok ciddi rakamlara ulaşarak başlı başına orta ölçekli bacası tütmeyen bir endüstri haline gelmiştir (Whitham, Pooke, 2013, s. 255).

Artun, Simmel'in 1900 yılında yayınladığı para felsefesinde, piyasalaşan ve değişim değeri öne çıkan sanatın, metaların en soyutu ve evrenseli olan paranın doğasını andırıldığından söz eder. Artun, Steve Edwards'tan hareketle yine 20. yüzyılın büyük diliminde sanat tarihinin, sanatın piyasasındaki rolü tarafından şekillendiğini savunur. Ona göre, kataloglar, monogramlar, kişisel sergiler kadar secere gibi sanat tarihinin temel kavramları da piyasaya ayarlıdır (Artun, 2006, s. 314-15). Son dönem sanat tarihi açısından incelendiğinde Steve Edwards'ın da haklı bir yer edindiğini kabul etmemek mümkün değil gibi görünmektedir.

Artun, sanatın finansallaşması noktasında tarihçi Leo Steinberg'in, 1968 yılında MOMA'da verdiği konferanstan söz ederek, son zamanlarda Amerikanlaştırılan avangard sanatın ilk kez parasal serveti çağrıştırdığını öne sürer. Sanatın artık bildiğimiz sanat olmadığını, en geniş anlamda nakit para olduğunu vurgular. "*Bir on yıl daha geçsin, sanat üzerinden fonlar piyasaya çıkacaktır diyen Steinberg yanılmamış gerçekten de bugün müzeye piyasaya teslimiyete sürükleyen bir diğer gelişme, sanat piyasasının giderek finans piyasasına eklenmesi olmuştur*". Sanat piyasasına öteden beri müzeler ve galeriler damgasını vurmuş olmasına rağmen artık günümüzde ardı ardına kurulan sanat yatırım fonları bu geleneği kırmış, kamusal destekten mahrum edilen müzelerde, adım adım sanatın finans piyasasının yükselişine kapılarak stoklarını eritip finans sağlamak için çalışmaya başlamışlardır (Artun, 2006, s. 316).

2007 yılında, ünlü müzayede evi Christien ve bu müzayede evinin eski finans direktörü Philip Hoffman, çağdaş sanatçılardan sanat yapıtlarını satın alan ilk sanat tabanlı serbest yatırım fonunu kurması sanat piyasasının nasıl şekilleneceğine dair önemli bir girişim olma özelliğini taşımaktadır. Batı ekonomilerinin, son zamanlarda küresel eğilimlerle birlikte genel bir gelişme kaydetmiş olması da sanatın küreselleşme ve finansallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer piyasalarda olduğu gibi, sanatın ticaretinde nitelik, duyarlılık, şöret ve yargılar üzerinden yapılmaktadır. Piyasayı belirleyenler artık küresel şirketler, satıcılar, galeri sahipleri, küratörler, özel koleksiyoncular ve kurumsal alıcılardır (Whitham, Pooke, 2013, s. 260).

Amerikalı sanat eleştirmeni Clement Greenberg'in ifade ettiği gibi, avangard sanatçılar ve toplumun yönetici sınıfından seçkinler sanatın gelişim sürecinin her döneminde her zaman altından bir göbek bağı ile birbirine bağlanmıştır. 1880' lerde İngiltere'deki şeker taciri ve sanayici Henry Tate ülkesinin önde gelen çağdaş sanat koleksiyonuna adını vermiştir. 20. yüzyılın başında, Amerika'da modernist sanatın kültürel egemenliği, önde gelen ailelerin ve bireylerin çıkarları ve yeni bir ulusun hırsları için yakından bağlantılı olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte, şirketlerin sanat sponsorluklarının boyutu ve derinliği de gelişmiştir. Şirketler de geçici marka çağrışımlarının ötesinde, sanat piyasası yorumcularının derin mülkiyet olarak adlandırdığı kavrama sıcak bakmaya başlamış, sanat kurumları ile sürekli ilişkileri tercih etmeye başlamışlardır. Örneğin; Cartier ve Prada gibi ünlü moda markaları kendi sanat vakıflarını kurmuştur. Diğer yandan sanat piyasası ve bankalar açısından düşünüldüğünde gelecek trendleri göz önünde bulundurularak, Guggenheim Müzesi, 1993 yılında Deutsche Bank ile işbirliğine giderek Berlin'deki Deutsche Guggenheim' i açmışlardır (Whitham, Pooke, 2013, s. 268). Küresel sanat piyasasının anlaşılması açısından konuya bankalar açısından bakıldığında, bu büyük

pastanın fotoğrafı daha net görülebilir. Bu kadar çok sayıda bu kadar büyük parayı yöneten oyuncuyu bir araya getiren fuarların sponsorluğunu özellikle sanat bankacılığı veya özel bankacılığa yönelen büyük bankaların üstlenmesinde şaşılacak bir şeyin olmadığı da görülebilir.

Sanatın finansla en dolaysız ilişkisi kuşkusuz sanat bankacılığı ve sanat yatırım fonlarıdır. Giderek daha fazla sayıda banka, müşterilerine sanat karşılığı borç vermekte veya borçlarını sanat karşılığında sigortalamakta, ayrıca yatırım portföylerini çeşitlendirmek ve risklerini dengelemek amacıyla onları diğer menkul kıymetlerin yanı sıra sanata da yatırım yapmaya yönlendirmektedir. Günümüzde bankalar ve müzayede şirketleri arasındaki ilişkilerde gittikçe derinleşmektedir (Artun, 2012, s. 163-65). Yine içinde bulunduğumuz dönem açısından bankalar aynı zamanda büyük koleksiyonerler olma özelliğini de taşımaktadırlar. Sanatın finans amacıyla işlevselleştirilmesinde, sanat bankacılığından daha dolaysız çalışan girişim olan sanat yatırım fonları sanatın finansallaşmasının en büyük göstergelerinden biridir.

Sonuç olarak günümüzde başka her şey gibi sanat piyasası da son derece uluslararası hale gelmiştir. Birçok bakımdan, sanat piyasası küreselleşmiş kazançlı ve çok az düzenlemenin olduğu bir ticaret modeli ya da karmaşası sunmaktadır. Her ne kadar sanat ticareti ile ilgisi yokmuş gibi görünse de artık günümüzün en önemli sanat organizasyonları olarak kabul edilen bienaller dahi sanat piyasasıyla yapısal ilişki içindedirler. Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde çağdaş sanat piyasasının giderek küresel şirketler, iş, moda, müzik ve futbol dünyasından varlıklı koleksiyoncular ve alıcılar tarafından yönlendirildiği açıkça görülmektedir.

3. Küresel Sanat Organizasyonları

Para kazanmak sanattır, çalışmak sanattır ve iyi bir ticari iş yapmak en iyi sanattır.

Andy Warhol

3.1. Bienaller, Sanat Fuarları ve Müzayede Evleri

Bienallerin kökleri, 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da düzenlenen ve sömürgeci kültürün meşrulaştırılarak evrensel bir gerçeklik kazandığı, büyük, uluslararası dünya sergileri veya evrensel sergilere dayanmaktadır. Günümüzdeki bienaller, bu modern, evrensel gösterilerin çağdaş ve küresel tercüme olarak değerlendirilebilirler. Ancak çağdaşlık konusundaki katılıklarına rağmen modernliğinde öncesine uzanan sanatsal himaye rejimlerine özgü, sanat ve siyaset arasındaki ilişkileri de hatırlatırlar. Küratörler tarafından bildirilen konuları ve görsel maceralarını saran şirket logolarıyla bienaller, sanatın sipariş üzerine veya hamilerinin denetiminde icra edildiği, sergilerin prenslik logolarıyla donatıldığı Rönesans zamanının görkemli imparatorluk koleksiyonlarına da göndermede bulunur gibidirler.

Ali Artun'a göre günümüzde, kültürün özelleştirilmesi ile birlikte bütün sanat kurumlarında işlemeye başlamış ve bu dönüşüm en çağdaş şekli ile ortamını bienallerde bulmuştur. Bienaller ulus aşırı, kentlerarası bir ağ oluşturan, örgütsel üretimlerini, hizmetlerini ve yönetimlerini bir takım yerel kuruluşlara ihale etmişler ve sanatın ihale edildiği metropollerarası bir ağ oluşturmuşlardır. Son derece rekabetçi bir atmosfer örgütleyen bienaller, sanatçılar arasında da bir girişim kültürü yaymayı başarmıştır. Bienaller sayesinde küratörler de bütün dünyada bir avuç sanat seçkininden oluşan kültür endüstrisini yöneten ve yönlendiren en güçlü sanat organizatörleri olmuşlardır (Artun, 2015, s. 127-30). Günümüzde bienal etkinlikleri, uluslararası alanda kültür ve sanat iletişimini sağlamak amacıyla, çağdaş sanat ortamında söz sahibi olmak isteyen ülkeler tarafından düzenlenmektedir. Bu şekilde

uluslar kendi kültürel yapılarının dışına çıkabilmekte ve kendi sanat hareketlerini uluslararası platformda gösterme imkânı bulabilmektedirler. Uluslararası küratör Rosa Martinez' e göre *bienaller, politik ve ruhani bir nitelik taşıyan bugünü değiştirme arzusu içinde olan ulus aşırı bir ütopyanın anlık birer görünümüdürler* (Stallabrass, 2009, s. 41). Günümüzde varlığını devam ettiren en önemlileri Venedik, Sao Paulo, Havana, Kwangju olarak bilinen bienallerin sayıları 200' e ulaşmıştır.

Madra'ya göre uluslararası bir bienalin amacı, sanat ve kültür etkinliklerinin üst düzey bir kesitini öne çıkararak ülkenin belirginleşen güncel sanat anlayışını tanımak, ya da küresel ölçekte sanat ortamında sanatın gelişimine katkı getiren sanatçıları tanıtmak ve bunu izleyicilere yaymaktır (Madra, 2003, s. 13).

Tüm değerlendirmelerde geline nokta da bienaller, düzenlendiği yere ve zamana göre yerleştirilen, ele aldığı konular sayesinde küreselleşen dünyada kapitalist, çok kültürlü bir ifade biçimini sahiplenmişlerdir. Esnek çalışma biçimleriyle bienaller, uyguladıkları seri üretim yönetim modellerinden ötürü kurumsallaşma dışında özerk örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardan hareketle bienallerin, sanatın güncelleştirilmesine, tarihin içinde yaşadığımız zamana indirgenmesine hizmet eden bir misyon edindiği de söylenebilir. Fakat kapitalist kültüre özgü olan hafızasızlığın yerleşmesinde önemli bir görev görmeleri noktasında negatif yaklaşımları da içinde barındırırlar. Geline nokta da bienaller, farklı kültürlerden sanatçılar ile sanat takipçileri, galericiler, koleksiyoncular, sanatsever izleyiciler ve görsel sanatlar alanında bir iletişim ortamı oluşturma amacı taşıyan önemli organizasyonlardır.

Uluslararası sanat fuarları ise günümüzde bienaller, sergiler, müzayedeler gibi küresel ölçekte yapılan önemli sanat organizasyonlarından biri konumundadır. Geline nokta da organize edilen bu fuarlar görsel sanatların her tür ifade yaklaşımını içinde barındırması noktasında bienallerle neredeyse yarışacak konuma gelmişlerdir. Günümüz çağdaş organizasyonları olarak sanat fuarları uygulamacılarını, küratörleri, koleksiyoncuları ve sanatseverleri aynı atmosferde buluşturan önemli pazarlar durumundadırlar. Sanat fuarları aynı zamanda en güncel sanat yapıtları ya da işlerinin görülebileceği alanlar olarak, turizm ve ekonomik yatırımları da kendilerine çeken önemli organizasyonlardır. İçinde yaşadığımız zaman dilimi içinde sanat fuarları, özellikle çağdaş sanat dünyasında o kadar merkez bir noktaya gelmiştir ki sadece buldukları yerin ismi ile anılmaya başlamışlardır. Örneğin, Basel, Kassel, Londra ve Venedik gibi sanat fuarları bunların en ünlüleri olarak kabul edilmektedir. Küreselleşen dünyada önemli organizasyonlar olarak kabul edilen sanat fuarlarının tarihsel gelişim süreci ise üzerinde durulması gereken önemli bir konu olma özelliğini taşımaktadır.

Postmodern karşılıklarına rağmen sanat fuarlarının kökleri emperyalist ve sömürgeci güçlerin kültürel ve ekonomik üstünlük için yarıştığı 19. yüzyıl sergilerine kadar uzanmaktadır. Pooke, Whitham, sanat fuarlarının tarihsel gelişim sürecinden şu şekilde bahseder:

“Tarihte en eski sanat fuarının 1934’te kurulan ve 2009’da son defa kapılarını açan “Grosnevor House Sanat ve Antika Fuarı” olduğu tahmin edilmektedir. Bütün sanat fuarları uluslararası olsa da, “Documenta” sanat pratiklerinin sergilenmesi noktasında en küreselleşmiş ve en kapsamlı olanı olarak kabul edilmektedir. Diğer önemli bir fuar olan “Art Basel” ise İsviçre’de 1970’ten itibaren faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca 2008 yılında 300’den fazla galeri ve 2000 sanat eserini sergilemiş ve dünyanın en büyük sanat fuarı ya da “Sanat Dünyasının Olimpiyatları” olarak ün yapmıştır. En büyük olmakla yetinmeyen Art Basel, 2002 yılından itibaren Florida’da, Miami Beach’de aynı isim altında organize edilen kardeş bir fuara da sahiptir. Basel’ den sonra Londra’da ki her yıl düzenlenen “Frieze Sanat Fuarı” ise en etkili sanat fuarı olarak kabul edilmektedir. Frieze aynı zamanda “Matthew Slotover ve Amanda Sharp” olarak açılan çağdaş sanata adanmış ilk fuar olarak kabul edilmektedir” (Whitham, Pooke, 2013, s. 270-72).

Tarihsel gelişiminden bugüne bienallere paralel olarak uluslararası fuarların sayısı her geçen gün artmaya başlamış, 2011'den sonra 189 sanat fuarının sanat dünyasında etkin olduğu görülmüştür. Sanat fuarlarının gün geçtikçe artarak yaygınlaşmasının nedenlerinden biri günümüz tüketim kültürü atmosferinde fuarların alışveriş, sosyalleşme, zaman geçirme, eğlenme, ticari eylem türlerini aynı çatı altında gerçekleştiren organizasyonlar olmalarından kaynaklanmaktadır (Bayrak, 2013). Sanat, moda, eğlence ve partileri aynı atmosferde buluşturan fuarlar, aynı zamanda galeri alanlarındaki sanat konusu hakkındaki tartışmaların yerini ticari piyasa deneyimlerine bırakmış, koleksiyoncuları da tüketicilere çeviren bir yapıya dönüştürdüğü noktada olumsuz bakış açısına sahip organizasyonlar konumunda olmuşlardır.

Sanat fuarları, bienallerin sahip olmak zorunda kalmadığı ticari bir menfaate ve eylem atmosferine sahip olsa da, her ikisi de önemli, büyük uluslararası sanat sergilemek maksadı ile planlanmış kurumsal yapılardır. Uluslararası sanat fuarları film, video, resim, heykel yüzlerce teşhir nesnesinden meydana gelmektedir. Çağdaş sanat dünyasının hızla küreselleşmesi ile birlikte kamusal noktada sanatın sergilenmesini önemli ölçüde değiştirdiği söylenebilmektedir. Bienallere paralel olarak fuarlardaki artışla birlikte sanat eleştirmenleri tarafından fuarların ve bienallerin birbirine çok benzemesi noktasında ayrıştırmanın zorlanması da dile getirilen bir konu haline gelmiştir Fakat bu konuda önemli bir ayrıma dikkat çekmek gerekmektedir. Bienallerde belirlenen bir tema üzerinden sanatçılar ve yapıtlar küratörlerin denetiminde sergilenirken, sanat fuarlarında her katılımcı belirli bir ücret karşılığında galerilerde yer aldığı bilinmektedir. Diğer bir nokta ise, fuarlarda yapıtlar o an satış imkânına sahip iken bienaller satışa kapalı olarak işleyen organizasyonlar olma özelliğini taşımaktadırlar. Diğer yandan küreselleşen dünyada sanat fuarlarının özellikle günümüzde, programlarına sanatçı sohbetlerinin ve okumalarının yanı sıra sanat yayınları, filmler, performanslar, kamusal projeler gibi bir dizi yeniliğin dâhil edilmesi sanat fuarları ve bienaller arasındaki ayrımı neredeyse ortadan kaldıran etkenler olduğu söylenebilir (Wu, 18 Kasım 2016). Uluslararası sanat organizasyonları çatısı altında bienaller ve sanat fuarları başta olmak üzere müzayede evleri, sanat galerilerinin düzenlediği sergiler sanatın geniş insan yığınlarına ulaştırılması, şehirlerin turizm noktasında tanıtımlarının yapılması ve ekonomik anlamda yüksek bir finans yapısına sahip olması ile birlikte önemli kurumsal organizasyonlar olma özelliğine sahiptirler.

Sanat yapıtlarının tarihi bir kültür nesnesi olma statüsünün yanında kâr amaçlı bir yatırım aracı haline geldiği, sanat piyasasının, finans piyasası ile yarışır bir değer elde ettiği günümüz sanat piyasasının en etkili başrol oyuncularını şüphesiz ki sürekli rekor kıran satış rakamları elde eden yıllık kar oranlarının milyar dolarlara ulaştığı müzayede evleridir. Neredeyse dünyanın her yanındaki şubeleri ve düzenledikleri küresel ölçekteki organizasyon ve müzayedelerle uluslararası şirketler haline almış olan müzayede evleri sanatçıların ve sanat yapıtlarının da değer kazanmasında önemli bir yere sahiptirler.

Küreselleşme ile birlikte, kültürün özelleştirilmesi ve finans piyasasının da egemen olması sonucunda sanatta önemli bir ekonomik değere dönüşmüştür. Finans dünyasını yöneten spekülasyon gün geçtikçe sanatı da etkisi altına aldığı bir gerçektir. Bu süreçte müzayede evleri sanatın değerlendirildiği tüm diğer alanların önüne geçmiştir. Müzeler, fuarlar, bienaller ve galerilerin işleyişi üzerinde hatta sanat tarihi ve eleştiriye kadar bir iktidar meydana getirmiştir (Thomson, 2012, s. 394). Geçmişten günümüz koşullarına kadar sanat yapıtlarının değerlendirilmesi ve pazarlanmasında öncü olan bu kurumların tarihsel gelişimini incelemek günümüz sanat piyasasının anlaşılması açısından da önemlidir.

Tarihte ilk örneklerine Babil'de rastlanan ve Roma İmparatorluğunda yaygın olan müzayedeler, Orta Çağda etkinliğini kaybetse de 17. ve 18. yüzyıllardan sonra yaygınlaşmaya başlamış, günümüze kadar varlığını güçlendirerek sürdürmüşlerdir. Tarihsel gelişim süreci içinde satışa sunulan nesnelere arasında sanat yapıtları her zaman en önemli yeri tutmuştur. Sanat yapıtlarının sadece, müzayede konusu olarak geçmişi ise 21 Haziran 1893 tarihli Lord Melford'a ait resim koleksiyonunun

Whitehall'da müzayedeye sunulduğuna dair kayıtlardır. Dünyanın ilk bilinen müzayedede evi ise, 1674'de İsveç'te kurulan "Stocholm Müzayedede Evidir". 18. yüzyılın savaş ve çatışmalarla geçmesi tarihte önemli sanat eserlerinin İngiltere'ye getirilmiş olması, Londra'nın dönem içerisinde sanat piyasasının merkezi haline gelmesine neden olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllar arasındaki bu dönem aynı zamanda günümüzde hala varlığını sürdüren küresel sanat piyasasını yöneten kuruluşlar haline gelmiş olan köklü müzayedede evlerinin kuruluşunun gerçekleştiği dönem olmuştur (Özer, 20 Kasım 2009). Endüstri Devrimi ve İngiliz emperyalizminin gelişmesi, zengin bir sınıf olarak burjuva sınıfının oluşması da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni bir koleksiyonculuk anlayışı ve kuşağını oluşturmuş ve bu durum ise sanat yapıtlarının değerinin giderek yükselmesini sağlayan faktör olmuştur.

19. yüzyılda sanat yapıtı ticareti ve müzayedecilik ilk kez kâr marjı yüksek bir alan olarak görülme ve değerlendirilmeye başlanmıştır. 20. yüzyıldan itibaren Fransız ve İngiliz merkezli sanat piyasasına Almanya ve Amerika pazarlarının da eklenmesi pazarı hem genişleten hem de büyüten etkenler arasında olmuştur. Birinci Dünya Savaşı daha sonra büyük buhranın sanat piyasasını etkilemesi 2. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok sanatçının ABD'ye yerleşmesi Avrupa'da bulunan önemli müzayedede evlerinin ABD'de şubeler açması, ABD'yi yeni bir sanat merkezi haline getirmiştir. ABD'nin sanat piyasası içinde lider konumunda olmasının yanında Asya'da ise Hong Kong'un egemenliği göz önüne alındığında dünya sanat piyasası 10 milyarlarca dolara ulaşan bir hacme sahip olduğu bilinmektedir. Bu piyasanın büyük bir kısmının ise müzayedede evlerine ait olduğu bilinen veriler arasındadır. Dünya üzerinde İsveç'te 1672'de kurulan Stocholms Auktionsverk ya da "Stockholm Müzayedede Evi" 500 milyon kronluk bir ciroyla 1993'e kadar İskandinav sanat piyasasının lideri konumunda olmuştur. Dünyanın en eski 2. Müzayedede evi, 1681'de İsveç'te kurulan "Goteborgs Auktions" veya "Göteborg Müzayedede Evi" ise teknolojik imkânlarla beraber sanat piyasasında söz sahibi olan kurumlardandır. Dünyanın en eski 3. Müzayedede evi ise, Avrupa'nın en büyük müzayedede evi olan "Dorotheum Auktionfirma" veya "Dorotheum Müzayedede Evidir". Dünyadaki en köklü ve eski müzayedede evi "Sotheby" ise günümüzde yaklaşık 3 milyar dolarlık hacimle dünyanın en büyük ikinci müzayedede evi olarak kabul edilmektedir. Dünyanın en eski dördüncü müzayedede evi olan "Christie" ise günümüzde dünyanın en büyük müzayedede şirketi olarak kabul edilmektedir. Günümüzde 5,1 milyar dolarlık işlem hacmi ile çalıştığı bilinmektedir. Christie ve Sothebys'in arkasından dünyanın üçüncü müzayedede evi ise Londra'da kurulan "Bonhams" tır. Bonhams'ın ABD'nin batı kısmındaki sanat pazarına egemen olduğu da bilinmektedir (Özer, 20 Kasım 2009). Müzayedede evlerinin yönettiği günümüz küresel sanat piyasasındaki kar marjlarına bakıldığı zaman küresel sanat piyasasının nasıl yönlendirildiği de açığa kavuşmaktadır.

Bugünün koşulları içinde müzayedede evleri, fiyat garantilerinin sorumluluğunu, belirli sanatçıların çalışmalarının ve hatta belirli tarzların pazarlanabilir olmasına ilgi duyan pazara ve pazarlama yeteneğine sahip her türlü ilişki içine girebilmektedirler. Sanat finans alanında uzmanlaşan bir ABD bankası Ceo' sunun söylediği gibi "Sanat tarafsız olmayan ve manipüle edilebilen bir piyasa özelliği taşımaktadır". Müzayedede evleri bu tür bir çalışma modelinin taraf tutmayı teşvik edeceğini inkâr etse de, bir sanat yapıtını piyasaya sunarken pazarlama amaçlı onu çekici kılabilmenin sayısız yollarını kullanmaktadır. Şeffaf iş uygulamalarının çok uzağında olduğu söylene de büyük müzayedede evlerinin egemenliği yakın bir gelecekte sarsılacakmış gibi görünmemektedir (Whitham, Pooke, 2013, s. 264).

Sonuç olarak müzayedede evleri günümüz sanat organizasyonlarının ve sanat piyasasının en önemli kısmını meydana getirmektedirler. Geçmişten bugüne sanatçıların ve yapıtlarının sürekliliklerinin tescillenmesi, değer bulması, tanıtımı, sanat yapıtlarının koleksiyonlara dâhil edilmesi, günümüz sanat piyasasının yönlendirilmesi, suni değerler yaratılması gibi, pozitif ve negatif yönleri içinde barındıran bacası tütmeyen bir endüstri olarak günümüzde istatistik verileri açısından sanat piyasasının öncü bayrak gemiliğini yapmayı sürdürmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak küreselleşme kavramının kapsadığı eğilimler son yılların bir ürünü değildir. Küreselleşme genel olarak ekonomik alanda kapitalizmin genişleme eğilimini ifade eder. Özellikle günümüzde terörizm, haydut devlet, yönetim, uluslararası toplum, ulus ötesi şirket terimleri gibi küreselleşme kelimesi de politik bir araç olarak kullanılır. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi çok boyutlu bir kavram olarak disiplinlerarası yaklaşımlardan, siyasete, özel sektörden, piyasa ve toplumsal ilişkilere kadar yaşamın her alanına etki eden bir kavram olarak değerlendirilebilir. Ekonomik çerçevesi içinde ele alındığında üretim, ticaret, yatırım, çok uluslu şirket faaliyetleri, özelleştirme ve kuralsızlık gibi özelliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Siyasi olarak ele alındığında ise, devlet ve iktidar olgularının çerçevesinde şekillenmektedir. Sınırların yok olması, gelişmiş ekonomilerin zayıf ekonomik ülkeleri boyunduruk altına alması, sermayenin gücü, ulusların denetim ve gözetim kontrollerinin arttırılması, baskı, işgal gibi yıkıcı faaliyetler içinde değerlendirilebilir. Sosyal ve kültürel anlamda ise, farklılıkların yok olması, tek tipleşme, kültür endüstrisi aracılığı ile duyarsızlaşma, tüketim kültürü, bireysellik gibi etkiler yarattığı kabul edilen gerçeklerdir.

Küreselleşmenin gözle görülen en popüler yanı olan ekonomik boyutu belki de en rahat ve kolay açıklanabilecek boyuttur. Uluslararası iktidar, güç dengeleri ve kültür gibi konular, küreselleşmenin en incelikli, derin tarafını meydana getirmektedir. Çünkü bu ekonomik faktör, özünde siyaset, güvenlik ve kültürle, hatta din ile iç içe geçmiş haldedir. Piyasayı ele geçirenler, her türlü politikalarını yürütebilmek için siyasete, dine, kültüre ve sanata kaynak fonlar aktararak bu alanları kontrol altına almaya özen göstermektedirler. Bu işin teknik ve gerçek boyutu olup, ekonomik varlığını neo-liberal ekonomi politikalarını temel alarak devam ettiren küreselleşme, sosyal varlığını da liberal kültürleşmeyle sürdürmektedir. Bu bağlamda, küreselleşen dünyanın, kitleler üzerindeki etki gücü üzerinde büyük etkisi olan sanat ise kaçınılmaz olarak belki de en önemli alanlardan birini meydana getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Artun, A. (2015). *Çağdaş sanatın örgütlenmesi estetik modernizmin tasviyesi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Artun, A. (2006). *Sanat müzeleri müze ve modernlik*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşmenin toplumsal sonuçları*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bayrak, B. (2013). “Çağdaş sanatın ticarileşmesine küreselleşmenin etkileri”. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, ss.123-134.
- Chin-Tao Wu. (Çevrimiçi), <http://www.e-skop.com>, Çev. Ayşe Boren, *Bienaller ve sanat fuarları*. 04 Kasım 2016.
- Çağlı, E. (2006). *Küreselleşme eşitsiz bileşik kapitalist gelişme*, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınları.
- Erkızan Nur, H. (2002, Şubat- Mart-Nisan). Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine. Ankara, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı:18, ss.61-75.
- Fridman, T. (2000). *Lexus ve Zeytin ağacı*, Çev. Elif Özsayar, İstanbul, Boyner Yayınları.
- Gen, E. (Çevrimiçi), www.e-skop.com/skopbulten, Çağdaştan Güncele, Eserden İşe: Çeviri Hikayesi, 07 Ağustos 2012.
- Karaca, G. (2007). *Küreselleşme ve büyük Ortadoğu projesi*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Madra, B. (2003). *İki yılda bir sanat bienal yazıları 1987-2003*, İstanbul, Norgunk Yayıncılık.
- Stallabras, J. (2009). *Sanat A.Ş., Çağdaş Sanat ve Bienaller*, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Tomlinson, J. (2013). Küreselleşme ve kültür, Çev. Arzu Eker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Thompson, D. (2012). *12 Milyon dolarlık köpek balığı, çağdaş sanatın ve müzayede evlerinin tubaf ekonomisi sanat mezarı*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özer, S. (Çevrimiçi), Lebriz.com, *Dünya sanat müzayeciliği ve önemli müzayede evleri*, 20 Kasım 2009.
- Whitham, G. P. (2013). *Çağdaş sanatı anlamak*, Çev. Tufan Göbekçin, İstanbul, Optimist Yayınları.
- Yılmaz, M. (2012). *Sanatın günceli güncelin sanatı*, Ankara, Ütopya Yayınları.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

GÖNDERİM: 09-01-2019 – Kabul: 09-06-2019

Oscar Wilde as A Universal Author

Evrensel Bir Yazar Olarak
Oscar Wilde

Mine YAZICI*

Abstract

In the Victorian Age the strict moral standards, narrowminded religious values and taboos were prevailing in the English society. This paper studies and discusses the biography and the works of Oscar Wilde to discuss in what way Oscar Wilde has addressed to the universal feelings of readers of all ages although he lived in the age of Victorian morality. The main issue is how Oscar Wilde as a marginal and rebellious writer, playwright and poet advocating “art is for art’s sake”, as one of the forerunners of aesthetic movement in literature, has become universally acknowledged, well known author. Accordingly, the paper deals with the controversial issue of an elitist author becoming a universally acknowledged author. Within this framework, it aims to disclose the expressive identity of the author by setting up correlations between his

Öz

Viktorya dönemi İngiliz toplumun katı ahlaki kuralların, dar görüşlü dini değerlerin ve tabuların egemen olduğu bir dönemdir. Bu yazı Oscar Wilde’in yaşam öyküsü ve eserlerinden yola çıkarak onun Viktorya dönemi ahlakçılığından sıyrılarak okurların evrensel duygularına nasıl seslendiğini tartışacaktır. Asıl tartışma konusu ise, düzene başkaldıran edebiyatta “sanat sanat içindir”i savunan ve Estetik akımın öncülerinden biri olarak Oscar Wilde’in dünyaca kabul gören ve tanınan bir yazar haline nasıl geldiğidir. Buna bağlı olarak seçkin bir yazarın evrensel olarak kabul gören bir yazar haline gelmesi şeklindeki çelişkili durum ele alınacaktır. Söz konusu çerçevede bu yazı yazarın eserleri, aile ve eğitim geçmişi, ve yaşam öyküsü arasındaki bağıntıların yanı sıra, Victoria dönemi yerleşik değerleri ve yazınsal akımları

* Mine Yazıcı, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, mineyaz@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4723-1001

works, family and educational background as well as the established values and literary movements of Victorian age. Meanwhile it discusses the underlying motives of his universal fame despite his marginal lifestyle and rebellious attitude towards canonized literature of his age. In conclusion, the paper discusses whether being controversial as an author to the established values of society or literary movements ends in totally isolation of the author from the society, or just contrarily whether it helps the author gain deep awareness of one's society, which ends in processing the feedback from the society in such a way as to touch on the universal values of the humanity.

Keywords: *Oscar Wilde, universality, aesthetic movement, Victorian age, playwright, morality plays*

arasında da bağlantılar kurarak yazarın anlatımsal kimliğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu arada marjinal yaşam tarzı ve çağın saygın edebiyatıyla çelişen bir yazar olarak evrensel şöhretinin altında yatan nedenler tartışılacaktır. Sonuç olarak bu yazı yerleşik toplumsal değerlere ve yazınsal akımlara karşı olmanın yazarı toplumdan yalıtılmasıyla mı sonuçlandığını, yoksa onun tam aksi yazarın toplumun aşırı farkındalığının insani duygularla ilgili evrensel değerlere dokunacak şekilde toplumdan gelen geri dönütleri işlemesiyle mi sonuçlandığını tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Oscar Wilde, evrensellik, estetik akım, Viktorya dönemi, oyun yazarı, ahlak oyunları.*

Giriş

1854-1900 yılları arasında Viktorya döneminde yaşamış olan Oscar Wilde evrensel olarak kabul görmüş bir yazardır. Evrensel olarak kabul görme deyince her okurun aklına insani değerlerde ortak olarak buluşulacak yapıtlar gelir; bu yüzden marjinal yazar ya da eserlerin yazınsal çoğul dizgenin dışında yer alacağı düşünülür. Oysa Oscar Wilde da çağdaşlarına göre lükse, eğlenceye düşkünlüğü, kendini beğenmişliği, alaycılığı, gösteriş meraklılığı ve eşcinselliğiyle marjinal bir yazardır. Öyle ki, Andre Gide'e dehasını yaşamı için, yeteneğini de sanatı için kullandığını söylediği bile bilinmektedir (Nunokawa, 2003, s. 1-20). Bununla birlikte evrensel saygınlığa kavuşmuş bir yazardır. Bu yazıda marjinal bir yaşam öyküsü olan bir yazarı evrensel kılan özelliklerin ya da onu evrensel bir yazar olmaya hazırlayan faktörlerin ne olduğu sorusuna yanıt aranmaya çalışılacaktır. Bir başka deyişle, Oscar Wilde'ın sıra dışı yaşam öyküsü ve eserlerinden yola çıkılarak hem yazar tanıtılacak hem de evrensel olmanın kıstasları nelerdir sorusuna yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Oscar Wilde'in yaşam tarzı ve edebi dehası onu bir yandan zirveye taşıırken, öte yandan da felaketine neden olmuştur. Gerçi Oscar Wilde'ı bu çalkantılı dünyaya iten ve farklı kılanın onun doğuştan sanatçı kimliğiyle doğrudan ilintili olduğunun göz ardı edilmemesi. Bununla birlikte sadece doğuştan sanatçı olmak evrensel olarak kabul görmeye yetmez. Yazarın içinde bulunduğu toplumsal koşullar, dönemin ideolojisi, aile ilişkileri, eğitimi ve dönemin yazınsal geleneği de yaratıcılığı etkiler. Örneğin, Oscar Wilde'in sıradışı ve çalkantılı hayatının Sanayi Devrimi'yle birlikte feodal düzenden burjuva düzenine geçen Viktorya döneminin yarattığı aristokrat kesimin ikiyüzlü, ahlaki kurallarına da bir başkaldırı olduğu söylenebilir. Buradan akla baskılı dönemlerin yazarların yaratıcılığını artırdığı sonucuna da varılabilir. Öyle ki böyle dönemler de geleneksel olarak saygın edebiyata karşı yeni yazınsal akımların doğduğuna da tanık olunur. Oscar Wilde'in benimsediği Estetik akım da geleneksel edebiyata bir başkaldırının eseridir. Estetik akımın öne sürdüğü sanatın salt doğanın bir kopyası değil, gerçekdışı güzelliğin ifadesi, ya da yazarı doğanın ötesine geçiren bir bakış açısının ürünü olduğu anlayışının da Oscar Wilde'ı edebiyat dünyasında farklı bir konuma taşıdığı öne sürülebilir. Bir başka deyişle, Estetik akım sanatın gerçek dünyanın bir yansıması değil, kendi referanslarına ve kendi kurallarına göre işleyişi olan farklı bir dünya olduğunu öne sürer (Ellman, 1969, s. 302). Böyle bir yaklaşımın yazarın eseriyle kendisi arasına mesafe koyarak eserlerinin evrensel olarak kabul görmesine neden olduğu da söylenebilir. Aşağıda Oscar Wilde'in içinde yaşadığı dönem, yaşam öyküsü ve eserleriyle ilgili anlatacağım Oscar Wilde'in yaşadıklarıyla ürettiği eserlerin birbiriyle nedenli ilintili olduğu kadar onu evrensel kılan nedenleri de gün ışığına çıkaracaktır.

Oscar Wilde'in Aile ve Eğitim Geçmişi

Oscar Wilde katoliklerin çoğunlukta olduğu İrlanda'nın Dublin kentinde Protestan bir aileden dünyaya gelmiştir. Geç Viktorya Dönemi roman yazarı, şair, deneme ve tiyotra oyun yazarı olarak Oscar Wilde'in asıl adı Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde'dır. Babası Sir William Wilde da göz, kulak doktoru ve aynı zamanda başarılı bir cerrahdır. Sir William Wilde'in aynı zamanda İrlanda'yla ilgili arkeoloji ve halkbilim konularına da ilgi duyduğu ve bu konuda yayınları da bulunduğu bilinmektedir. Sperenza takma adıyla tanınan annesi Jane Francesca Elgee ise İrlanda'nın bağımsızlığı ve feminizm üzerine denemeler ve şiirler yazan girişken ve düzene başkaldıran bir kadındır (Urgan, 1993, s. 269). Buna karşın o günün koşullarında bir kadın olarak yeterince eğitim almamakla birlikte kadınlara daha fazla eğitim verilmesi konusunda savaş verdiği 1893'te Lady Wilde'in 'Social Studies' adlı yapıtındaki şu sözlerden:

“Kadınların eğitim aldıkları için daha az cazip, bilgili oldukları için daha az yumuşak ya da daha az sadık olacıklarına veya onların şimdiye kadar evlilik yoluyla elde ettikleri yüksek mertebeyi, onur ya da servet zincirlerinden kurtulmuş zeka ve dehalarıyla almalarının onları daha az sevecen yapacağına inanmak düşünülemez. (Wilde, 1893)

Son zamanlarda tartışmalar Wilde'in annesinin feminist düşüncelerinden etkilenerek eşcinselliğe yöneldiği şeklinde söylentiler olmakla birlikte onun temelde annesinin yaşama bağlılığından, feminist düşüncelerinden ve girişkenliğinden etkilenirken kusursuz konuşma, yazma, doğaya ve halkbilime merakını da babasından aldığı söylenebilir.

Oscar Wilde, 1871 yılında girdiği Dublin Trinity Kolejinin Klasik filoloji bölümünden birçok ödül alarak 1874’de mezun olmuştur. Yunancadaki başarısı nedeniyle de Berkeley Altın Madalyası’na layık görülmüştür. 1874 yılında ise Oxford Üniversitesi Magdalan Koleji’ne burslu olarak girmiştir. Ancak bir yıl sonra 1875’de Trinity Koleji’nden Eski Yunan tarihi profesörü Mahaffy ile birlikte İtalya’ya gitmiştir. Mahaffy’nin Yunanistan’daki sosyal yaşamını konu edinen kitabını yazmasına yardımcı olmuştur. Babasını 1876’da kaybeden Oscar Wilde, 1877’de yeniden Profesör Mahaffy ile yolculuğa çıkarak Yunanistan ve İtalya’ya gitme fırsatı yeniden bulmuştur. 1878’de döndüğünde ise “Ravenna” adlı şiiriyle Newdigate Ödülü’nü kazanmıştır. Bir ay sonra Temmuz’da da tam dereceyle Oxford’dan mezun olmuştur

1884’de Constance Lyod ile Londra’da evlenen Wilde 1885’de aktif olarak gazeteciliğe başlar. *Pall Mall Gazette* ve *Dramatic Review* gibi dergilerde isimli isimsiz yazıları çıkar. 1886’da ise sonradan hayatında büyük rol oynayacak arkadaşı ve hamisi rolünü üstlenen Robert Ross’la tanışır. 1887’de de *Woman’s World* adlı kadın dergisinin editörlüğünü üstlenir.

1891’de şair Lord Alfred Douglas’la tanışan ve onunla romantik eşcinsel bir ilişkiye giren Oscar Wilde’in yaşamı Alfred Douglas’ın babası Markiz Douglas’ın 1895’te ona dava açmasıyla birlikte yaşamı alt üst olur. Lord Alfred Douglas’ın babası Quenberry Markizi’dir. Markizin politikacı olan oğlu Francis Drumlanrig o dönemde dışişleri bakanı olan Lord Rosebery ile eşcinsel ilişkisi bulunmaktadır. Sonunda babasının dışişleri bakanına yolladığı tehdit mesajlarıyla Drumlanrig önce evlenmek, sonra da intihar etmek zorunda kalmıştır. Aynı yöntemi bu kez oğlu Lord Alfred Douglas’ı kurtarmak üzere Oscar Wilde’a da uygulamıştır. Örneğin mesajlarından birisinde “sanki oğlancısı gibi poz veriyor” (Oscar Wilde: *Posing Sodomite*) şeklinde bir ifade kullanmıştır. Gerçi oğlancısı “sodomite” kelimesi mesajda belki de bilerek delil olarak kullanılmasını diye “Sodomite” şeklinde yanlış yazılmıştır. Bu yukarıdaki son mesaj Wilde’ı çileden çıkarmıştır. Öte yandan babasıyla arası açık olan Lord Alfred Douglas’ın da tahrikleri Oscar Wilde’ı Markiz Douglas’a karşı dava açmaya zorlamıştır. Ne var ki Oscar Wilde’ın açıkça olmasa da eşcinsel olduğu herkes tarafından bilinmekte olup bu konuda Markiz Douglas’ın da elinde yeterince delil bulunduğu gibi davaya siyasetçilerin adının da karışacağı kaygısı mahkemenin kararı Oscar Wilde’ın aleyhine çevirmesine neden olmuştur. Bunun üzerine siyasetçileri de ilgilendiren eşcinsellikle ilgili tabu bir konuyu bir an önce örtbas etmek üzere Oscar Wilde suçlu bulunup 25 Mayıs 1895 yılında iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bunun üzerine Oscar Wilde 1895 yılında hapse girmiştir.

Oscar Wilde’in bu süre zarfında duyduğu en acı haber ise annesinin ölümüdür. Haberi her şeye rağmen eşcinsellik konusunda toplumsal baskılardan ötürü İsviçre’ye çocuklarıyla birlikte yerleşmek zorunda kalan eşi Constance Wilde getirmiştir. Gerçi Constance Lyod Wilde Oscar Wilde hapisten çıkmak üzereyken ondan çocuklarını bir daha görmemek ve yurtdışında yaşamaları koşuluyla ayrılmıştır (McKenna, 2004, s. 600-606). Bunun karşılığında ise, Wilde’a her yıl 150 Pound ödenmesi konusunda uzlaşmıştır. Oscar Wilde 1897 yılında hapisten çıktıktan sonra üç yıl Avrupa da dolaşmıştır. Bu arada eşi Constance’da *The Ballad of Reading Goal*’ü okumuş ama 1898’de multiple skleroz hastalığına yakalanarak o dönemde jinekolog tarafından yapılan yanlış tedavi sonucu ölmüştür. Oscar Wilde ise eşinin bıraktığı 150 Pound dışında hiçbir geliri olmadan aşırı alkol de alarak sefil bir hayat sürdürmüştür. Sonunda da Paris’te bir otel odasında menenjitten yaşamını kaybeder. Paris civarındaki yoksullar mezarlığına gömülen Wilde’ın ölürken başucunda can dostu Robert Ross bulunmuştur.

“Kiracıya” yazılı mezarındaki çelengin sahibinin de otel sahibi olduğu bilinmektedir (Holland, 2004, s. 3-17).

Yapıtları

Oscar Wilde’ın 1878’de Oxford Üniversitesi’nden ödül aldığı Ravenna adlı şiiri *The Nile Novel and Mirage* yazarı aynı zamanda arkadaşı olan George Fleming’e atfedilmiştir. Bu şiir İtalya’nın tarihi kenti Ravenna’dan esinlenerek yazılmıştır. İtalya gezisinin ardından yazılan bu şiir 7(yedi)bölüm halinde farklı uzunlukta kıtalardan oluşup kıtalardaki mısralar birbiriyle beyit teşkil edecek şekilde düzenlenmiştir. Karşıtlıklar üzerine kurulu şiirde Kuzey ve Güney kültüründen tutun da Klasik Yunan ve Hristiyan kültürüne, geçmiş ve günümüze, masumiyet ve tecrübeye kadar uzanan konular şairane bir dehayla son derece duyarlı ama etkileyici dizelerle aktarılmıştır. Girişteki şu diziler dahi onun bu karşıtlıklar üzerine kurulu ama şair olarak estetik duygulara seslenen bu şiir şairin lirik yaklaşımı konusunda fikir verebilir:

A year ago I breathed the Italian air,
And yet, methinks this northern Spring is fair,-

(Wilde, 1878)

Daha bir yıl oldu soluduğum İtalya’nın havasını
Ama ben yine de yeğlerim Kuzeyin baharını

Ravenna’nın anısıyla başlayan şiir’in John Keats, Dante Gabriel Rossetti, William Morris, Algernon Charles Swinburne gibi Geç Viktorya döneminin baskıcı aşırı kuralcı toplumsal değerlerine bir başkaldırı olarak ortaya çıkan “Estetik Akım”ın öncülerinden bir ürün olarak değerlendirilebilir. Öte yandan Ravenna’nın devamı olarak 1881’de şiirlerinin toplandığı *Poems* adlı yapıtı basılır. Sone tarzı öyküsel şiirlerin de bulunduğu bu eser Londra’dan çok New York’ta tutulur. Daha çok şairin etrafında olup bitenlerin onun üzerindeki izlenimlerinden ve etkilerinden yola çıkarak yazılan şiirler “Estetik Akım”ın da önde gelen örnekleri sayılabilir. Oscar Wilde “Sanat sanat içindir” anlayışını savunan estetik akımıyla Oxford’da Walter Pater’in topluluğuna katılmasıyla birlikte tanışır. 1879’da aynı felsefe topluluktan arkadaşı Frank Miles ile Londra’ya yerleşir. Estetik akımla tanışması onun süslü, lüks yaşam tarzını da etkilemiştir. Bu şekilde “sanat sanat içindir” akımının temelinde yatan “sanatçıya özgürlük” anlayışını yaşam tarzıyla da gözler önüne sermek istemiştir. Dolayısıyla feminen tutumu kadın erkek eşitliğinden çok sanatçıya tanınmış bir ayrıcalık olarak değerlendirilebilir. Ne var ki onun bu durumu Gilbert ve Sullivan’ın *Patience* adlı eserinde alay konusu olur.

Tiyatro eseri yazarı olarak da edebiyat dünyasında yer alan Oscar Wilde’ın Tiyatro eserlerinden *Vera; ya da Nihilistler* 1880’de özel olarak basılır. 17 Aralık 1881’de Adelphie tiyatrosunda tam sahneye konulacakken sahneden kaldırılır. 24 Aralık 1881’de New York’a konferans vermek üzere gider ama tam o sırada komik opera tarzındaki *Patience*’ın New York versiyonu da basılmış olur. Bunun üzerine döner. Ama yeniden 1882’de Amerika ve Kanada’ya Estetik Akım, İngiliz Rönesansı ve Amerika’da Süsleme Sanatları üzerine çok sayıda konferans vermek üzere gider. Espirili, tiyatral yetenekleri olan Wilde aynı zamanda çok iyi bir konuşmacıdır. Öyle ki William Butler Yeats (1865-1932) “Bu kadar mükemmel cümlelerle konuşan bir kimseye şu ana kadar rastlamadım. Sanırsınız ki bütün gece uğraşıp yazmış, ama hepsi söylediklerinin hepsi kendiliğinden geliyor” demiştir (Yaets, 2019).

1883'de kafiyesiz şiir olarak yazılmış *Padova Düşesi* (1891) oyununu Paris'te tamamlar, ama bir türlü sahneye çıkamaz. Aynı yıl *Vera; ya da Nihilistler* New York'ta oynanır ama Oscar Wilde'ın beklediği ilgiyi görmez. Gerçi oyun tiyatro tekniği kadar dramatize etmek istediği Rusya'daki siyasal durumu da anlatmakta yetersiz kalmıştır. Wilde'ın tiyatro eserleri arasında *Lady Windermere'in Yelpeşesi* (1892), *Ehemmiyetsiz Bir Kadın* (1893), *Salome* (1892), *İdeal Bir Koca* (1895), *Ciddi Olmanın Önemi* (1895) ve *Bir Floransa Trajedisi* ise Wilde'ın zirvede olduğu 1894'te yazılmaya başlamış, ancak 1897'de tamamlanmıştır. Bunlar arasında *Salome* (1892) Fransızca yazılmış oyundur. Bu oyun 1891'de hayatına giren Lord Alfred Douglas tarafından 1894'te İngilizceye çevrilerek basılmıştır. Bu oyunun özelliği ise simgelem dünyasından yola çıkarak cinsel arzu, nefret, ölüm orgazm gibi birbiriyle çelişen durum ve olguları işlemesidir (Daalder, 2004, s. 47-52). Bu oyunların ortak özelliği espri, alayın yanı sıra içinde kara mizahı da içinde barındırmasıdır.

1888'de *Mutlu Prenses ve Öteki* Masalları yayınlanır. Eser Walter Crane ve Jacop Hood tarafından yayınlanıp resimlendirilir. Çocuk masalı olarak bilinegelen eseri onun düş gücüyle bezenmiş şairane ruhunun düz yazıya dökülmüş halidir (Wilde, 2019). Bu masallar Wilde'ın Sanayi Devrimiyle birlikte kapitalizmin yarattığı burjuva sınıfına duyduğu tepkinin sonucudur. Toplumdaki gücünü ve saygınlığını, aldığı eğitimden, kazandığı paradan ve işveren konumundan alan burjuva sınıfına karşı toplumsal düzen ve dini değerlerle vicdani olarak bir hesaplaşma olarak da değerlendirilebilir. Bu yönüyle söz konusu masalların büyüklere de seslendiği düşünülebilir. Toplumsal yaraları masala bürüyerek anlatması bu masalların her kesim tarafından paylaşılmasına yol açmıştır. Bir başka deyişle evrensel bir metin türünü kullanarak toplumsal olarak insanı ilgilendiren konuları bir peri masalı gibi paylaşmayı başarmıştır.

1890'da ise yine onun başyapıtlarından olan Dorian Gray'in Portresi *Lippincot Magazine* dergisinde yayınlanır. Kendisinin değil de portresinin yaşlanmasını dileyen, zevke ve sefaya düşkün Dorian Gray adlı yakışıklı bir adamın içine düşmekle kalmayıp elini bir de kana bulayan girdabı anlatan bir romandır. Öte yandan romanın alt metni karakterlerin insanların ahlaki olarak iyi ya da kötü niteliklerini simgeleyen bir orta çağ metin türü Moralite (Ahlak) oyunlarına dayanır. Bununla birlikte Oscar Wilde'ın Dorian Gray'de karakterleri iyi ve kötüyü simgelemesine karşın ahlaki değerleri savunan değil, aksine ahlaki değerleri sorgulayan, onlara karşı çıkan bir tutum sergiler. Örneğin, Dorian Gray'in yaşlanmasına rağmen genç kalmaya çalışması toplumun değer yargılarına ters düşer (Wilde, 1890). Onun "Yaşlılığın trajedisi yaşlanmaktan gelmez, yaşlıyken genç kalmaktan kaynaklanır" (Tragedy of old age is not that one is old, but that one is young) şeklindeki yaşlılıkla ilgili özdeyişi de Dorian Gray'in içinde bulunduğu durumun bir özetidir. Yaşlılık konusunda toplumsal olarak ahlaki açıdan yerleşmiş kanıların Dorian Gray aracılığıyla dillendirilmesidir. Dorian Gray'in dönemin eleştirmenleri tarafından ahlaki değerlere aykırı olması nedeniyle ağır eleştiriye uğraması da işte bu yüzdendir. Dolayısıyla eleştiri konusu Moralite oyunu tarzından yola çıkarak yazılan bu romanda Dorian Gray'in kendi kendini mahveden, günahkar başkahraman olarak çaresizliğe sürüklenip intihara girişmesi ve kurban konumuna düşmesi Viktorya döneminin değerleriyle de çelişir (Wilde, 1985). Zira Morality oyun tarzında intihar eden kurban değil, olsa olsa günahkardır. Gray'in sakladığı yaşlı portresi bir yerde hedonistçe zevklere kapılan insanın yozlaşmış ruhunun bir aynasıdır. 1891'de roman genişletilmiş olarak yayınlanır. Yazarın giriş kısmında eleştirilere de estetik akımın penceresinden yanıt verdiği görülür. Ona göre bir sanatçı için estetik akım açısından en affedilemez olanı onun üslubunu bozacak

derecede etik sempaticanlığı yapmasıdır; kendi deyişiiyle de “Kötülük ve iyilik her ikisi de sanatçının harcıdır.” Wilde, ahlaki ve etik değerlerin sanatçının doğasına aykırı olduğunu bu romanıyla adeta kanıtlar gibidir.

Oscar Wilde’in son iki eserinden biri *Profundis*, ötekisi ise *The Ballad of Reading Goal’dür*. Bu eserler onun hapishaneye düştüğü yıllarda yazılmıştır. Bu dönemde hapishane koşulları çok kötü olup mahpusların kağıt kalem alması bile sınırlandırılmıştır. *Profundis* Oscar Wilde’in cezası kesinleşip özellikle Reading Hapishanesine nakil edilirken istasyonda etrafını saran kalabalığın aşağılayıcı hakaret ve tutumları sonucu içine düştüğü çökkünlüğün mektup tarzında yazılı bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu çaresiz durumda “denize düşen yılın sarılır” misali sığınacak bir liman olarak öncelikle Alfred Douglas’a aşkını ifade ederek ona tutunmaya çabalamış, ancak mektup uzadıkça ona duyduğu kinin yeniden depreştiği görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu dönemde mahpusların yazı yazması yasaktı. Sadece bir saat açık havaya çıkma izinleri vardır. İlk hapishane müdürü Albay Henry Isaacson Wilde’in yazı yazmasına izin vermemiştir. Ama ertesine sene hapishane müdürü James Nelson onun açık havaya çıkmak yerine yazı yazmasına izin vererek kendisine kalem kağıt temin etmiştir. Wilde ona minnettarlığını “Şu ana kadar rastladığım en İsa’ya benzer adam” (the most Christlike man I ever met) Nelson onun açık havaya çıkması yerine yazı yazmasının daha yerine bir karar olacağını düşünmüştür. Bununla birlikte Oscar Wilde’in kuşkusuz bu koşullar altında edebi bir eser yazacak durumu yoktur. O da içinde bulunduğu ortama uygun olarak “Epistle” mektup yazmaya karar vermiştir. Hatta başlığını da “Mektup: Hapishanede ve Zincirli” (‘Epistola: In Carcere et Vinculis’) olarak önerdiği bilinmektedir. Ama yayınladığında Latince ‘*De Profundis*’, “Derinliklerde” başlığını almıştır. Başlığını yazar E. V. Lucas’ın (1868–1931) Pişmanlık İlahilerinin 130.sunun ilk dizesindeki “Ruhumun derinliklerinden sana sesleniyorum, Tanrım” (‘Out of the depths have I cried unto thee, O Lord’) sözlerden esinlenerek önerdiği bilinmektedir.

Aralık 1896 ve Mart 1897 yılları arasında yaklaşık bir yıl içerisinde yazılmış olan bu mektuplar her ne kadar başlangıçta Alfred Douglas’a hitaben yazılmış aşk mektubu gibi görünseler de özellikle sonlarına doğru onu bu hale sokan Alfred Douglas’ı herkese ilan etmek üzere yazıldığı anlaşılmaktadır. Dramatik monolog niteliğinde olan bu yüz sayfa uzunluğundaki mektup, yazarın kendi yaşamıyla, aşkıyla, İsa ile paradoksal bir hesaplaşması gibidir. Mektupta yer alan “Benim tatlı gülüm, narin çiçeğim, sümbüllerin sümbülü, aşkımızı belki de bu hapishanede sınama fırsatı bulacağız” (My sweet rose, my delicate flower, my lily of lilies, it is perhaps in prison we are going to test the power of love) sözlerinin ardından mektubun sonlarına doğru onu bu hale sokan Douglas’la adeta aşk dalaşına girmiştir. Ama bu dalaştan onun nasıl evrilerek çıktığını da mektubun sonunda onu af ettiğini ifade etmesiyle kanıtlamıştır. Herhangi edebi bir kaygıyla yazılmamış olan bu dokunaklı mektuplar aslında onun bir yazar olarak doğduğunun da bir kanıtıdır. Mektubu bile içindeki fırtınayı, yaşadığı deneyimleri, öfkeyi, sevinçleri, dini çelişkileri olduğu kadar toplumsal yergileri de şiirsel olduğu kadar kendi öz eleştirisine de yer vererek anlatabilmesi onun doğuştan bir sanatçı olduğunun kanıtıdır. Öyle ki *De Profundis*’te megalomaniye varacak ölçüde kendine tapması ve hatta İsa’yı sanatçıyla ya da şairle özdeşleştirilmesi onun bu doğuştan sanatçı özelliğinden kaynaklandığı mektubun sonuna doğru “Ben çağımın sanat ve kültürüyle sembolik ilişkiler içerisindeydim. Bunun kendi namıma farkına ömrümün alacakaranlığında vardım” (I was a man who stood in symbolic relations to the art and culture of my age. I had realised this for myself at the very dawn of my manhood ...) sözlerinden de anlaşılmaktadır. Bu sözler onun

olgunlaştıkça sanatçı olarak kendi varlığının zenginliğini keşfettiğini ve giderek daha da bireysel olarak özgürlüğüne kavuştuğunu gösterir (Small 2005, s. 95-100). Öyle ki o gençlikteki şaşahlı yaşamın ardından “bizim için tek mevsim vardır, o da keder” (There is only one season for us, the season of sorrow) şeklindeki sözleri onun yüreğindeki alacakaranlığın aynı zamanda yazar ve şairliğinin itici gücü olduğu da söylenebilir. Bir başka deyişle, keder ona alçakgönüllüğü öğretmiştir. Zira onun deyişle “hüzün keyiften farklı olarak maskesizdir.” Bundan böyle “Zevk bedeni beslerken, çile de ruhu besler”. Öte yandan *Profundis*'te Wilde'ın giderek toplumdan uzaklaştığını Eski Yunan'a ve Doğaya döndüğünü görürüz. Doğa onu yalınlığa kavuşturan, özüne indiren güçtür. Alfonse Douglas'a yazdığı mektup onun hüznünü yüreğinden koparmış ve daha da olgunlaştırarak onu af edecek kadar olgunlaştırmıştır.

Hapishanedeyken *De Profundis*'i Alfred Douglas'a gönderememiştir. Bunun üzerine şu anda British Museum'da yazma eser olarak bulunan mektupları onu hapishane günlerinde de hiç bırakmayan arkadaşı Robert Ross'a iki nüsha daktiloya çekmesi ve birini Alfonse Douglas'a vermesi koşuluyla teslim etti. Hapisten çıkınca bir süre yine Alfonse Douglas'a döndü ama aşkları sonlanmıştı. Bunun üzerine Robert Ross aracılığıyla mektupları geri istedi ama alamadı. Gerçi bu mektuplar onun biyografisini yazan Arthur Ransome tarafından referans olarak kullanıldığı gibi Douglas'ın açtığı hakaret davasında da kanıt olarak kullanıldı.

1897'de Fransa'ya giden Wilde hapisten çıkar çıkmaz *Daily Cronicle*'da hapishane koşullarını ve çocuk mahkumların durumunu eleştiren bir yazı yazdı. Bu arada Charles Maturin'in Gotik romanının başkahramanı ölüm uğruna ruhunu şeytana satan Sebastian Malmouth'un adını almıştır.

1898'de yazılmış olan *The Ballad of Reading Goal* gerçekte Wilde'ın *De Profundis*'te hüznün aracılığıyla kazandığı derinliğin ve yalınlığın bir ürünüdür. Ballad tarzında hapishanedeki numarası C.3-3. imzasıyla çıkan şiir aslında ölüm cezasını kınamak üzere yazılmıştır. C3-3 üzerine şiir yazdığı mahkumun hapishanedeki kimlik numarasıdır. Gerçi o dönemde meydanda idamlar kaldırılmıştır ama hücre de idam cezası hala devam etmektedir. Şiir “Iambic Tetrameter”, bir kısa bir uzun dört vezinli mısralar şeklinde düzenlenmiştir; bir başka deyişle, hapishanede o dönemde su çekmek ya da mısır öğütmek üzere değirmen pedalı çevirme görevi verilen mahpusların pedal seslerine benzer bir ses veren ölçüyle yazılmıştır. Şiirin uyak şekli ABCBDB düzenlenmiştir. Şiirde yüz dokuz (109) kıta ve altı (6) bölümden oluşmuştur. Şiir sokaklarda balad söyleyen halk şairleri gibi değil başı derde girmiş bir mahpusun ağzından anlatılmıştır (Beckson ve Fong, 2004, 57-68). Toplumsal bir sorundan yola çıkılarak yazılan bu şiirle ilgili olarak Wilde'ın şiirin propaganda yönünün onun estetik güzelliğinin üstüne örteceği konusunda kaygısı bulunmaktadır. Örneğin yaşamdaki felaketlerin sanatta da felakete sonlanabileceğini ifade etmesi onun bu kaygısının bir göstergesi sayılabilir. Bununla birlikte şiirin günümüze kadar gelmesi onun bu kaygısının yersiz olduğunu göstermektedir.

Şiirin konusu gerçek hayattan alınmış olup, Charles Thomas Wooldridge adlı karısını bir kıskançlık krizi sonucu sokağa fırlayıp boğazından bıçaklayarak öldüren bir adamın idamı konusuyla ilgilidir. Konuya son derece insanı yönden bakan Wilde bir yandan idam mahkumunun duygularının sesi olurken, öte yandan da kendisi de dahil öteki mahpusların duygularını sosyal bir yaraya parmak basacak bir şekilde dizelere döker. Özellikle son iki kıtadaki şu dizeler hafızalardan silinmemiş:

Reading Goal
And all men kill the thing they love,
By all let this be heard,

Some do it with a bitter look,
 Some with a flattering word,
 The coward does it with a kiss,
 The brave man with a sword!
 Some love too little, some too long,
 Some sell, and others buy;
 Some do the deed with many tears,
 And some without a sigh:
 For each man kills the thing he loves,
 Yet each man does not die. (*Wilde, 1898*)

Reading Hapishanesi

Her insan öldürür sevdiğini
 Kalmasın duyan duymayan
 Kimi kızgın bir bakışıyla
 Kimi övgü dolu sözüyle
 Ödleşti busesiyle
 Yiğit olanı da kılıcıyla

Kimi çok, kimi az, kimi uzun
 Kimi satar, kimi alır sevdiğini,
 Kimi gözyaşlarına boğarak,
 Kimi çekerek içini
 Her insan öldürür sevdiğini
 Ama kimi var ki ölmez ki.

Burada Wilde aslında bir yandan idam cezası alan bir mahkumu dile getirirken öte yandan da Alfred Douglas'la ilişkisiyle ilgili kendi içine düştüğü durumu da dizelere döker. Bir başka deyişle, herkes bir şekilde bu dünyada hata yapar ama kimi bedelini ağır, hatta canıyla öderken kimi de hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam eder. Nitekim o dönemde *Profundis*'te de belirttiğim gibi Alfonse Douglas ve siyasiler de dahil bir sürü eşcinsel ortadayken, Oscar Wilde'ın hapis cezası olarak aşağılanması, bir de yetmiyormuş gibi ülkesinden süriülmesi buna örnek gösterilebilir. Şiirde sosyal bir yaraya dokunarak anlattığı öyküyü kendisiyle özdeşleştirmesi, ya da dizelerin şairin duygularıyla bütünleşmesi şiirin hem ahengini hem de içeriğini zenginleştirmiştir. Gerçi Wilde'ın o başta öne sürdüğü “sanat sanat içindir” şeklinde savunduğu görüşün bu şiirde “sanat insan içindir” şeklinde yalınlaştığına da şahit oluruz. Bunu yaşam deneyiminin, ya da kemale ermenin verdiği yalınlık ve sonucu paylaşırlılığın kazandırdığı zenginlik olarak da değerlendirebiliriz.

Sonuç

Bu yukarıda anlatılanlardan Oscar Wilde'ın evrensel bir yazar olmasında hangi faktörlerin yer aldığı aşağıda şu şekilde sıralanabilir:

1. Oscar Wilde toplumsal değerlerin, dini baskının ve sınıf ayrımının baskın olduğu bir dönemde yaşamıştır. Viktorya döneminin bu koşullarının varlığına karşı ailesinin, özellikle annesinin kadın haklarını savunan ve cinsiyet ayrımına başkaldıran tavrı Oscar Wilde'ın içinde yaşadığı döneme eleştirel bakmasını sağlamıştır. Viktorya döneminin baskı yaratan koşulları onu bir yandan insan olarak eşcinsellik gibi marjinal eğilimlere sevk ederken, öte yandan da günümüzde hala hüküm süren baskılarla ve insan yaşamını etkileyen toplumsal değerlerle son derece yalın olmakla birlikte son derece şiirsel bir dille hesaplaşmasını sağlamıştır. Bir başka deyişle kendi içinde yaşadığı koşullardan evrensel sorunları paylaşmayı başarmıştır.
2. Oscar Wilde, Orta Çağ'a özgü insanların ahlaki olarak iyi ya da kötü niteliklerini simgeleyen Ahlak oyunlarından (Morality Plays) yola çıkar. Simgelere dayanan ve her kültürün tarihinde bir şekilde var olan ve insanların ortak ahlaki değerlerini işleyen bu oyunlar Oscar Wilde'ın elinde Dorian Gray örneğinde olduğu şekilde her insana özgü gençlik, yaşlılık gibi korku ve endişeleri, iyilik, kötülük, güzellik ve çirkinlik gibi simgelerinden yola çıkarak ahlak oyunlardaki simgelem dünyasından insani boyuta indirmeyi başarır. Bunda kuşkusuz içinde yaşadığı dönem kadar çocukluğunda babasının halkbilime duyduğu ilginin de payı vardır.
3. Evrensel yazar olmak geleneksel olandan beslenmemek anlamına gelmez. Örneğin Oscar Wilde kendi kültüründeki masallardan ya da kendi etnografyasından yola çıkarak kaybolan insani değerlere parmak basmasını bilmiştir. Öykülerinin geçtiği yer, coğrafya, hatta öykülerdeki kuşlar bile farklı kültürlerdeki insanlara yabancı gelebilir. Bununla birlikte dünyanın her ucundaki okuyucu bir öykü ya da romanı kendi dünya görüşünü genişletsin diye okur. Burada Wilde'ın başarısı okuyucuyu tanışık olduğu bir metin türü "öykülerle" farklı bir coğrafyayı ve farklı bir imgelem dünyasını herkesle paylaşılabilir bir biçimde okuyucuya aktarmayı başarmasıdır.
4. Son olarak estetik akımın etkisiyle yazılan baştaki şiirleri şair olarak Oscar Wilde'ın doğa olduğu kadar mitoloji, tarih ve coğrafya konusundaki evrensel birikimine dayalı donanımının kanıtıdır. Şiirlerin başarısı şairin sanatçı olarak duygularının, dünyayı, doğayı algısının evrensel bilgiyle kaynaşmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, şiirler her ne kadar "sanat sanat içindir" sloganıyla yazıl şiirler son derece lirik ama aynı zamanda okuyucuya, örneğin *Ravenna* şiirinde olduğu gibi antik bir şehir Ravenna'ya gitmiş hissini verir şekilde yazılmıştır.
5. Oscar Wilde'ı evrensel kılan son özellik ise, insanoğlunun ebedi çaresizliğinin yanında hapishane koşullarını da dillendiren *Reading Goal* şiiri olmuştur. Bir başka deyişle, hapishane koşullarını şiir aracılığıyla gündeme getirerek evrensel olarak şiir aracılığıyla insan olmanın onurunu tartışmaya açmıştır. Bir başka deyişle "sanat sanat içindir" ile başlayan yolculuğu "sanat toplum içindir" ile sonlanmıştır.

Sonuç olarak Oscar Wilde'ın evrenselliği herkesin duygularına seslenen genelden konuları ele alamamasından değil, kendi içinde yaşadığı coğrafya ve kültürden yola çıkarak evrenseli yakalayabilmesinden kaynaklanmıştır.

KAYNAKÇA

Beckson K., Fong, B. (1994). Wilde as poet. P. Raby (Ed.), *The Cambridge Companion to Oscar Wilde*.

- Cambridge: Cambridge University Press.
- Daalder, J. (2004). Which is the most authoritative early translation of Wilde's Salomé?, *English Studies*, 85:1, 47-52, DOI: [10.1076/enst.85.1.47.29104](https://doi.org/10.1076/enst.85.1.47.29104).
- Ellman, R. (Yay.) (1969), *Critical writings of Oscar Wilde*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Holland, M. (2004). Biography and art of lying. P. Raby (Ed.), *The Cambridge Companion to Oscar Wilde*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McKenna, N. (2004), *The secret life Of Oscar Wilde*, London: Arrow Books.
- Nunokawa, J. (2003), *Tame passions of Wilde*, Oxford&Princeton:Princeton University Press.
- Small, I.(2005), *The complete works of Oscar Wilde*. De Profundis, 'Epistola: In Carcere et Vinculis' 'Epistola: In Carcere et Vinculis'. Oxford: Oxford University Press.
- Urgan, M.(1993). *İngiliz edebiyatı tarihi V*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Wilde, O. (1878) *Ravenna*. Erişim Tarihi 07.09.2019. [https:// www.poemhunter.com/poem/ravenna/](https://www.poemhunter.com/poem/ravenna/)
- Wilde, O. (1890). *The picture of Dorian Gray*. Erişim tarihi: 22.09.2018, <https://www.bl.uk/collection-items/the-picture-of-dorian-gray-as-first-published-in-lippincotts-magazine..>
- Wilde, O. (1898). *The ballad of reading goal*. Erişim Tarihi 07.09.2018 <http://www.oscarwildecollection.com/poetry/readinggoal.html>.
- Wilde, O. (1985). *Dorian Gray'in portesi*. Gültekin, V. (Çev.). İstanbul: Bilge Yayıncılık: E-Yayınları.
- Wilde, O. (2019). *Oscar Wilde İngilizce Türkçe öyküler*. Yazıcı, M. (Çev.). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yeats. W. B.. (2019) *Oscar Wilde autobiography*. Erişim Tarihi 09.01.2019 [http:// www.ibiblio.org/sally/Yeats_on_Oscar_Wilde.html](http://www.ibiblio.org/sally/Yeats_on_Oscar_Wilde.html)

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

Gönderim: 10-01-2019 – Kabul: 07-03-2019

**Development Dimension of Security:
Montenegro Case**

**Güvenliğin Kalkınma
Boyutu: Karadağ Örneği**

**Murat Necip ARMAN¹
Selahattin Ertürk ÇİFTÇİ²**

Abstract

Transnational threats become more visible with the growing effect of globalization. In order to deal with these threats in multidimensional and far-reaching way, United Nations found a new security approach in 1994. Human security notion, which is mentioned in 1994 Human Development Report, aims to sustain security in economic, social, political, educational and ecologic manners. Human security emphasizes development as well as individual's security. Human security aims states to achieve development goals so they can be successful to sustain security. Thus, development dimension is added to security by means of human security.

In this article, we try to find answers for two questions that what development means for

Öz

Küreselleşme ile birlikte sınır aşan tehditlerin varlıkları tüm dünyada hissedilmeye başlamıştır. Bu tehditlerle kapsamlı ve çok boyutlu bir mücadelenin sağlanabilmesi amacıyla 1994 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yeni bir güvenlik yaklaşımı ortaya koyulmuştur. 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu'nda ortaya koyulan insan güvenliği kavramı ile birlikte bireylerin ekonomik, sosyal, siyasi, eğitim, sağlık ve çevre güvenliği gibi alanlarda güvenliklerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bireylerin güvenliği konusunu öne çıkaran insan güvenliği yaklaşımının öne çıkardığı bir diğer husus kalkınmadır. Devletlerin, kalkınması sayesinde bireylerin güvenliğini sağlama noktasında başarıya ulaşacakları vurgulanmıştır. İnsan

¹Murat Necip Arman, Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mnarman@adu.edu.tr, Orad: 0000-0002-6873-206X

²Selahattin Ertürk Çiftçi, Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Kuyucak Meslek Yüksek Okulu, ciftci.erturk@gmail.com, Orad: 0000-0001-7965-7782

security studies and if there is, any link between European Union's conditionally strategy and States' development and their human security progress. We will examine European Union's conditionality and enlargement strategy on Montenegro whether these strategies caused development and human security progress or not. Montenegro's any progress will be examined though the data from Human Development Reports, Global Peace Index and Transparency International. Finally, based upon achieved progress in Montenegro, the role of European Union for achieving progress in Montenegro and development dimension of security will be explained.

Keywords: *Human Security, Globalization, Development, European Union, Montenegro*

güvenliği sayesinde güvenliğe kalkınma boyutu kazandırılmıştır.

Bu çalışmada, insan güvenliği kavramının güvenlik literatürüne kazandırdığı kalkınma kavramı güvenlik çalışmaları açısından ne ifade etmektedir ve Avrupa Birliği'nin uygulamış olduğu koşulluluk stratejisi ile insan güvenliği ve devletlerin kalkınması arasında bir ilişki var mıdır sorularına Karadağ örneğinden hareketle cevap aranacaktır. Bu çerçevede küresel ölçekte insan güvenliğinin uygulayıcısı konumunda bulunan Avrupa Birliği'nin Karadağ'da uyguladığı koşulluluk stratejisi ve genişleme politikasının Karadağ'da ortaya çıkardığı kalkınma ve insan güvenliği alanındaki ilerlemeler incelenecektir. Karadağ'ın kaydetmiş olduğu ilerlemeler Birleşmiş Milletler tarafından çıkarılan İnsani Kalkınma Raporları, Global Peace Index ve Transparency International'in verileri kullanarak sektörel bazda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *İnsan Güvenliği, Küreselleşme, Kalkınma, Avrupa Birliği, Karadağ*

Giriş

Soğuk Savaş sonrası dünyada oluşan sistem çerçevesinde realist güvenlik anlayışının yetersiz kaldığına yönelik eleştiriler giderek artmıştır (Üste, 2018, s. 70). Bunun altında yatan sebepler küreselleşme olgusuyla birlikte devlet sınırlarının giderek önemini kaybetmesi, sınır aşan hareketlerin yaygınlaşması ve tehditlerin de bu yapıya bürünmesi devletlerin ulusal egemenliklerine yönelik vurgunun azalması ve güvenlik çalışmalarında birey ve toplumun daha da ön plana çıkmasıdır.

Geleneksel güvenlik anlayışına yönelik getirilen eleştiriler ve üretilen alternatif güvenlik yaklaşımlarından birisi de insan güvenliği kavramıdır. İlk defa 1994 yılında Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Kalkınma Raporu'nda belirtilen bu kavram ile bireylerin güvenliğinin sağlanması öncelik olarak belirlenmiştir (Ovalı, 2006, s. 4.) Buradan hareketle geleneksel güvenlik anlayışında güvenliğin referans öznesi olarak devlet görülmekte iken insan güvenliği kavramı güvenliğin referans öznesi olarak bireyi esas almıştır. Bireylerin güvenliğinin sağlanabilmesi için bireylere yönelik gerçekleştirilecek tehditler

sektörel bazda sınıflandırılmıştır. 1994 tarihli raporda belirlenen sektörler: gıda güvenliği, çevre güvenliği, bireysel güvenlik, ekonomik güvenlik ve sağlık güvenliğidir. Bu belirlenen sektörlerin yanı sıra insan güvenliği toplumsal güvenlik, siyasal güvenlik, eğitim güvenliği ve kimlik güvenliği gibi sektörleri de kapsamaktadır. Bu sektörler kapsamında işsizlik, yoksulluk, kötü sağlık hizmetleri, eğitim hizmetlerine adil ulaşımın sağlanamaması, ekolojik kirlilik, insan haklarının çiğnenmesi, bireylerin kimlikleri sebebiyle ayrımcılığa uğramaları, özgür ve adil seçimlerin yapılamaması, basın ve medya özgürlüğüne kısıtlamalar, sağlıksız gıdalara bireylerin maruz kalması ve bireylere yönelik gerçekleştirilecek fiziksel saldırılar insan güvenliği kapsamında belirtilen tehditlerden bazılarıdır. Belirtilen tehditlerin ortadan kaldırılması sonucu insan güvenliği ile pozitif bir barış durumu arzulanmaktadır.

BM'nin yanı sıra insan güvenliği kavramının gerek içeriği gerekse pratikte uygulanmasına yönelik stratejik belge ve uygulamalara sahip olan bir diğer aktör Avrupa Birliği (AB) olmuştur. AB tarafından çıkarılan Barcelona Raporu, Madrid Raporu ve Berlin Raporu aracılığıyla insan güvenliğine ilişkin AB'nin yorumu ve kavramın içeriğine ilişkin yeni görüşler kazandırılmıştır. Fakat AB'nin insan güvenliğine yönelik çabaları bu raporlar ile sınırlı değildir. Kendi iç politikalarında bireyi merkeze alan ve bireyin güvenliğini önceleyen AB diğer devletler ile olan ilişkilerinde de insan güvenliği kavramının gerektirdiği değerler çerçevesinde ilişkiler yürütmüştür. Bu kapsamda AB'ye üyelik sürecinde AB ile diyalog halinde bulunan devletlerden beklenen reformlar ve uygulanan stratejiler kapsamında bireylerin güvenliklerinin sağlanması hayat standartlarının insan onuruna yakışır bir seviyeye yükseltilmesi ve devletlerin öncelikle vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini korumakla yükümlü olarak görülmesi sayesinde üyeliğe aday devletlerin insan güvenliği noktasında gelişim kaydetmelerine olanak sağlanmaktadır. Günümüzde Batı Balkanlar'ı genişleme stratejisine dâhil eden AB, Batı Balkanlar'daki aday devletlere uyguladığı koşulluluk stratejisi aracılığıyla devletlerin hem AB standartlarına ulaşımını hedeflemekte hem de ilgili devletlerin insan güvenliği noktasında gelişim sağlamasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada AB dış ve güvenlik politikası için *de facto* olarak benimsenen ve uygulanan insan güvenliği yaklaşımından hareket edilmiştir. İnsan güvenliği kavramını benimseyen ve genişlemeye ilişkin politikalarında da uygulayan AB'nin izlemiş olduğu koşulluluk stratejisinin aday devletlerdeki insan güvenliği gelişimine katkısı incelenecektir. Çalışmamız kapsamında koşulluluk stratejisinin insan güvenliğine ilişkin etkisini gözlemleyebilmek amacıyla Karadağ örneği ele alınmıştır. Karadağ'ın yirmi birinci yüzyıla girerken Sırbistan'la olan netemeli ilişkisi nedeniyle yeni bir Balkan savaşının merkezi olma ihtimali tartışılırken (Mandacı, 2002, s. 83), AB ile kurduğu angajmanlar neticesinde savaş riski yerine kalkınma konusundaki başarıları konuşmaya başlanmıştır. Bu çalışmada AB'nin Batı Balkanlar'da izlediği koşulluluk stratejisi kapsamında Karadağ'ın insan güvenliği noktasında kaydettiği ilerlemelerin tespiti için BM'nin yayınladığı İnsani Kalkınma Raporları, Global Peace Index verileri, Transparency International'ın yayınladığı raporlar ve konuyla ilgili akademik çalışmalar incelenecektir. Bununla birlikte AB tarafından çıkarılan ilerleme raporları da incelenecektir. Çalışmada kullanılan grafikler bahsi geçen indekslerin dataları kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İnsan Güvenliği ve Avrupa Birliği

Soğuk Savaş sonrası gerek AB antlaşmaları gerekse AB'nin dış ve güvenlik politikasına ilişkin stratejileri insan güvenliği normunun AB tarafından resmi olarak kabul edilmemesine rağmen *de facto* olarak uygulandığını göstermektedir (Kotsopoulos, 2006, s. 12). Bu çalışma kapsamında da AB ve insan güvenliği arasındaki bu ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Diğer yandan insan güvenliğinin AB resmi stratejisi olarak kabul edilmemektedir. Kotsopoulos (2006)'a göre; *de facto* olarak kabul gören ve uygulanan insan güvenliği stratejisinin, AB tarafından resmi bir politika olarak kabul edil(e)memesindeki temel sebep AB anayasasının referandumlar sonucu kabul edilmemesidir (s. 12).

Ağır (2015)'a göre de Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlarda AB anayasasının reddedilmesi AB için insan güvenliği stratejisinin yaratılması şansını sona erdirmiştir (s. 396).

İnsan güvenliği stratejisinin AB tarafından *de facto* olarak uygulanması kapsamında Soğuk Savaş'ın hemen akabinde açıklanan Petersberg Deklarasyonu sonucu AB insan güvenliği uygulayıcısı ve sağlayıcısı kimliğini oluşturmaya başlamıştır (Arman ve Mengüaslan, 2015, s. 390). Bireylerin güvenliğini ve barış ortamını sağlamaya yönelik AB tarafından gösterilen bu çabaların yanı sıra genişleme politikası ve bu politika ile bağlantılı koşulluluk stratejisi, Kopenhag Kriterleri, AB Müktesebatına uyum ve Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) gibi araçlar da AB tarafından insan güvenliği normunun yayılmasını sağlamaktadır (Ağır, Gürsoy ve Arman, 2016, s. 46). Ayrıca AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genişleme politikası kapsamında İstikrar ve Ortaklık Süreci ve İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları aracılığıyla Batı Balkanlar özelinden hareketle AB ve çevresinde güvenliğin sürekli sağlanması suretiyle insan güvenliği normunun hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca AB dış ilişkilerinde insan güvenliğine ilişkin kriz yönetimi, barışı koruma, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi, insani yardım ve kara mayınlarla mücadele kampanyalarını içeren gelişmeler insan güvenliğinin gelişmesi ve uygulanmasında önemli adımlar olarak kabul edilmektedir (Kotsopoulos, 2006, s. 16-18).

2003 yılında yayınlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'nin insan güvenliği ile olan ilişkisi belge kapsamında belirlenen güvenlik tehditleri ile yakın alakalıdır. Belgede ortaya koyulan tehdit anlayışı kapsamında beş temel tehdit belirlenmiştir. Bunlar: terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar, organize suç ve başarısız devletlerdir (European Council, 2003, s. 3-5). Ayrıca belgede geleneksel güvenlik anlayışından farklı olarak açlık, salgın hastalıklar, ekonomik krizler, küresel ısınma ve doğal kaynaklar üzerindeki mücadeleler gibi yeni tehditlere değinilmiştir (European Council, 2003, s. 6). Belgede bu tehditlerin yer almasına ilişkin yapılan açıklama kapsamında geleneksel anlamda tehdit oluşturan yabancı devlet ordularının artık tehdit kaynağı olmadığı bunun yerine sınır aşan boyutlara ulaşan yeni tehditlerin varlığından dolayı artık hiçbir bireyin devlet sınırları içinde güvenli olamayacağı vurgulanmaktadır (European Council, 2003, s. 2). Belirlenen tehditler Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik anlayışının ve tehditlerin resmi bir belgede ortaya koyulması açısından önem taşımaktadır. Belgede vurgulanan tehditler ile 1994 BM İnsani Kalkınma Raporu'nda bahsedilen tehditlerin benzer noktalara sahip olmasının yanı sıra 1990'lı yıllarda tehdit olarak algılanmayan fakat 2000'li yıllar ile birlikte daha çok irdelenen küresel ısınma gibi konuların da tehdit kapsamına alındığı görülmektedir. Bu açıdan 2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'ndeki tehdit anlayışı insan güvenliğindeki tehdit anlayışına benzer niteliktedir.

AB tarafından ortaya koyulan Barselona Raporu ile ilk defa insan güvenliği ifadesi bir AB resmî belgesinde doğrudan ve detaylı bir şekilde ele alınmıştır. 2004 yılında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) Yüksek Temsilcisi Javier Solana'ya sunulan raporda ilk olarak dünyadaki değişen güvenlik tehditlerine dikkat çekilmektedir. Rapor kapsamında güvensizliğin artık sadece askeri kaynaklı olmadığı deprem, salgın hastalıklar, çatışmalar, yoksulluk, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi tehditlerin de günümüzde güvensizliğe yol açtığı vurgulanmaktadır. Ayrıca raporda tehditlere ilişkin, devletlerin kendi vatandaşlarına yönelik tehdit oluşturabileceği yönünde ifadeler yer almaktadır (Barcelona Report, 2004, s. 8).

Raporun tarihi ve ortaya koyduğu tehdit anlayışına dikkat edildiğinde 2003 yılında yayınlanan AB Güvenlik Stratejisi Belgesi'ndeki güvenlik anlayışı ile uyum içinde olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla AB'nin 2003 yılında yayınlanan Güvenlik Stratejisi Belgesi ile değişen güvenlik anlayışının Barselona Raporu ile de devam ettiği görülmektedir. Rapor kapsamında belirtilen tehditlerle mücadelede AB için en uygun güvenlik stratejisinin insan güvenliği olduğu vurgulanmaktadır. Barselona Raporu kapsamında güvenlik stratejisi belgesinden hareketle ortaya koyulan tehditlerle

mücadelede AB'nin insan güvenliğine ilişkin kapasitesinin nasıl artırılacağı sorunu üzerinde durulmuştur.

Rapor kapsamında ilk olarak AB'nin insan güvenliği anlayışının nasıl olması gerektiği ve hangi ilkelere dayanması gerektiği açıklanmıştır. Bu kapsamda AB insan güvenliği stratejisi için yedi ilke belirlenmiştir. Bunlar: insan haklarının önceliği, şeffaf politik otorite, çok taraflılık, aşağıdan yukarıya yönetim stratejisi, bölgesel odak, yasal enstrümanların kullanımı ve makul güç kullanımıdır (Barcelona Report, 2004, s. 14-20). Belirtilen ilkelerin insan güvenliği ile alakası ve neden insan güvenliği stratejisinin bu ilkelere dayanması gerektiği de açıklanmıştır. İnsan haklarının önceliği ilkesi kapsamında insan haklarının çiğnendiği otoriter yönetimlerin uzun vadede istikrarlı bir yönetim olmadığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca istikrarsız ya da başarısız bir devletin de küresel anlamda diğer devletler için bir tehdit oluşturacağı varsayılmaktadır. Buradan hareketle insan haklarına saygılı bir devletin sağlanması ile terörizm, organize suç ve başarısız devletler gibi tehditlerin önüne geçilebileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu ilke kapsamında, insanlık suçu işleyenler hakkında ceza mahkemelerinin kurulması da öngörülmüştür (Barcelona Report, 2004, s. 15). Bu sayede devlet eliyle ya da diğer silahlı grupların işlediği suçlardan mağdur olan bireyler için adaletin sağlanması amaçlanmıştır. Bu ilke ile insan güvenliği kapsamında bireyin önemi tekrardan vurgulanmaktadır.

2016 yılında ODGP Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'ye sunulan Berlin Raporu'nda ise insan güvenliğine ilişkin yeni kavramların ortaya atıldığı görülmektedir. Bu kapsamda raporda çatışmalara yönelik ikinci nesil insan güvenliği stratejisinin izlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Berlin Report, 2016, s. 4). AB tarafından ortaya atılan bu kavram ile 1994 BM Raporu ile ilk defa literatüre giren insan güvenliği kavramına ilişkin yeni bir yorumun ortaya çıktığı görülmektedir. Raporda ikinci nesil insan güvenliğinin ne olduğu açıklanmaktadır. Bu rapora göre ikinci nesil insan güvenliği küresel problemlere karşı ekonomik, politik, hukuki yönleri içine alan, bireysel ve kolektif, aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağıya yönetimi içeren, küresel, bölgesel ve yerel boyutları içeren bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Berlin Report, 2016, s. 4).

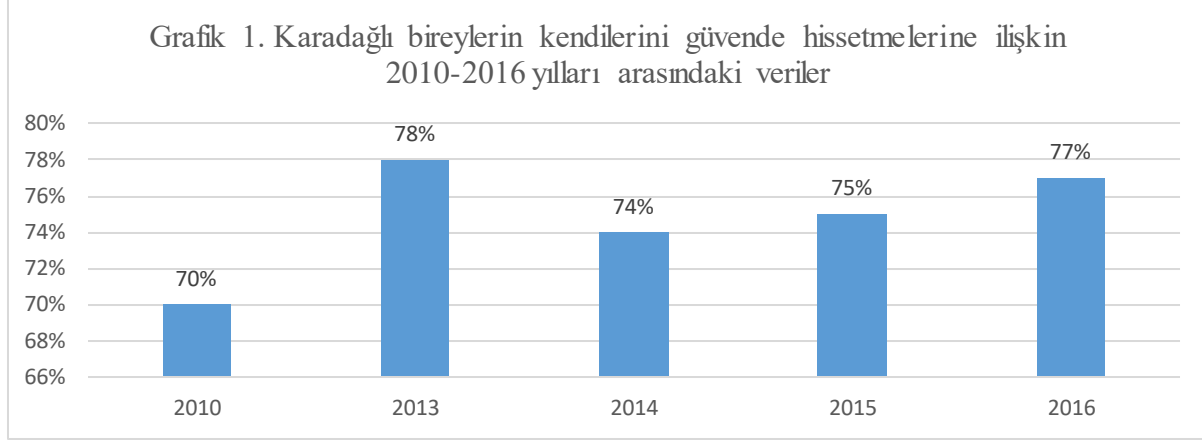
Rapor kapsamında ortaya koyulan bir diğer yeni kavram ise hibrit barış kavramıdır (Berlin Report, 2016, s. 8). İnsan güvenliği stratejisi kapsamında nihai olarak devletlerin ve bireylerin hibrit barışı amaçladıkları belirtilmektedir. Rapora göre hibrit barış, insani yardım, arabuluculuk çabaları, çatışmayı önleme, çatışmayı sonlandırma ve çatışma sonrası yeniden inşa süreçlerini kapsayan bir kavramdır (Berlin Report, 2016, s. 8). Tanımdan hareketle hibrit barış çatışma öncesi-sırası ve sonrası yapılacakları ele alan bir kavramdır. Ayrıca bu kavram kapsamında güvenlik sorunlarına ilişkin kısa vadeli, aceleci ve geçici çözümler değil uzun vadeli ve yapısal çözümlerin üretilmesi amaçlanmaktadır (Berlin Report, 2016, s. 9-12). Hibrit barış kavramı ile sadece bireylerin güvenliklerinin sağlanması amaçlanmamakta bunun yanı sıra devletlerin kalkınması ve bireylerin refah seviyelerinin artırılması da hedeflenmektedir.

UNDP Verilerine Göre Karadağ'daki İlerlemeler ve Bu İlerlemelere Avrupa Birliği'nin Etkisi

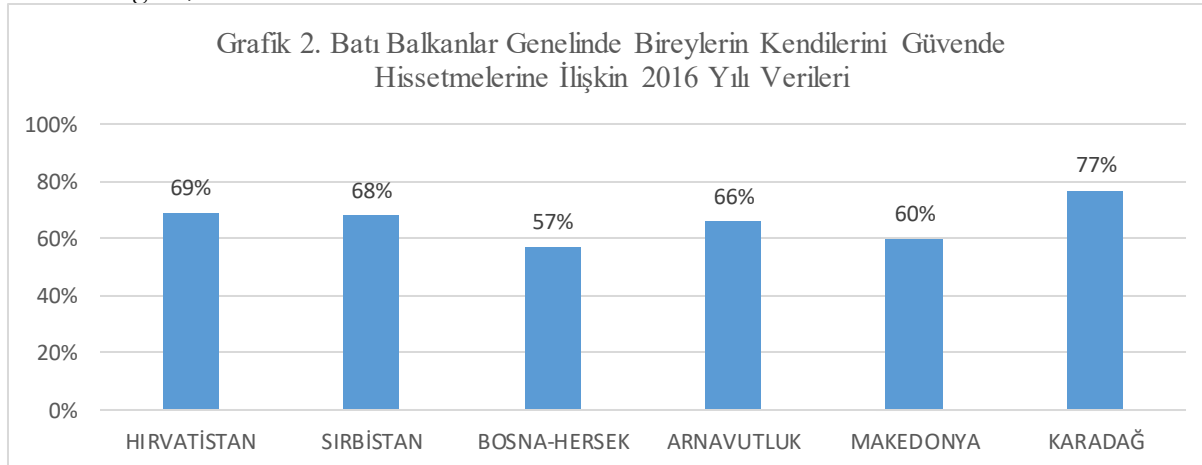
Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan indekste temel olarak üç parametre esas alınarak devletlerin sıralandığı tespit edilmektedir. Bu parametrelere ekonomik göstergeler için kişi başı hasıla, sağlık göstergesi için ortalama insan ömrü ve eğitim alanındaki göstergeler için ortalama eğitim süresidir (UNDP, 2016a, s. 81). UNDP tarafından hazırlanan insani kalkınma indeksinin içeriğinden hareketle devletlerin insan güvenliği alanında gösterdikleri gelişimlerin bu indeks aracılığıyla görülebileceği tespit edilmektedir. BM tarafından 1994 yılında yayınlanan İnsani Kalkınma Raporu'nda insan güvenliğinin alt güvenlik sektörleri olarak ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği ve birey güvenliği sektörlerinin yer aldığı bilinmektedir. (UNDP, 1994, s. 24-25). İnsani kalkınma indeksinde de ekonomi, sağlık, eğitim, çevre, birey ve siyasal güvenliğe ilişkin nicel parametrelerin bulunması devletlerin insan güvenliği konusundaki gelişimlerini

ölçme fırsatı vermektedir. İnsani kalkınma indeksi ve devletlerin insan güvenliği konusundaki gelişimleri arasındaki ilişkiden hareketle bağımsızlığından günümüze Karadağ'ın insan güvenliği konusunda kaydetmiş olduğu ilerlemeleri incelemek ve bu ilerlemelere AB'nin ne ölçüde katkı sağladığını tespit etmek gerekmektedir.

İnsani kalkınma indeksinde de bireylere yönelik gerçekleşen şiddet eylemlerine ilişkin veriler bireylerin kendilerini güvende hissetmeleri oranı ve cinayet oranı parametresidir. Bireylerin kendilerini güvende hissetmelerine ilişkin oran, devletin bireyleri şiddetten koruma ve kendilerini fiziksel olarak güvende hissetmelerini yansıtan bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır.

2010 yılında bireylerin kendilerini güvende hissetmelerine ilişkin oran %70 civarında iken 2016 yılına kadar geçen sürede bireylerin güven algısı sürekli artan bir ivme göstermiş ve son olarak 2016 yılındaki verilere göre Karadağ'daki bireylerin kendilerini güvende hissetmelerine ilişkin oran %77 civarında gerçekleşmiştir. (UNDP, 2014, s. 40). Karadağ'daki bu oran bireylerin güvenliğinin sağlanmasında devletin başarılı bir konumda olduğunu göstermektedir. Karadağ'ın birey güvenliği açısından sağlamış olduğu ilerlemeyi görebilmek amacıyla Batı Balkanlar'daki diğer devletlere oranla görece başarısının ya da başarısızlığının ortaya koyulması gerekmektedir. Bu çerçevede 2016 yılı verilerine göre;

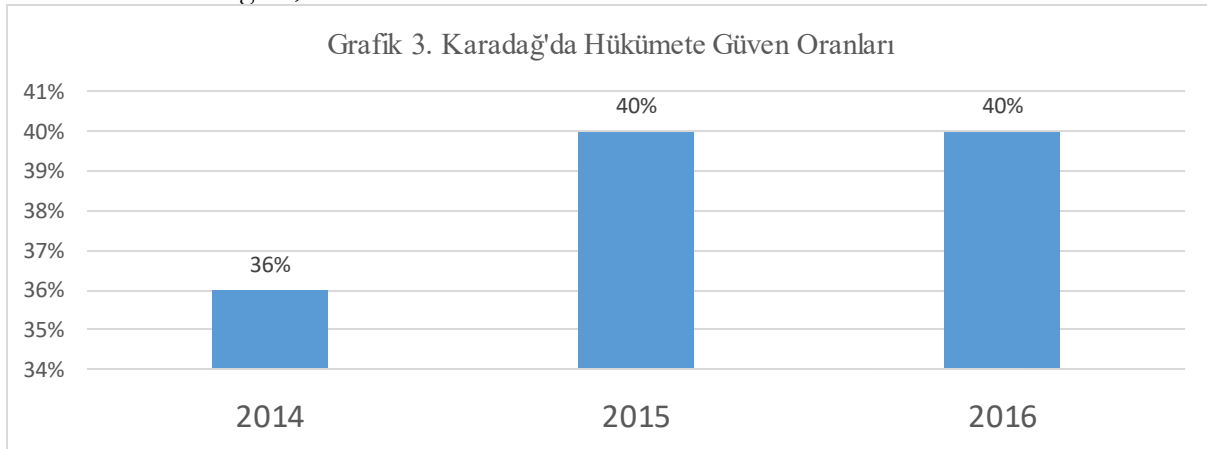
Hırvat bireylerin kendilerini güvende hissetmelerine ilişkin oran %69, Sırp bireylerde bu oran %68, Bosna-Hersek'te %57, Arnavutluk'ta %66, Makedonya'da %60 ve Karadağ'da bu oran %77 olarak gerçekleşmiştir. Karadağlı bireylerin kendilerini güvende hissetmelerine ilişkin Hırvat bireyleri

de geçen bu oran, Hırvatistan'ın bir AB üyesi devlet olduğu da göz önünde bulundurulduğunda Karadağ'ın birey güvenliği açısından bölgedeki görece başarısını gözler önüne sermektedir.

Bireylerin güvenliğinin sağlanması noktasında olumlu ilerlemeler sağlayan Karadağ, bu ilerlemeleri büyük ölçüde gerçekleştirmiş olduğu AB reformlarına borçludur. Bu kapsamda bireylerin her türlü şiddet içeren eylemlerden korunmasına yönelik AB tarafından beklenen reformlar çerçevesinde Karadağ'da kadına şiddeti azaltmak için 2011-2015 yıllarını kapsayan eylem planı kabul edilmiştir (European Commission, 2011, s. 47). Bu plan ile toplumda kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi amaçlanmaktadır. Karadağ'da bireylere yönelik şiddet içeren eylemler gerçekleştirebilecek bir diğer olgu organize suç örgütleridir. Organize suç örgütlerinin ülke genelinde işlemiş olduğu silah kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, yolsuzluk ve kara para aklama gibi suçlar sebebiyle, bireylerin gündelik hayatlarında kendilerini güvensiz hissetmelerine yol açtıkları görülmektedir. Bu çerçevede organize suç örgütleri yüzünden bireylerin kendilerini güvensiz hissetmelerinin önüne geçebilmek amacıyla Karadağ polisi ile Europol arasında organize suçlarla mücadelede iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca organize suçlarla mücadelenin daha etkili olabilmesi amacıyla Karadağ'da organize suçlarla mücadele özel savcılık makamı kurulmuştur (European Commission, 2016a, s. 53). AB'nin desteği ile gerçekleştirilen bu reformlar aracılığıyla organize suçlarla etkin bir mücadele için gereken kurumsal ve insani kapasitenin sağlandığı görülmektedir.

Organize suç örgütlerinin gerçekleştirdiği uyuşturucu kaçakçılığı ülkede özellikle gençlerin uyuşturucuya erişimini kolay hale getirmektedir. Bu durum genç bireyler başta olmak üzere, bireyleri ve toplumu tehdit eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tehditle mücadele amacıyla AB bünyesinde yer alan Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı Gözlem Merkezi (European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction) ile Karadağ arasında iş birliği anlaşmasının imzalandığı görülmektedir (European Commission, 2015a, s. 66). AB tarafından Karadağ'a sunulan bu destek ve Karadağ'ın göstermiş olduğu bu iş birliği sayesinde bireylerin kendilerini güvende hissetmesini sağlayacak ortamın oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Karadağ'daki siyasal güvenliğe ilişkin veri hükümete ve yargı sistemine güvene ilişkindir. İnsani kalkınma indeksine göre;

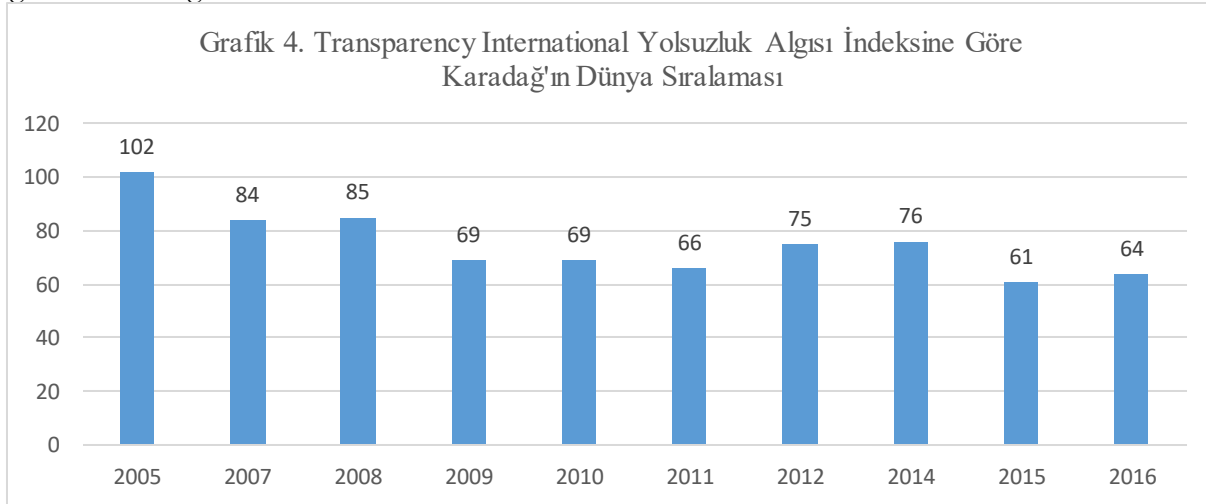

İlk defa 2014 yılında UNDP raporlarında Karadağ'daki hükümete güvene ilişkin veriler yer almıştır. Bu kapsamda 2014 yılında %36 oranında gerçekleşen bu oran 2016 yılına gelindiğinde %40'a yükselmiştir (UNDP, 2016b, s. 250-253). Her ne kadar az bir ilerleme kaydedilmiş olsa da %40'lık bir oran bireylerin hükümetlerine güvenleri noktasında soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu veri tersten okunacak olursa hükümete ve yargıya olan bu güvensizlik gerek seçimlerde gerekse yasama tarafından yapılacak olan yasa tasarılarında toplum nazarında hep bir yolsuzluk ve güvensizlik imajının olduğunu

göstermektedir. Siyasi elitlere olan güvensizlikle dolaylı olarak ilişkili olan yargıya olan güveninde %40 gibi düşük bir seviyede kalması siyasi iktidar tarafından gerçekleştirilecek yasama faaliyetlerinin denetimi noktasında yargıya olan güvensizliğe işaret etmektedir. Bu açıdan demokratik yönetimlerde olması gerek güçler ayrılığı ilkesine Karadağ'da riayet edilmediği ve siyasi otoritenin yolsuzluk sarmalı içinde hükümeti ve yargıyı yönlendirdiği izlenimi toplumda siyasal haklara ilişkin güvensizlik yaratmaktadır. Fakat Karadağ'da siyasal alanda gerçekleştirilen reformlar sayesinde siyasal iktidar ve yargıya olan güvenin %45 seviyesine yükseldiği tespit edilmektedir (UNDP, 2016b, s. 250-253).

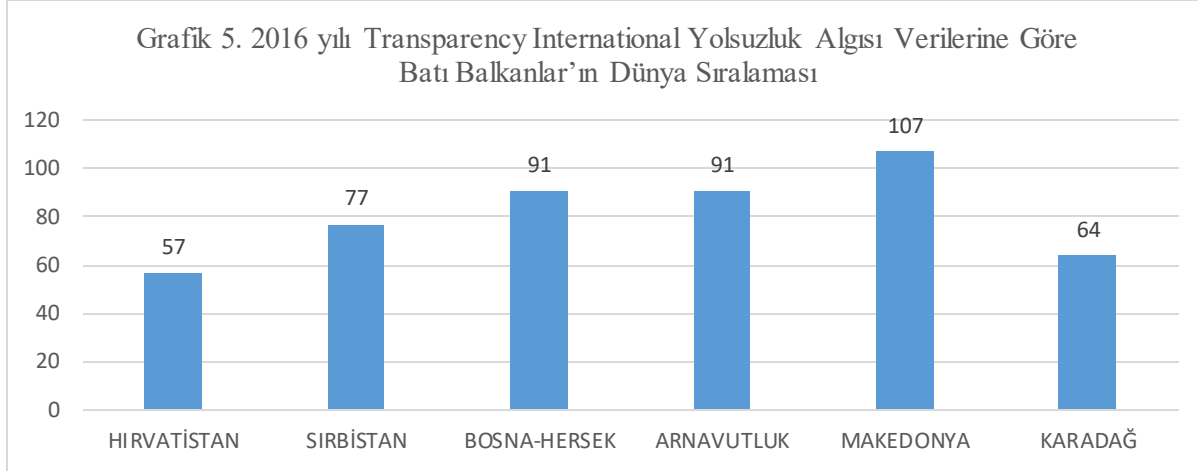
Seçimlerin güvenilir ve tarafsız bir ortamda gerçekleştirilmesi Karadağ açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede Karadağ'da seçimlere olan güveni ve seçilen yönetimin meşruiyetini artırmak amacıyla AB'nin telkinleri sonucu seçim yasası değişikliği gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2014b, s. 19). Gerçekleştirilen bu seçim yasası ile birlikte 2016 yılında yapılan seçimlerin öncesinde tarafsız seçim hükümetinin kurulması kararlaştırılmıştır (European Commission, 2016a, s. 62). Bu gelişme 2016 yılında düzenlenen seçimlere ilişkin toplumda seçimlere olan güveni artırmış ve yolsuzluk algısını kısmen ortadan kaldırmıştır. Nitekim 2016 yılında Karadağ'da gerçekleştirilen seçimlere ilişkin AB ilerleme raporunda 2016 seçiminin gergin bir ortamda geçmiş olmasına rağmen adil ve şeffaf bir seçim olduğu vurgulanmıştır (European Commission, 2016b, s. 6). Karadağ'da 2018 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı-Organization for Security and Co-operation in Europe-OSCE) tarafından yapılan gözlemlere göre seçimlerin özgür, adil, şeffaf ve tüm adayların görüşlerinin medyada yer bulduğu bir ortamda gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Bağımsızlığından günümüze bireyler açısından Karadağ'ın siyasal güvenlik konusunda daha güvenli bir devlet haline gelip gelmediğine yönelik kullanılması gereken bir diğer parametre Transparency International'ın hazırlamış olduğu yolsuzluk algısı indeksidir. Yolsuzluk bireyleri siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan tehdit eden bir olgu olmakla birlikte Karadağ'da da en yoğun görülen güvenlik tehditlerinin birisidir. Bu hususta, Transparency International'ın yayınlamış olduğu yolsuzluk algısı indeksine göre;

Bağımsızlığını kazanmadan önce Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adıyla 102. sırada yer alan Karadağ, bağımsızlığı sonrası dünyada 84. sıraya yükselmiş, 2016 yılında ise 64. sıraya yükselmiştir. (Transparency International). Karadağ'ın, Hırvatistan haricindeki diğer Batı Balkan devletlerine nazaran daha iyi bir sırada olması AB tarafından beklenen siyasal reformların hayata geçirildiğini ve bireylerin siyasal güvenliklerinin sağlandığını ispat etmektedir. Karadağ'daki yolsuzluk algısına ilişkin gerçekleştirilen başka bir çalışmada Karadağ'da bazı kişilerin yasaların üzerinde olup olmadığı sorusuna

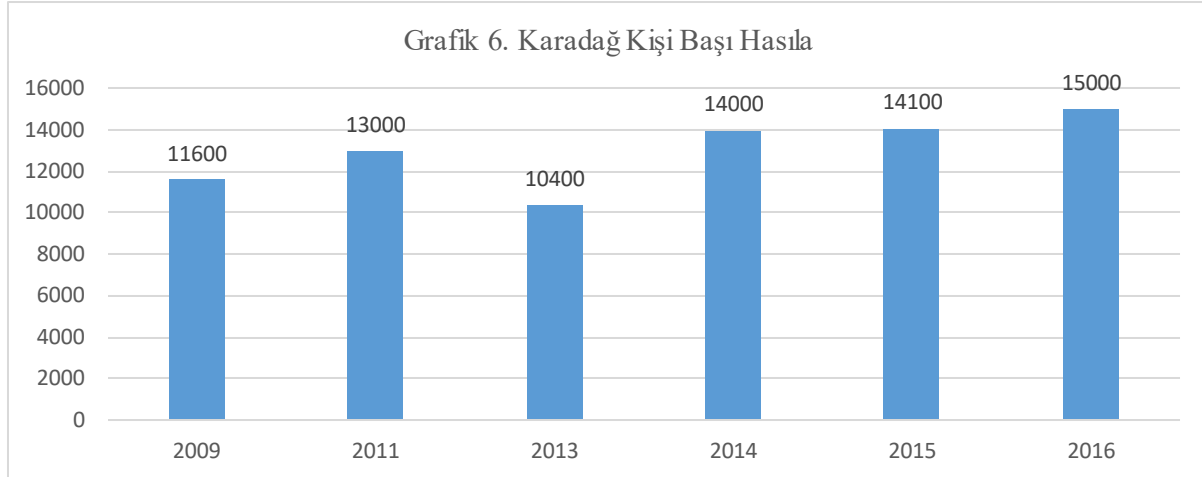
katılımcıların %69'unun evet cevabını vermesi Karadağ açısından olumsuz olmakla birlikte bu oranın Sırbistan'da %81 ve Makedonya'da %85 olması Karadağ'ı görece iyi bir konuma getirmektedir (ECA, 2009, s. 51). Batı Balkanlar'daki yolsuzluk problemine ilişkin Transparency International'ın 2016 yılında çıkarmış olduğu rapora göre Batı Balkanlar'daki mevcut duruma bakıldığında;

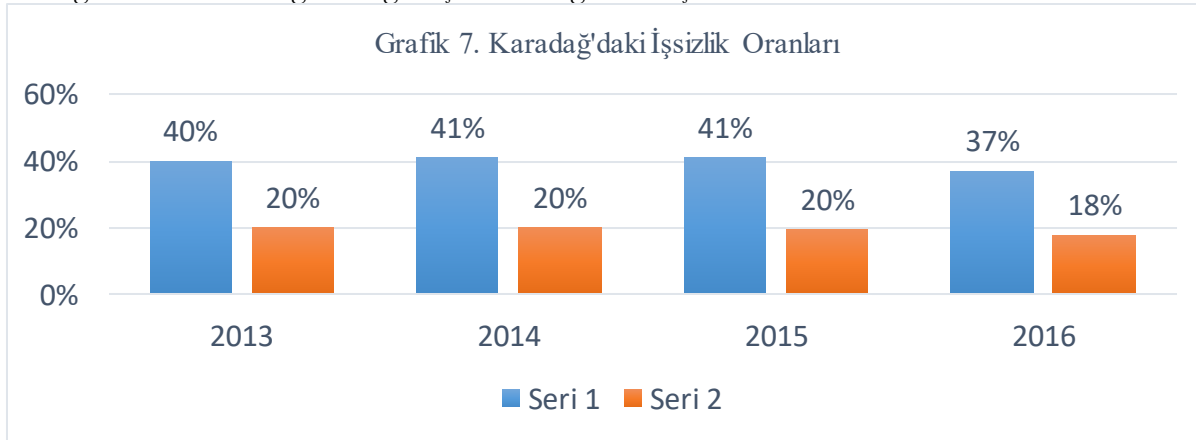
Hırvatistan'ın diğer Batı Balkan devletlerine nazaran yolsuzlukla mücadele noktasında en ileri seviyede olduğu tespit edilmektedir. Hırvatistan'ın arkasından gelen Karadağ ise 2006 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra gerek siyasal gerekse sosyo-ekonomik sonuçları olan yolsuzluğun en yaygın olduğu Batı Balkan devletlerinden birisi olarak kabul edilmesine rağmen on senelik süre zarfında Karadağ hükümeti tarafından gösterilen çabalar sayesinde Karadağ büyük gelişim kaydederek Batı Balkanlar'da ikinci sıraya yükselmiştir. Karadağ'da yolsuzluğun önlenmesi için AB tarafından koşulluluk stratejisi aracılığıyla çeşitli baskıların yapıldığı tespit edilmektedir. Karadağ'daki yolsuzluğun bitirilmesine yönelik gerekli yasal düzenlemeler ve icraatlara yönelik AB tarafından gerçekleştirilen baskılar sonucu 2014 yılında Karadağ parlamentosu yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin etik yasasını meclisten geçirmiştir (European Commission, 2015a, s. 7). Yolsuzlukla mücadelede Karadağ'daki kurumsal kapasitenin artırılmasıyla amacıyla 2001 yılında kurulmuş olup 2007 yılında direktörlük haline gelen Yolsuzlukla Mücadele Girişimleri Direktörlüğü (The Directorate for Anti-Corruption Initiatives-DACI) yolsuzluğun önlenmesine yönelik kamu görevlilerinin eğitimi için çeşitli çalışmalar yapmaktadır (European Commission, 2014b, s. 11). Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi kapsamında bir diğer gelişme AB'nin de desteğiyle 2016 yılında yolsuzlukla mücadele kurumunun kurulması olmuştur (European Commission, 2016b, s. 71).

AB tarafından öne sürülen reform istekleri Karadağ tarafından karşılandıkça hükümete ve yargıya güven oranlarından ılımlı artışlar meydana gelmiştir. Buradan hareketle Karadağ'da kronik bir problem haline gelen hükümetlere güven noktasındaki eksiklikler ve yolsuzluk algısı konularında Karadağ'ın katedeceği mesafe bulunmaktadır. Karadağ'ın yolsuzlukla mücadelede sağlamış olduğu ilerlemelerde AB'nin payı büyüktür. Bireylerin siyasal güvenliğinin sağlanması ve yolsuzlukla mücadeleyle yönelik gerçekleştirilen bu reformlarda AB'nin itici gücü ve koşulluluk stratejisinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik güvenliğine ilişkin insani kalkınma indeksinde yer alan temel veri devletlerin GSYH verileridir. Bu veri aracılığıyla devletlerin sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olup olmadığı ve bireylerin ekonomik olarak belli refah düzeylerine erişiminin tespiti amaçlanmaktadır. İndeks kapsamında bu verinin yanı sıra işsizlik gibi veriler de bireylerin ekonomik güvenliğine ilişkin bilgiler sunmaktadır. UNDP raporlarından hareketle ilk olarak incelenmesi gereken Karadağ'ın GYSH'dır. 2009 yılından itibaren var olan veriler incelendiğinde;

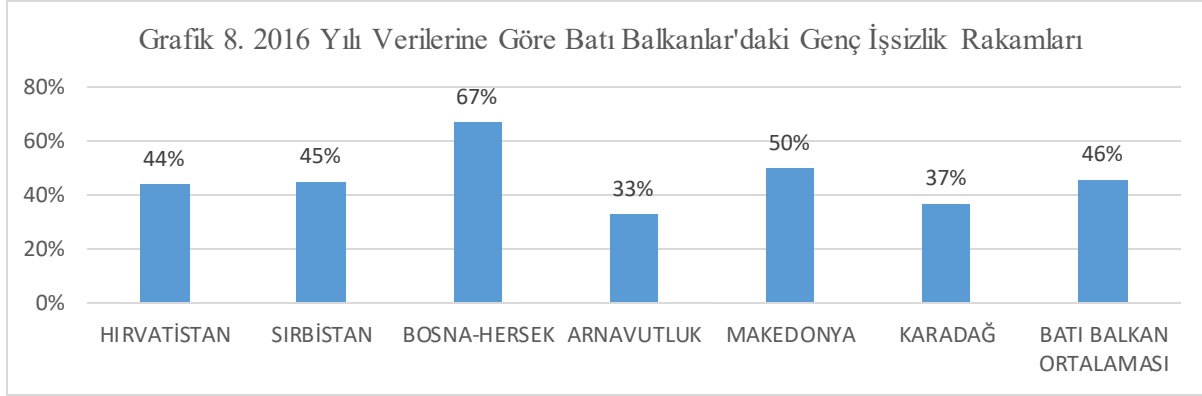
2009 yılı insani kalkınma indeksindeki verilere göre Karadağ'daki kişi başı hasıla 11,500 dolardır (UNDP, 2009, s. 172-174). Karadağ sahip olduğu bu kişi başı hasıla rakamı ile dünya genelinde gelişmiş devletler sınıfında yer almaktadır. 2010 yılında Karadağ'da kişi başı hasıla 12,500 dolarseviyesine, 2015 yılında 14,500 ve 2016 yılında 15,500 dolar seviyesine yükselmiştir (UNDP 2010, s. 208-211, UNDP 2015, s. 143-146 ve UNDP 2016b, s. 198-201). Karadağ, sahip olduğu bu kişi başı hasıla rakamları ile 2015 yılından itibaren çok gelişmiş devletler sınıfında yer almaktadır. Karadağ ekonomisindeki bu büyüme bireylerin ekonomik olarak refah içinde yaşamalarının önünü açmaktadır. Ayrıca dünya geneline oranla Karadağ'ın 2009 yılından itibaren sıralamasında yükselmesi ekonomik olarak devletin doğru reform adımları izlediğini göstermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak ülkede zenginleşmenin arttığı ve bireylerin ekonomik olarak güvenliklerinin arttığı gözlemlenmektedir. Karadağ'daki ekonomik güvenliğe ilişkin bir diğer veri işsizlik rakamlarıdır.

2013 yılı verilerine göre Karadağ'daki işsizlik oranı %20 civarında genç işsizlik oranı ise %40 civarındadır (UNDP, 2013, s. 28). 2016 verilerine göre; Karadağ'daki işsizlik %18'e genç işsizlik oranı %37 seviyesine düşmüştür (UNDP, 2016b, s. 238-241). Karadağ'ın işsizlik rakamlarından hareketle özellikle genç işsizliğine ilişkin ortaya çıkan yüksek rakamlar bireylerin ekonomik güvenliği açısından soru işareti doğurmaktadır.

Genel işsizlik rakamlarının yanı sıra genç işsizlik oranlarındaki bu yüksek seviyeler toplumun geleceğini oluşturan genç bireyler açısından geleceğe yönelik umutsuz bir bakış açısına sahip olmalarına ve kendilerini güvensiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Özellikle 2008 ekonomik krizi ile AB

ülkelerinin tamamında işsizlik temel bir sorun olarak karşımıza çıkmakla birlikte (Günel ve Günel, 2016, s.243) Karadağ'daki oranlar AB ortalamasının üzerindedir. Karadağ'daki işsizliğin bu derece yüksek seyretmesinin yanı sıra bağımsızlığından itibaren işsizlik oranlarındaki zayıf düşüş ekonomik alanda güvenliğin sağlanması noktasında Karadağ'ın yetersiz kaldığını göstermektedir. Fakat işsizliğe ilişkin Karadağ'daki bu olumsuz tablo diğer Batı Balkan devletleri ile kıyaslandığında farklı bir sonuç karşımıza çıkmaktadır.

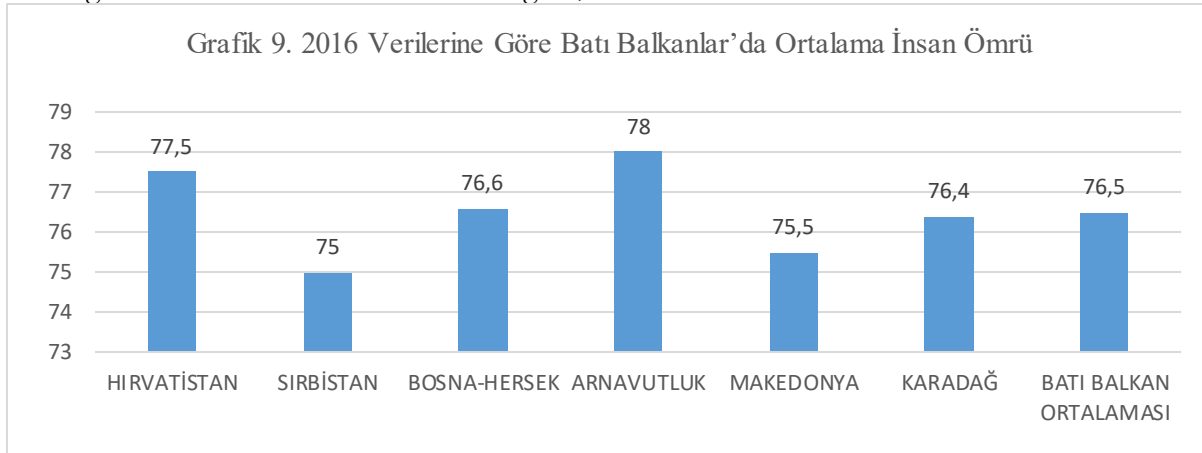
Genç işsizlik oranları noktasında AB üyesi olan Hırvatistan'da bu oranın %44, Sırbistan'da %45, Bosna-Hersek'te %67 ve Makedonya'da %50, Arnavutluk'ta %33 ve Batı Balkan ortalamasının %46 olduğu bir durumda ortaya çıkan bu durum Karadağ'ı görece başarılı bir konuma getirmektedir (UNDP, 2016b, s. 259-262). Diğer Batı Balkan devletleriyle kıyaslandığından Karadağlı genç bireylerin geleceğe ilişkin ekonomik kaygılarına yönelik Karadağ'ın bölgedeki diğer devletlere oranla daha güvenli bir ülke olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Karadağ'daki ekonomik problemlerin aşılması için öncelikle gerekli olan sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır. Sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sağlanması için AB tarafından Karadağ'a yapılan ekonomik yardımlar etkili olsa da kalıcı bir çözüm için ekonomide yapısal reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir. AB tarafından istenen ve desteklenen ekonomik reformlar kapsamında Karadağ 2016 yılında altyapı ve yatırım odaklı ekonomik reform paketi hazırlamıştır (European Commission, 2016c, s. 74). Karadağ'daki reform programlarının desteklenmesinin yanı sıra ülke ekonomisinin liberal ekonomik düzene uyumu da AB tarafından desteklenmektedir. Bu çerçevede Yugoslavya Federasyonu zamanında devletin eli nde bulunan fabrika ve liman gibi işletmelerin âtil duruma gelmesini önlemek amacıyla bu işletmelerin özelleştirilmesi desteklenmektedir. Bu çerçevede Karadağ'ın en büyük alüminyum fabrikası olan KAP'ın iflasineşiğine gelmiş olması yüzünden özelleştirilmesi gerektiği AB tarafından ilerleme raporlarında sıklıkla vurgulanmaktadır (European Commission, 2014c, s. 21). Ayrıca Karadağ'daki özelleştirmelerde iki yıl gibi bir süre tıkanıklık yaşansa da bürokratik problemler aşılarak Niksic Çelik Fabrikası bir Türk şirketine satılmış ve Kotor limanı turizm faaliyetleri için doksan yıllığına kiralanmıştır (European Commission, 2012, s. 20). AB tarafından desteklenen bu özelleştirmeler ile Karadağ'ın liberal ekonomik düzene adapte olması amaçlanarak Karadağ ekonomisinin daha sağlıklı bir şekilde büyümesi hedeflenmektedir.

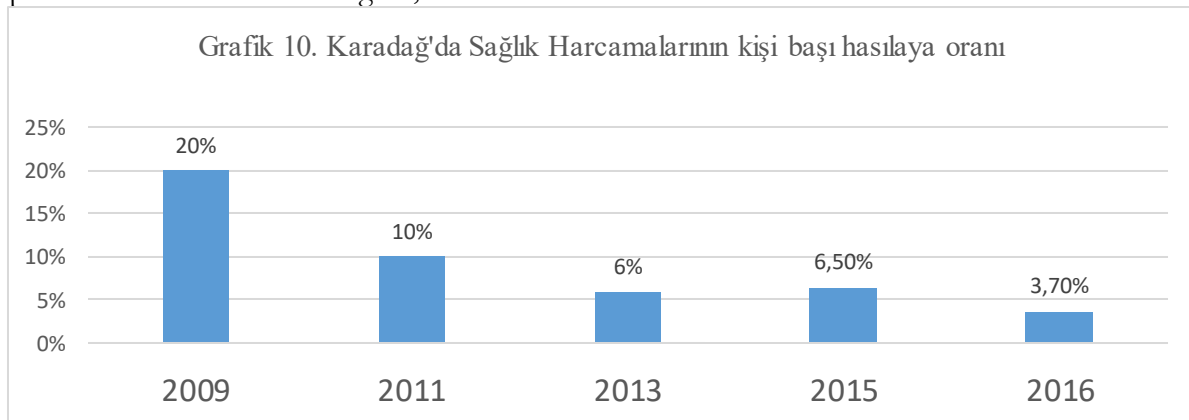
AB'nin Karadağ'a sunduğu mali destekler Karadağ ekonomisinin canlanmasına ve ülkede ekonomik faaliyetlerin daha güçlü bir konuma gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda 1990'lı yıllardan itibaren AB'nin ekonomik yardımlarından faydalanan Karadağ AB'ye üyelik sürecinde gerek IPA 1 gerek IPA 2 programları kapsamında da AB'den pek çok yardım almıştır. IPA 1 kapsamında 123 milyon, IPA 2 kapsamında 270 milyon Euro yardım alan Karadağ bu yardımlar aracılığıyla

ekonomisini canlı tutmayı başarmıştır (European Commission 2014a, s. 25-28 ve 2015b, s. 18). IPA yardımları ile sadece Karadağ ekonomisine sıcak para sağlanmamakta aynı zamanda bireylerin refah seviyelerini artıracak ulaşım ve altyapı sistemlerine de yatırımlar yapılmaktadır. Bu çerçevede IPA 1 kapsamında onaylanan Bar-Vrbnica demir yolunun rehabilitesi ve katı atık yönetim kapasitesinin geliştirilmesine yönelik projelerin onaylanması hem Karadağ ekonomisinin canlanması hem de bireylerin hayat kalitelerinin artması noktasında olumlu katkılar sunmuştur (European Commission, 2010, s. 75). AB tarafından Karadağ'a yapılan bu ekonomik yardımlar ile diğer Batı Balkan devletlerine yapılan yardımlar karşılaştırıldığında Karadağ ülkelerin kişi başına düşen gelirlerine oranlandığında en çok yardım alan devlet konumundadır (European Commission, 2008, s. 20). Ortaya çıkan bu durum Karadağ'da var olan ekonomik problemlerin aşılmasında AB'nin etkin rolünü ortaya çıkarmaktadır.

Sağlık güvenliği kapsamında UNDP tarafından esas alınan ana parametre, ortalama insan ömrüdür. Karadağ'ın insani kalkınma indeksine ilk kez girdiği 2009 yılından 2016 yılına kadar geçen sürede ortalama insan ömrü ve sağlık güvenliğine ilişkin verilerde standardın genel hatlarıyla korunduğu tespit edilmektedir. Bu çerçevede ilk olarak Karadağ'daki ortalama insan ömrüne yer vermek gerekmektedir. İndeksteki verilere göre;

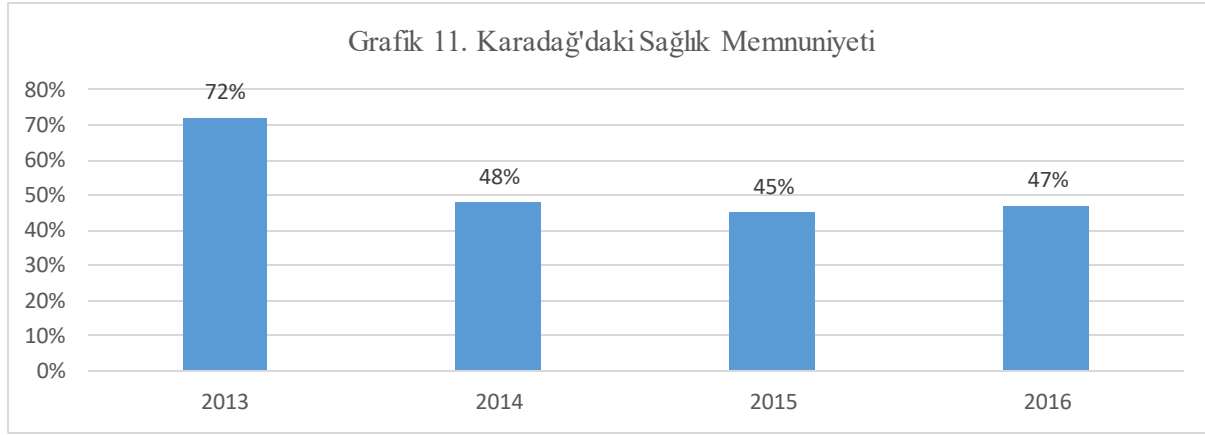
Batı Balkanlar'ın genelinde yakın seviyelerin var olduğu tespit edilmektedir. Nitekim Karadağ'da ortalama insan ömrü de Batı Balkanlar ortalaması ile aynı ve 76,5'tir. Bir diğer sağlık göstergesi olarak ele alınması gereken parametre sağlık harcamalarının milli gelire oranıdır. Bu kapsamda elde edilen verilere göre;

Karadağ'ın bağımsızlığını kazandığı 2006 yılından 2009 yılına kadar geçen sürede GSYH'nın %20'sinin sağlığa ilişkin olduğu görülmektedir (UNDP, 2009, s. 199-202). Fakat 2009 yılından itibaren

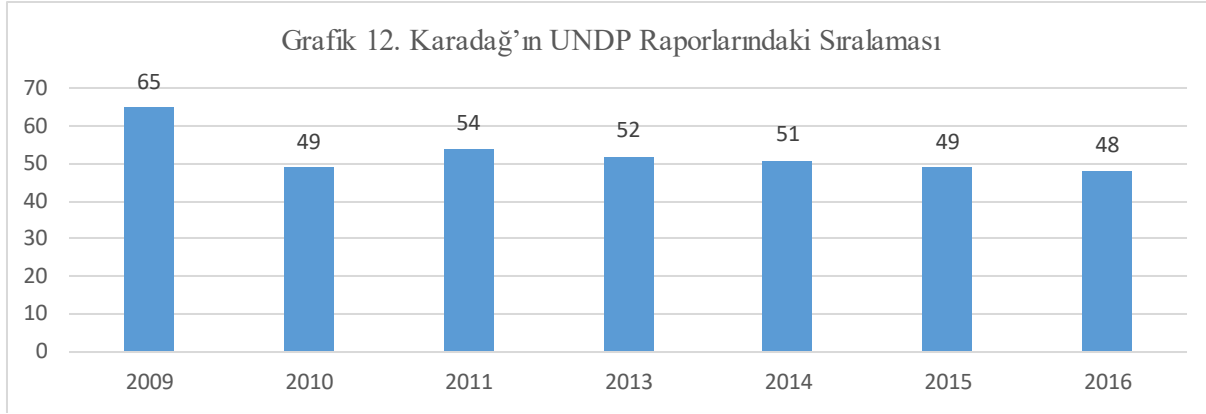
Karadağ'daki sağlık harcamaları ya düşüş göstermiş ya da milli gelirin arttığı oranda artmadığından dolayı düşüş göstermiş ve 2016 yılı verilerine göre sağlık harcamalarının GSYH'a oranı %3,7'e gerilemiştir. Ayrıca Karadağ'da kişi başına düşen sağlık harcaması 1100 dolara denk gelmekte ve her on bin kişiye 20 doktorun düştüğü belirtilmektedir (UNDP, 2010, s. 202-205). Sağlık güvenliğine ilişkin yer alan parametreler kapsamında Karadağ'da yetişkin ve çocuk ölüm oranının binde 5 olması ve salgın hastalıklar sebebiyle toplumda milyonda 2 oranında bireyin ölmesi Karadağ'ın sağlık güvenliği noktasında yetişkin ve çocuk ölümlerinin düşük seviyelerde tutularak belli bir başarısı sağlansa da sağlık harcamalarının yıldan yıla giderek düşmesi Karadağ'daki sağlık hizmetine tüm bireylerin rahatça ulaşabilmesi ve kaliteli bir sağlık hizmeti alabilmeleri noktasında soru işaretleri barındırmaaktadır (UNDP, 2015, s. 238-241).

Bağımsızlığının ilanından itibaren Karadağ'da sağlığa yapılan harcamalardaki düşüş sağlık hizmetinin kalitesine de olumsuz bir şekilde yansımıştır. Bu çerçevede 2013 yılından itibaren ortaya koyulan verilere göre;

2013 yılında Karadağ toplumunun %72'si Karadağ'da verilen sağlık hizmetinden memnun olduklarını belirtmekte iken 2016 yılına gelindiğinde bu oran %47 seviyelerine kadar düşmüştür (UNDP, 2010, s. 180-183). Toplum nezdinde sağlık hizmetlerine yönelik belirtilen bu memnuniyetsizlik, Karadağ'daki sağlık harcamaları ile yakında alakalı olduğu aşikardır.

İnsani kalkınma indeksinde yer alan veriler kapsamında Karadağ'ın insan güvenliği alt sektörleri çerçevesinde başarılı olduğu noktalar veya eksiklikler tespit edilmiştir. Bu alt sektörlerin genel olarak değerlendirilmesi sonucu Karadağ'ın başarılı bir konumda olduğu tespit edilmektedir. Karadağ'ın bu başarısının belirlenmesi için insani kalkınma indeksinde devletlerin insan güvenliği açısından güvenliği olup olmadıklarına yönelik üç temel parametre kullanılmaktadır. İnsan güvenliğinin alt güvenlik sektörlerine ilişkin diğer parametrelere indeks kapsamında yer verilse de esas olarak değerlendirmede kullanılan ölçütler: ekonomi için kişi başı hasıla, eğitim için ortalama okul süresi ve sağlık için ortalama ömür süresidir. Bu üç parametre esas alınarak devletler dünya genelinde sıralanmaktadır.

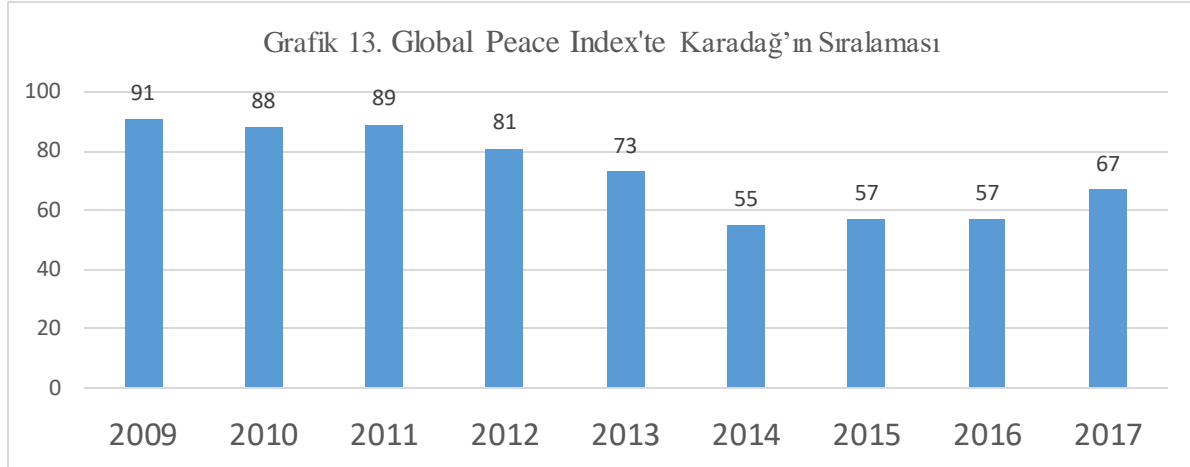

Buna göre 2009-2016 yılları arası Karadağ'ın sıralaması 2009 yılındaki sıralaması 65 olarak belirlenmiştir (UNDP, 2009, s. 167-170). Bu sıralaması ile Karadağ dünya genelinde gelişmiş ülke statüsünde yer almıştır. Karadağ 2010 yılında 49, 2011 yılında 54, 2013 yılında 52, 2014 yılında 51, 2015 yılında 49 ve 2016 yılında 48. sıraya yükselerek indekse girdiği tarihten itibaren genel itibarıyla yükselen bir grafik çizmiştir (UNDP 2016b vd.). Ayrıca 2016 yılında dünya genelinde 48. sıraya yükselen Karadağ, çok gelişmiş ülke sınıfına da girmiştir. Karadağ'ın insani kalkınma indeksindeki bu artan başarısı ülkedeki bireylerin güvenliğinin sağlanması noktasında olumlu adımların atıldığını göstermektedir.

AB tarafından Karadağ'a uygulanan koşulluluk stratejisinin Karadağ'daki insan güvenliğini artırdığına yönelik kullanılacak olan son parametre Ekonomi ve Barış Enstitüsü (Institute for Economics and Peace) tarafından çıkarılan Global Peace Index'tir. Bu indeksin hazırlanmasında daha nicel parametrelerin kullanıldığı ve kullanılan ölçeklerin UNDP tarafından kullanılan ölçeklerden farklı olduğu görülmektedir. Sonuç itibarıyla indeks bir devletin bireyler için ne derece güvenli olup olmadığına yönelik veriler sunmaktadır.

İndeks kapsamında kullanılan değerlendirmelerde iç barış %60, dış barış %40 etki edecek şekilde değerlendirilmektedir. Belirlenen ölçekler 1-5 arası önem derecesine göre sıralanmaktadır. Bu ölçekler; toplumdaki suç algısı (4), her 100 bin bireye düşen polis ve güvenlik görevlisi sayısı (3), her 100 bin bireye düşen cinayet sayısı (4), her 100 bin bireye düşen hapisteki birey sayısı (3), hafif silahlara erişimin kolaylığı (3), organize çatışma seviyesi (5), şiddet içeren gösterilerin olasılığı (3), suç oranı (4), siyasal istikrarsızlık (4), insan haklarının çiğnenmesi (4), her 100 bin bireye düşen büyük konvansiyonel silahların ithalatı veya transferi (2), terörist saldırı potansiyeli (1), organize çatışmalarda ölen sayısı iç (5), askeri harcamaların milli gelire oranı (2), her 100 bine düşen silah altındaki asker sayısı (2), BM barışı koruma görevlerinin fonlanması (2), her 100 bin bireye düşen ağır silahların sayısı (3), her 100 bin bireye düşen büyük konvansiyonel silahların ihracı (3), askeri kapasite (2), toplumdaki yerinden edilmiş bireylerin oranı (4), komşu ülkelerle ilişkiler (5), içeride ve dışarıda meydana gelen çatışmalar (5) ve organize çatışmalarda ölen sayısı (5)'dir (IEP, 2010, s. 9). İndekste kullanılan ölçekler incelendiğinde bireylerin fiziksel güvenliklerinin daha ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Fakat bunun yanı sıra; terörden ve organize suçlardan etkilenen bireylere ilişkin parametrelerin olması ve siyasi istikrar ve dış politikada iyi komşuluk ilişkilerine ilişkin parametrelerin de olması sayesinde bu indeks, insan güvenliği konusunda devletlerin gelişimini gözlemlene fırsatı sunmaktadır.

AB'ye üyelik sürecinde uygulanan Koşulluluk stratejisinin şartlarına Karadağ tarafından gerekli özenin gösterilmesi sonucu insan güvenliği alanında Karadağ'ın ilerleme kaydettiği UNDP tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporlarında ortaya çıkmaktadır. Karadağ'ın sağlamış olduğu bu ilerleme Global Peace Index üzerinden de incelenecek olursa;

Global Peace Index'e ilk defa 2009 yılında giren Karadağ bu indekse ilk eklendiğinde dünya genelinde 91. sırada yer almıştır (IEP, 2009, s. 10-11). Karadağ, 2010 yılında 88, 2011 yılında 89, 2012 yılında 81, 2013 yılında 73, 2014 yılında 55, 2015 ve 2016 yılında 57 ve 2017 yılında 67. sırada yer almıştır (IEP 2017 vd.). 2016 yılında Karadağ'da yaşanan darbe girişiminden dolayı siyasi olarak çalkantılı bir yıl olmasından ötürü bu durum 2017 yılındaki indekse olumsuz olarak yansımış olsa da Karadağ'ın indekste genel performansı incelendiğinde bireyler için gün geçtikçe daha güvenli bir devlet haline geldiği söylenebilmektedir. Bu noktada gerek bireylerin güvenliğinin sağlanmasına ilişkin AB'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara Karadağ'ın da taraf olması gerekse bireylerin silahlara kolay erişimini engellemek için AB tarafından başlatılan girişimlere Karadağ'ın katılması, bu indekste Karadağ'ın gelişim kaydetmesini sağlayan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Batı Balkanlar'da bölgesel barış, iş birliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik AB'nin yapıcı ve destekleyici tavrı da Karadağ'ın bu indekste ilerleme kaydetmesine imkân tanımıştır. Buradan hareketle genişlemeye ilişkin AB'nin izlemiş olduğu stratejinin Karadağ'ın daha güvenli bir devlet haline gelmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Sonuç

AB üyeliği çerçevesinde AB'nin uygulamış olduğu koşulluluk stratejisi sayesinde Karadağ, insan güvenliği anlamında gelişim kaydetmiş ve insan güvenliği açısından gün geçtikçe daha güvenli bir hale gelmiştir. Nitekim buna ilişkin BM tarafından yapılan bir başka araştırma olan geleceğe ilişkin gençlerin beklentilerinin ölçüldüğü bir ankette Karadağlı gençlerin on sene sonraki hayatlarına ilişkin olumlu beklentilere sahip olduğu ve geleceğe güvenle baktıkları tespit edilmektedir (UNDP, 2017, s. 24). Bu çerçevede gençlerin kendilerini daha güvende hissettikleri ve geleceğe daha güvenle baktıkları bir ortamda insan güvenliğini sağlama noktasında Karadağ'ın, AB aracılığıyla başarılı adımlar attığı görülmektedir.

Karadağ örneği üzerinden AB üyeliği kapsamında uygulanan koşulluluk stratejisi aracılığıyla talep edilen şeyin aslında bir devletin insan güvenliği normlarını karşılaması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle koşulluluk stratejisini gerektiği gibi ve doğru bir şekilde uygulayan Karadağ insan güvenliği indekslerinde ilerlemeler kaydetmiş ve insan güvenliği açısından güvenli bir ülkeye dönüşmüştür. Bu açıdan AB'nin izlemiş olduğu koşulluluk stratejisinin temel sonucu devletlerin insan güvenliği noktasında ilerlemesidir.

AB ile Karadağ arasındaki ilişkiden hareketle AB tarafından uygulanan koşulluluk stratejisi sayesinde Karadağ'ın insan güvenliği açısından ilerleme kaydetmesine ek olarak AB üyeliği için aday ülke konumunda bulunan diğer Batı Balkan devletleri için de Karadağ'ın sağlamış olduğu ilerlemeler

bir örnek teşkil etmektedir. Buradan hareketle şu sonuca varılmaktadır ki Karadağ örneğinde de görüldüğü üzere derin yapısal problemlerin yaşandığı Batı Balkan devletlerinde bu yapısal problemlerin çözümü ve bireylerin güvenliğinin sağlanması için gereken AB üyelik sürecinde beklenen reformların hayata geçirilmesi ve koşulluluk stratejisine tam uyumdur.

KAYNAKÇA

- Ağır, B. S. (2015). European perspective of human security: From a conception to the reality? I. Dordevic, M. Glamotchak, S. Stanarevic and J. Gacic (Editors). *Twenty Years of Human Security: Theoretical Foundations and Practical Applications* içinde (s. 365-375). Belgrad: University of Belgrad ve Institut Français de Geopolitique-Universite Paris 8.
- Ağır, B. S., Gürsoy, B. ve Arman, M. N. (2016). European perspective of human security and the Western Balkans. *Revue Des Sciences Politiques*, 50, s. 41-54.
- Arman, M. N. ve Mengüaslan, H. (2015). The congruity between theory and the practice in the context of human security for the European Union. I. Dordevic, M. Glamotchak, S. Stanarevic and J. Gacic (Editors). *Twenty Years of Human Security: Theoretical Foundations and Practical Applications* içinde (s. 387-398). Belgrad: University of Belgrad ve Institut Français de Geopolitique-Universite Paris 8.
- European Commission (2008). *Western Balkans: Enhancing the European perspective*, 10.09.2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/november/tradoc_141300.pdf.
- European Commission (2010). *2009 Annual report on the implementation of the instrument for pre-accession Assistance (IPA)*, 02.09.2018, <http://edz.bib.uni-mannheim.de/edz/pdf/sek/2010/sek-2010-1430-en.pdf>.
- European Commission (2011). *Enlargement strategy and main challenges 2011-2012*, 04.09.2018, http://www.delme.ec.europa.eu/upload/dokumenta/mn_rapport_2011_en.pdf.
- European Commission (2012). *Montenegro progress report*, 20.08.2018, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/mn_rapport_2012_en.pdf.
- European Commission (2014a). *2013 Annual report on financial assistance for enlargement (IPA, PHARE, CARDS, Turkey Pre-Accession Instrument, Transition Facility)*, 09.09.2018, https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/financial_assistance/ipa/2014/2013-ipa-report-staff.pdf.
- European Commission (2014b). *Indicative strategy paper for Montenegro (2014-2020)*, 10.09.2018, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/keydocuments/2014/20140919-csp-montenegro.pdf>.
- European Commission (2014c). *Enlargement strategy and main challenges 2014-15*, 05.09.2018, http://www.europa.rs/upload/2014-strategy-paper_en.pdf.
- European Commission (2015a). *Montenegro progress report*, 25.08.2018, https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_montenegro.pdf.
- European Commission (2015b). *Annual report on financial assistance for enlargement in 2014*, 05.09.2018, http://www.cdep.ro/afaceri_europene/CE/2015/SWD_2015_201_EN_DOCUMENTDETRAVAIL_f.pdf.
- European Commission (2016a). *Annual report of the European Union's humanitarian aid and civil protection policies and their implementation in 2015*, 06.09.2018, http://ec.europa.eu/echo/files/media/publications/annual_report/2015/en.pdf.
- European Commission (2016b). *Montenegro progress report*, 22.08.2018,

- https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_montenegro.pdf
- European Commission (2016c). *2016 Economic reform programmes of Albania, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo*, 03.09.2018, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/ip028_en_2.pdf.
- European Council (2003). *European security strategy: A secure Europe in a better world*, 20.08.2017, <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>.
- European Court Of Auditors (ECA) (2009). *The effectiveness of The Commission's Projects in the area of justice and home affairs for The Western Balkans*, 21.08.2018, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR09_12/SR09_12_EN.PDF.
- Günel, G. G. ve Günel, A. (2016) Avrupa Birliği genişleme sürecinde işsizlik oranlarının belirleyicileri: Mekansal ekonometri analizi, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7-2, s. 237-252.
- Institute For Economics & Peace (IEP) (2009). *2009 Methodology, results & findings*, 15.08.2018, <https://www.vredesmuseum.nl/download/vredesindex2009.pdf>.
- IEP (2010). *2010 Methodology, results & findings*, 03.09.2018, http://peacewomen.org/sites/default/files/wps.iep_gpi2010_methodologyresultsfindings.2010_0.pdf.
- IEP (2017). *Global peace index 2017*, 26.08.2018, <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/06/GPI17-Report.pdf>.
- Kotsopoulos, J. (2006, Haziran). A human security agenda for The EU. *Eneopean Policy Center Issue Paper No.48*, 10.09.2017, https://www.researchgate.net/publication/272833950_A_human_security_agenda_for_the_EU.
- Mandacı, N. (2002). Montenegro the next?, *Perceptions*, 6.4: s. 79-96.
- Ovalı, A. Ş. (2006) Ütopya ile pratik arasında: Uluslararası ilişkilerde insan güvenliği kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler*, 3-10, s. 3-52.
- The Barcelona Report of The Study Group (2004). *The Barcelona report: A human Security doctrine for Europe*, 29.08.2018, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/solana/040915CapBar.pdf.
- The Berlin Report of the Human Security Study Group (2016). *From hybrid peace to human security: Rethinking EU strategy towards conflict*, 03.09.2018, <https://europa.eu/globalstrategy/en/file/424/download?token=VFwH62WJ>.
- Transparency International, *Global Corruption Perception Index*, 12.09.2018, <https://www.transparency.org/>.
- United Nations Human Development Programme (UNDP) (1994, Mart). Human development report 1994, *Human Development Reports*, 04.09.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.
- UNDP (2009). *Human development report 2009 overcoming barriers: Human mobility and development*, 27.08.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf.
- UNDP (2010). *Human development report 2010 the real wealth of nations: Pathways to human development*, 12.09.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf.
- UNDP (2013). *National human development report 2013: 'People are the real wealth of the country.' How rich is Montenegro?*, 16.09.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/montenegro_2013.pdf.
- UNDP (2014). *Human development report 2014 sustaining human progress: Reducing vulnerabilities and*

- building resilience*, 26.08.2018, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.
- UNDP (2015). *Human development report 2015 work for human development*, 10.09.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf.
- UNDP (2016a). *Human development report 2016: Risk-proofing The Western Balkans: Empowering people to prevent disasters*, 15.09.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/risk_proofing_the_western_balkans.pdf.
- UNDP (2016b). *Human development report 2016 human development for everyone*, 24.08.2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.
- UNDP (2017). *Socio-economic perceptions of young people in Bosnia and Herzegovina*, 26.08.2018, http://europa.ba/wp-content/uploads/2017/08/Socio-ekonomiske-percepcije-mladih-u-BiH_ENG.pdf.
- Üste, A. N. (2018). Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da güç dengesi ve Hitler'in güç dengesi politikası, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 3-1, s. 68-82.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN:2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

GÖNDERİM: 5-11-2018 – Kabul: 27-06-2019

Analysis of Mass Industry and Mass Culture Concepts Through the Thought of Frankfurt School

Kitle Endüstrisi ve Kitle Kültürü Kavramlarının Frankfurt Okulu Düşüncesi Üzerinden Analizi

Mümtaz Levent AKKOL*

Abstract

In this article, Adorno and Horkheimer's concepts of mass culture and culture industry are discussed. Understanding these concepts will also make an important contribution to the understanding of hegemonic processes that mislead the masses in the benefits of the ideology. These concepts are handled with critical theory, which is the basic approach of the Frankfurt School; infrastructure -base- and superstructure relationship is examined on the basis of the difference in the approach. The Frankfurt school's approach to the intertwining and the fusion of the infrastructure and superstructure beyond a process of determination has made the culture a part of production relations rather than a superstructure institution. After discussing the reasons for using culture concept instead of the mass culture

Öz

Bu makalede Frankfurt Okulu düşünürlerinden Adorno ve Horkheimer'in kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramaları ele alınmıştır. Bu kavramların anlaşılması, ideolojinin çıkarları doğrultusunda kitleleri yanlış bilinçlendiren hegemonik süreçlerin anlaşılmasına da önemli bir katkı sunacaktır. Bu kavramlar Frankfurt Okulunun temel yaklaşımı olan eleştirel teori hareket noktası alınarak; alt yapı ve üst yapı ilişkisine yönelik yaklaşım farklılığı temelinde incelenmiştir. Frankfurt okulunun, alt yapı ve üst yapı ilişkisini bir belirlenme sürecinin ötesinde artık iç içe geçmiş, kaynaşmış olduğuna dair yaklaşımı kültürü bir üst yapı kurumu olmaktan çok üretim ilişkilerinin bir parçası haline getirmiştir. Kitle kültürü kavramı yerine sonraları kültür endüstrisi kavramının kullanılmasının nedenlerinin tartışılmasının ardından modernist

*Mümtaz Levent Akkol, Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mumtazlevent@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0545-1348

concept, the concept of the culture industry has been interpreted by adding a different perspective through modernist and postmodernist art approaches. Concepts of mass culture and culture industry; Although it belongs to the Frankfurt school, it has also been influential in the formation of other theories of social culture, especially popular culture. Thus; in the light of examinations, discussions and interpretations, it is aimed to contribute to a better understanding of the concepts of mass culture and culture industry which remain important in terms of sociological thought.

ve postmodernist sanat yaklaşımları üzerinden kültür endüstrisi kavramı farklı bir bakış açısı eklenerek yorumlanmıştır. Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramları; Frankfurt okuluna ait olmakla beraber başta popüler kültür olmak üzere başka toplumsal kültür teorilerinin oluşumunda da etkili olmuştur. Böylece; inceleme, tartışma ve yorumlar ışığında sosyolojik düşünce açısından önemini koruyan kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sunulması amaçlanmıştır.

Keywords: *MassCulture, CultureIndustry, Frankfurt School, CulturalHegemony, Popular Culture*

Anahtar Kelimeler: *Kitle Kültürü, Kültür Endüstrisi, Frankfurt Okulu, Kültürel Hegemonya, Popüler Kültür*

Giriş

Kültür endüstrisi ve bu kavramın eleştirisi üzerine yapılan bu çalışmada öncelikle; *kitle kültürü* kavramının doğuşu ve bu kavramın *kültür endüstrisi* kavramına dönüşümü incelenmiştir. Ardından kitle kültürü ve kültür endüstrisine Frankfurt Okulu kuramcılarının penceresinden bakılmış, bunlara ek olarak başka bakış açıları da ele alınarak genel bir *kitle kültürü* ve *kültür endüstrisi* eleştirisine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Frankfurt Okulu eleştirel teori ile birlikte anılırken kültür eleştirisi kavramı bu okulun üyelerinden Adorno ve Horkheimer'in adlarıyla anılmaktadır. Kültürün eleştirel teorideki yerini anlamak için eleştirel teorinin çıkış noktalarının da anlaşılması gereklidir. Marksist kuram, yabancılaşma, kapitalist kurumlar, hegemonya, ikna süreci gibi konuları tartışan Frankfurt Okulunda kültür diğer tüm konulara rahatlıkla eklenebilmiştir. Bunun için kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının eleştirel kaynağı Frankfurt Okulu düşüncesine temel teşkil eden konularda bulunmaktadır.

Aydınlanmanın Diyalektiği isimli çalışmalarında Adorno ve Horkheimer *kitle kültürü* kavramından bahsetmişler, bu tanımları daha sonra *kültür endüstrisi* kavramına taşımışlardır. Yapılan bu tanımların kendi aralarındaki yolculuğu ve dönüşümü bu çalışmanın Frankfurt Okulu ve eleştirel teorinin incelendiği bölümde ele alınmıştır.

Neo-liberal ekonominin hareket alanlarından biri, özellikle 20. Yüzyılın sonunda etkisini oldukça fazla hissettiren kültür endüstrisi olmuştur. Başlı başına kendisi bir ticaret alanı olmasının yanında tüketim malzemelerinin pazarlanmasında etkili bir yöntem olan reklamcılık sektörü medya/kültür endüstrisinin önemli bir etkinlik alanıdır. Popüler kültür ile özdeşleşebileceğimiz kitle kültürü ve bu kültürü pazarlayan kültür endüstrisi kültür ürünlerinin pazarlanması ve reklamcılık aracılığıyla kapitalizm ile eklemlenmiştir.

Kültür endüstrisini düşük sanat ve kitle kültürü kavramlarını açıklayarak daha iyi anlatmak mümkündür. Bu kavramdaki *düşük* ifadesi herhangi bir hiyerarşiyi anlatmamakla birlikte sanat eserinin zihinsel bir etkinliğe dayalı olmadığını ifade etmektedir. Bu ifadeyi kitle ile buluşturan anlam ise kitlenin ancak vasatta buluşabileceği varsayımdır. Kültür endüstrisi sanat eserlerini pazarlamada kullanırken daha geniş kitlelere hitap etmelidir. Bu durumda en elverişli olan ürünler düşük sanat eserleri olmaktadır. Çünkü bu varsayıma göre; kitlenin bulunduğu zihinsel etkinlik düzeyi de vasattır. Sanatın zihinsel üretime dayalı olması beklenirken zihinsel bir üretim olmaktan çok kendini tekrar eden yüzeysel üretimler *düşük sanatı* oluşturmaktadır. Düşük sanat eserleri; gelip geçici, yüzeysel ve ticari amaçla üretilmiş olan eserlerdir. Zihinsel üretime dayalı, tahakküm karşısında muhalif olan yüksek sanat eserleri ise gelip geçici değildirler. Taşıdıkları derinlikten ötürü kolay anlaşılır olmadıkları söylenebilir. Bu durumda kapitalizm *yüksek sanattan* uzak durmaktadır. Çünkü bu sanat türünü çabuk üretemeyecek ve geniş kitlelere kolay pazarlayamayacaktır. Kapitalizmin sermaye yatırdığı alanlar kolay üretilip çabuk satılan metalar olduğundan kapitalizmin kültür ürünü olarak kullandığı seri üretime konu olmuş eserler *düşük sanat* eserleri olmaktadır. Kültür endüstrisi yalnızca metalaştırabildiği ölçüde *yüksek sanat* ile de ilgilenmektedir. Yüksek sanat kültür endüstrisi tarafından metalaştırıldıkça, *yüksek kültür* ve *aşağı kültür* arasındaki fark vasata yatırım yapılarak günden güne azaltılmaktadır.

Kültür endüstrisi, medya alanını kültür ürünlerini pazarlamak için ve reklam yayıncılığı yapmak için kullanmaktadır. Kültür endüstrisinin medya üzerindeki ağırlığı günümüz medya kurumlarını, toplumsal sorumluluk ve kamusal fayda ilkelerinden uzaklaştırmış, bir eğlence ve oyalanma medyasına dönüştürmüştür. Bu durumda yalnızca kar amacı taşıyan ve sistemi meşrulaştıran günümüz medya kurumları bir kültür endüstrisi oluşturarak hemen her kültür ürününü pazarlamaktadır. Kültür endüstrisi, günden güne kültürel alanı kendi talepleri doğrultusunda belirleyerek çeşitlendirmektedir.

Kültür endüstrisi aynı zamanda hegemonik güçlerin kontrol ettiği önemli bir alandır. Hegemonik güçler kültür endüstrisi üzerinde hissedilir düzeyde bir tahakküm kurmayı başarmışlardır (Gökalp, 2013, s. 98-124). Kültür endüstrisi aracılığı ile kapitalist ideolojinin, hükümet kontrolü aracılığı ile siyasetin medya üzerinde tahakküm kurdukları söylenebilir. Bazı durumlarda kültür endüstrisi kar amacı ile gönüllü olarak siyasetle birlikte hareket ederek siyasi tahakkümü meşrulaştırmaktadır.

Tüm bu etkiler içerisinde belki de en önemli olanı kitlenin “uyutulmasıdır”. Özgürleşme talebinden vazgeçen mutluluğu bir uzayan hasrete dönüştüren kendi dışında anlık eğlence ve boş zaman etkinliğinde arayan olgunlaşmamış bireyler mevcut düzene kolaylıkla uyum sağlayacaklardır. Kültür endüstrisi sadece oyalanmak olan bir boş zaman etkinliğine hizmet etmekte öz algılamaya fırsat verecek kendine dönme ve derin düşünme yollarını gizlemektedir. Bu durum modern insana özgü olan varoluş krizinin bir sonucudur. Bu varoluş krizi, modern insanı aşağılık kompleksine sürüklemekte, ölüm korkusuna dayalı süregelen bir kaygı durumu yaratmaktadır. İnsan varoluşunun bir gereği olarak

potansiyel benliğinin farkındadır. Bu farkındalıkla birlikte, potansiyel benlikten ayrı olarak toplumsallaşma sürecinde bir de yaşayan benlik kazanmaktadır. Kişinin potansiyel benliği ile yaşayan benliği arasındaki uyumsuzluk kişiliyi kendini küçümseme duygusuna itmektedir (Yalom, 1999, s.446). Kapitalizm; aşağılık kompleksi ile yetersizlik duygusu içindeki bireyi tüketimi arttırmak adına kullanmaktadır.

Modern insanın –mal edinme- mülkiyet hırsına yönelmesinde bu ölüm korkusunun etkisi vardır. Mülkiyet hırsı ile içinde yaşadığı ölüm korkusuna direnen modern insan varoluşsal boşluğun etkisi ile ihtiyaca yönelik olmayan aşırı üretim ve tüketim döngüsüne kapılmaktadır. Bu döngüde kapitalizm kendine elverişli bir alan bulmaktadır. Modern insanın varoluşsal boşluğu ve sığılığında en fazla beslenen kapitalizm olmaktadır. Kapitalist döngüye kapılmış olan insan rekabetçi, bencil ve hırslıdır. Modern insanın rekabetçi bencilliği; hırslı, kibirli ve acımasız kapitalizmi oluşturmaktadır. Acımasız kapitalizmin insan tipi; benlik saygısı düşük, ahlaki bütünlüğü parçalanmış ve gözlerini kendine çevirmekten korkan, yabancılaşmış bir insandır (Fırıncıoğulları, 2008, s. 114). Bu yabancılaşmış insanın kapitalist döngüye katılmasında akıldışı tutkularının güçlü etkinlik alanlarına kaynaklık edebiliyor olması bulunmaktadır. Açgözlülük, cimrilik, özezer eziyet düşkünlüğü, imrenme ve kıskançlık gibi akıl dışı tutkular bireyi güdüleyebilmektedir. Bu güdülenmenin sonucunda birey; üretken olmayan, sürekli kendini yineleyen saplantılı, basmakalıp ve katı bir kişiliğe bürünmektedir (Fromm, 1994, s.91). Bu katı kişilik aynı akıl dışı tutkular sayesinde; kapitalizmin rekabetçi ortamına uyum sağlayabilmekte, aşırı çalışabilmekte, para biriktirebilmekte, itibarı için –eksiklik duygusunu örtmek adına- ihtiyacı olmadığı halde para harcaşabilmektedir.

Günümüzde kapitalizmin etkinlik alanını giderek arttırmasının bir sonucu olarak kültür endüstrisinin kültür alanını neredeyse tamamen kuşattığından söz edilebilir. Kültür endüstrisinin başlıca ürünleri olan yüzeysel, çapsız, ticari karı ve mevcut düzenin yeniden inşasını hedefleyen yapıtlar (film, dizi, müzik, video klip, v.b.) günlük yaşantının birer parçası olmuştur. Varoluş krizi içinde kalarak yalnızca oyalanan birey için kapitalizm kültür endüstrisini kullanmaktadır. Günümüzde modern insanın oyalandığı alanlara sosyal medya da katılmıştır. Sosyal medya alanı kültür endüstrisinin etki alanı içindedir. Kültür endüstrisinin üretimi olan film, dizi, müzik ve video klipler sosyal medyada ağırlıklı yere sahiptir.

Adorno ve Horkheimer'in eleştirel kuramın/Frankfurt Okulu'nun önemli isimleri oluşu, eleştirel teorinin ve Frankfurt Okulu'nun sosyal bilimlerdeki tartışılmaz etkisi bu çalışmada Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori'nin ayrı bir başlık altında incelenmesinin başlıca sebebidir. Yanlış söylemek yanlış ortadan kaldırmayacağına göre eleştirel teori kitleyi; popüler kültür, kitle kültürü ve kültür endüstrisi karşısında bilinçli kılmayı amaçlamıştır. Uyuşmuş bilinçlerin kendilerine yöneltilmiş niyetleri fark edebilmeleri için bu niyetlerin açığa çıkarılmaları gereklidir. Kültür endüstrisi kavramı gündelik yaşamdaki etkileme mekanizmalarını göz önüne sererek yabancılaşmanın, üretim-tüketim süreçlerinin anlaşılması ve değerlendirilmesinde kolaylaştırıcı olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teoride; Kitle Kültürü ve Kültür Endüstrisi

Frankfurt Okulu Almanya'da 1923 yılında farklı disiplinlerden gelen düşünce ve bilim insanlarının kurdukları bir toplumsal araştırma enstitüsüdür. Frankfurt Okulu sözü bir enstitüyü tanımlamanın ötesinde; zamanla üyelerinin geliştirdikleri düşünce akımını temsil eder hale gelmiştir.

Frankfurt Okulunun genel yaklaşım biçimi, düşünce tarzı *eleştirel teori* olarak adlandırılmıştır. Üyeleri arasında temel fikir ayrılıkları olsa da ortak fikir birliği eleştirel kuram anlayışı üzerinden kurulmuştur.

Frankfurt Okulu teorisyenleri; kültür endüstrisi kavramını ile kapitalizmin tahakküm alanını yaygınlaştırarak insanları ve insanlığa ait olan kültürel anlatımları birer metaya dönüştürdüğünü göstermeye çalışmışlardır. Kapitalizm, kültürel anlatımları birer metaya dönüştürürken teknolojiyi kullanarak akli araçsallaştırmaktadır (Zipes, 1988, s. 99'dan aktaran Dengin & Koç, 2016, s. 204-205).

Frankfurt Okulu'nun önde gelen üyelerinden Adorno ve Horkheimer kültür alanındaki kavramsallaştırmalarını önce kitle kültürü ve sonrasında kültür endüstrisi kavramlarını geliştirerek yapmışlardır. Kültür endüstrisi terimi ilk olarak 1947 yılında Adorno ve Horkheimer'in birlikte kaleme aldıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* isimli çalışmada kullanılmıştır (Adorno, 2003, s. 76). Bu çalışmanın ilk örneklerinde kullanılan kitle kültürü kavramı çalışmanın ileriki aşamalarında yerini *kültür endüstrisi* kavramına bırakmıştır. Onları "kültür alanının endüstrileştiği" önermesini kurmaya yönelten temel neden; kapitalizmin yalnızca sanayi ve siyaset üzerinden açıklanamayacağı, artık yaşantının hemen her alanına etki eden bir yapıya dönüşmüş olmasıdır. Kapitalizmin zamanla bir ideolojiye dönüşmesi, hegomonik bir karakter kazanması ve ikna süreçlerinin ortaya çıkması Adorno ve Horkheimer'i kapitalist ideoloji ile faşizm arasında benzerlik kurmaya itmiştir. Faşizm üzerinde oldukça yüklü bir tecrübeye sahip olan Adorno ve Horkheimer, Nazi döneminde hegemonya kurulması ve ikna süreçlerinin yürütülmesinde kültürel öğelerin kullanıldığını görmüşlerdir. Kapitalizm de kültürel öğeleri kitleyi etkilemek için kullanmaktadır. O halde kapitalizmin faşizmle benzer süreçleri izliyor oluşu öngörülebilir bir toplumsal süreci akla getirmektedir. Bu toplumsal gidişat, onları bu konu üzerinde daha çok kaygılanmaya ve bu ilişkiyi daha görünür kılma çabasına götürmüştür.

Adorno ve Horkheimer; kültür endüstrisinin kapitalizmin hegemonyasını ve tahakküm alanını genişlettiğini söylemiştir. Kapitalizm, insanlığın sahip olduğu sanatsal ve kültürel anlatımları teknoloji vasıtası ile metaya dönüştürmektedir. Bu süreç için teknolojinin kullanılması akli, kültür ürünlerinin kullanılması ise sanatı araçsallaştırmaktadır. Bu süreç aynı zamanda bir yeniden üretim sürecidir. Kültür endüstrisi aracılığıyla kitle kandırılarak hakikat yerine sahte tatminler ile oyalanacağı rasyonelleşmiş bir dünya yeniden üretilmektedir (Gökalp, 2004). Bu kavramlaştırma Frankfurt Okulunun kendine özgü Marksizm anlayışını açıkça gösterir. Frankfurt Okulu'nun Marksizm anlayışında geleneksel Marksizm düşüncesindeki alt yapının üst yapıya ya da ekonomik ilişkilerin kültürü de kapsayan üst yapı kurumlarını belirlediği gibi temel ayrımlar dışarıda bırakılmıştır. Geleneksel Marksizmde; altyapı-üstyapı kavramlarına dayalı üst yapının belirlenmişliği ve özellikle de altyapıyı oluşturan ekonomik ilişkilere verilen ağırlıklı rol düşünce sisteminin temelinde yer almaktadır. Frankfurt Okulu'nda ise bu anlayışın yerini yeni bir durum olarak tespit ettikleri altyapı ile üstyapının kaynaşması fikri almıştır. Buradan yola çıkarak; Frankfurt Okulu içindeki tartışma alanının öncelikle Marksizm ve onun etrafında oluşan modern toplum analizi olduğu söylenebilir (Yelken, 2007, s.183).

Adorno ve Horkheimer'in yanı sıra Frankfurt Okulu düşünürlerinin genelinde pozitivistim ve teknolojinin ideolojik etkileri üzerine eleştirel bir tavır görmek mümkündür. Pozitivistim ve teknolojinin ideolojik etkileri merkezli epistemolojik ve metodolojik eleştirilere sonraları teknokrazi ve bürokrasinin bir egemenlik biçimine dönüşüyor olmasına yönelik eleştiriler eklenmiştir. Bir egemenlik biçiminin kültürel boyutta tahakküm uyguladığına ilişkin gözlemler kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının doğmasına sebep olmuştur (Bottomore, 1997, s. 61). Buradan yola çıkarak kitle kültürü

ve kültür endüstrisi kavramlarının Frankfurt Okulu'na ait eleştirel düşünceden ayrı olmadıkları söylenebilir. Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramları eleştirel teorinin kapsadığı düşünce alanına aittir.

Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının ortaya çıkışında; eleştirel teorinin yanı sıra, endüstri toplumunda insanların birbirlerine yabancılaşması ve kültürel öğelerin üretim ve tüketimin konusu haline gelerek metalaşmasının etkisi vardır. Bu yabancılaşma ve metalaşma sürecinde kültürü oluşturan insan ile kültürü deneyimleyen insanın birbirinden tamamen ayrılmış oldukları görülmektedir (Gökalp, 2004).

Kültür endüstrisi kavramı daha önce kitle kültürü kavramını kurmuş olan Adorno ve Horkheimer tarafından bu kavramın yerine kullanılmıştır. Tanımın ismi değişmiş ancak kavramın içeriği değişmemiştir. Bunun için bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılması yanlış olmayacaktır. Endüstri toplumunda oluşan kültürel yapıyı kitle kültürü kavramını kullanarak ele alındığında eleştirel teorinin düşünce yöntemi yeterince algılanamamaktadır. Eleştirel teoriyi kitle kültürü yerine kültür endüstrisi tamlamasının daha güçlü çağrıştırdığı düşüncesiyle, kitle kültürü kavramı zamanla kültür endüstrisi olarak adlandırılmıştır (Gökalp, 2004). Kültür endüstrisi kavramında yer alan *endüstri* kelimesi; dar anlamda üretim süreçlerine değil, kültürün standartlaştırılmasına ve yaygınlaştırılma tekniklerinin rasyonelleştirilmesine karşılık olarak kullanılmıştır (Adorno, 2012). Bunlara ek olarak kültür endüstrisi kavramı kullanılarak yapılan çalışmalar daha etkili olmuş, daha çok ses getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak kültür endüstrisi tanımı daha kapsamlı bir kavram oluşturduğu söylenebilir.

Frankfurt Okulunun eleştirel düşüncesinin ürünlerinden biri olan kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramları, 1930'lu yıllarda giderek yükselen faşizmin ve faşizmin toplumlar üzerindeki hegemonyasının kaynakları ve araçlarının araştırılmasından doğmuştur. Bunun yanı sıra, sosyalist düşünce ve hareketlerindeki gerileme kültür öğelerinin metalaşması ile birlikte ele alınmıştır. Bu günlerde faşizm yükselirken sosyalist hareketlerde gerileme görülmüştür. Bu duruma örnek olarak Almanya'da Nazilerin 1933 yılında iktidara gelmelerinin hemen ardından 1934'de Avusturya işçi hareketinin dağılması gösterilebilir. Almanya ve Avusturya'nın dışında İspanya'daki iç savaşı sonunda zafer kazanan Franko'nun İspanya'sı ve Mussolini'nin İtalya'sı faşizm dalgasının Avrupa'daki diğer kıyıları olmuştur.

Adorno; kültür endüstrisini yaratan çevrelerce, kitle kültürü kavramının; hileli olarak yarattıkları kültürün sanki kitleye ait ve kitleden kendiliğinden doğmuş bir kültür biçimiymiş gibi aksettirilebileceğini görmüştür. Kavramın bu şekilde aksettirilmesinin, kavramın taşıdığı asıl anlamı çarpıtabileceğini düşünerek Adorno ve Horkheimer kitle kültürü terimini kullanmaktan vazgeçmişler ve bu kavramın yerine aynı anlamı taşıyan kültür endüstrisi kavramını tercih etmişlerdir (Adorno, 2003, s.76). Adorno ve Horkheimer ilk yazılarında kitle kültürü terimini tercih etmiş olsalar da daha sonraları kitle kültürü teriminin popüler sanatın çağdaş formu olarak algılanması olasılığına karşı onun yerine kültür endüstrisi terimini tercih etmişlerdir (Sevim, 2010, s. 509'dan aktaran Dengin & Koç, 2016, s. 205). Adorno ve Horkheimer'in bu kavramları oluştururken kullandıkları *kültür* kelimesinin taşıdığı anlam "popüler sanatın çağdaş formu" değildir. Onlar kültür endüstrisinin ürünlerini, kitleleri hileli olarak tüketime sevk etmek için ya da bir tüketim ögesi olarak tasarlanmış ürünler olarak görmüşlerdir (Adorno, 2003, s.76). Bu görüşteki, "kitleleri tüketime sevk etmek için üretilmiş olmaları", "bir tüketim ögesi olarak tasarlanmış olmalarından" daha sık görülen bir durumdur. Çoğunlukla kültür endüstrisinin

ürünleri kitle üzerinde belirleyici olma çabasının birer ürünüdür. Bu ürünler kitleden doğan taleplerle değil kapitalizmin taleplerine göre tasarlanmaktadır. Bunun yanı sıra kültür endüstrisi kaynağını düşük kültürle sınırlı tutmaksızın pazarlanabilecek her türlü kültür ögesini birer tüketim ögesine dönüştürmektedir. Yüksek ve düşük sanat ürünleri, endüstri toplumu öncesinde birbirlerinden olabildiğince ayrı durmuşlardır. Ancak kültür endüstrisi bu iki sanat biçimini bir araya gelmeye zorlayarak birer tüketim ögesi haline getirmiştir. Aynı zamanda bilinçli olarak tüketicileri, düşük ve yüksek sanatın zorunlu olarak bir araya gelmesiyle oluşan bu yeni forma uydurmuştur (Adorno, 2003, s.76).

Modern kapitalist toplumların ekonomik örgütlenmelerinde araçsal akıl giderek egemen olmuştur. Araçsal aklın egemenliği ile hümanizmin doruğunu temsil eden Aydınlanma düşüncesi kendini yok edercesine gerilemiştir. Çünkü modern toplumlarda kapitalizm; insan ihtiyaçlarını ve arzularını dikkate almaksızın daha fazla kar elde etmeyi amaçlamıştır. Bunun sonucunda modern toplumların tüm üretimleri daha fazla sermaye birikimi sağlamak için piyasaya yönelik olmuştur (Gökalp, 2004).

Kültür endüstrisinin amacı yalnızca kar elde etmek ile sınırlı değildir. Aynı zamanda mevcut ve olması istenen zihniyeti yeniden üretmekte ve güçlendirmektedir. Kültür endüstrisi kitlelerle ilişkisini manipüle ederek, kapitalist ideolojiyi doğru olan tek ve değişmez yaşam biçimi olarak aktarır ve güçlendirmeye çalışır. Kültür endüstrisi kitlelere sağladığı uyum ölçüsünde varlığını sürdürebilir. Ancak kitleler kültür endüstrisi açısından ideolojik birer nesne olmanın ötesine geçemezler (Adorno, 2003, s.77).

Adorno; kültür endüstrisinin henüz sorgulanmamış rolünün farkında olarak bu yönünü ciddiye almak gerektiğini söylerken; kültür endüstrisinin tekelci karakterini işaret etmektedir. Kültür endüstrisinin tekelci yönü cesaretle açıklığa kavuşturulmalıdır (Adorno, 2003, s.80). Kültür endüstrisi ürünlerinin, benzersizliğin yerine aynılığı vurguladığı, sıradan, yüzeysel ve çapsiz olanı umarsızca sergilediği/sunduğu, hiç durmadan aynı davranış kalıpları üzerinde durduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Kültür endüstrisinin çok güçlü bir ideolojik etkisi vardır. Bu ideolojik etki öylesine güçlüdür ki bilincin ve özgünlüğün yerini *ny gitsin* davranışı almıştır (Adorno, 2003, s.81). Kültür endüstrisinin ürünleri yapaylığın, uydurmaların ötesine geçmemekte, bu biçimleriyle de bilinçlerin uyandırılmasına değil uyutulmasına hizmet etmektedir. Bu ürünler ancak kitlelerin, büyük çıkar çevreleri tarafından çizilen çizgiden çıkmamalarını sağlamaktadır (Adorno, 2003, s.82).

Kültür endüstrisi kavramı, aydınlanma karşıtlığına olan etkisi ile birlikte düşünülerek oluşturulmuştur. Endüstrileşme ile doğa üzerinde kurulan insan egemenliği teknik egemenlikdir. Zamanla bu teknik egemenlikle aydınlanma özüne aykırı bir biçimde özdeşleşmiştir. Aklın egemenliği, doğa üzerindeki egemenlikle birleşerek *makinacı* bir dünya görüşü oluşmuştur. Özünden, hümanizm ve natüralizmden uzaklaşan aydınlanma, Horkheimer ve Adorno'ya göre kitleleri aldatan ve insan bilincini zincire vurmada kullanılan bir yöntem dönüşmüştür. Modern çağda, Descartes ile başlayan akıl ruh ikiliği ve buna bağlı bölünmenin ardından akla verilen önem artmıştır. Akla verilen önemin aklın yüceltilmesine dönüşmesi ile insan duygusal, vicdani ve ahlaki bir gerileme yaşamıştır. Temelinde hümanizm bulunan, akıl dışılığın tahakkümünü ret eden Rönesans, 17. yüzyıldan itibaren akıldışılığın tahakkümü yerine aklın tahakkümünü kuran pozitivistime yenilmiştir. Duyguların ve vicdanın özgürleşmesi umudu aklın egemenliğinde duygular ve vicdanın tutsak edilişi ile sonuçlanmıştır.

Modern toplumun insanı; kendi başına bilinçli tercihlerde bulunabilen, özerk ve bağımsız bir insan değildir. Bireylerin gelişimi karşısında kapitalist ideoloji bir engel olarak durmaktadır. Demokratik toplum, kapitalist modern toplumun tersine güçlenmek ve gelişmek için bağımsız, özerk ve olgun insanlara ihtiyaç duymaktadır. Oysaki kapitalist modern toplumlar, bağımlı, kendi tercihleri olmayan ve olgunlaşmamış insanlara ihtiyaç duyarlar. İnsanları kitlelere dönüştüren, olgunlaşmalarına fırsat tanımayan, özgürleşmeleri önünde bir engel olan kapitalist ideolojinin belki de en etkili aracı kültür endüstrisidir (Adorno, 2003, s.83). Kültür endüstrisi aracılığıyla insanlar kapitalist meta üretiminin normlarını ve değerlerini içselleştirmektedirler. Kapitalist ideolojinin değerlerini içselleştiren bireyler artık kendi çıkarlarını takip edemez hale gelmektedirler (Gökalp, 2004). Kendi çıkarlarını takip edemeyen bireyler, kapitalist hegemonyanın dayattığı sistemle bütünleşmektedirler. Bu bütünleşme, bireylerin yalnız bedenleri ve ruhları ile değil, düşünceleriyle de kültür endüstrisine teslim olmaları ile gerçekleşmektedir (Horkheimer&Adorno, 2010). Bu yorumun oldukça karamsar bir yorumdur.

Özellikle Adorno'da bu karamsarlığı görmek mümkündür. İnsanlık özgürlük talebinde bulunmakta ve her seferinde tahakküme esir olmaktadır. Bu noktada Frankfurt Okulu üyelerinin aşırı indirgemeci yaklaşımı eleştirilebilir. İnsanın iradesiyle kapitalist hegemonyanın etkisini fark ederek özgürleşmesi ve kapitalist ideolojinin geriletici, sığlaştıran etkisinden kurtulması ile bu yıkıcı sürecin aşılabilmesi mümkündür. İnsanın doğası gereği kendini gerçekleştirme çabası içerisindedir. Kendini gerçekleştirmeyi; psikolojik ile kendini gerçekleştirmenin tüm aşamalarına yönelik bir gelişim olarak tanımlamak mümkündür. Bu gelişim; içsel olarak bütünleşmiş bir kişiliği, dışavurumda doğallığı beraberinde getirmektedir. Kişinin bireysellik ve kimlik kazanması, farkındalık sahibi olması ve yaratıcılığı bu gelişimin birer sonucudur (Maslow, 2001, s.165). İnsanın bu doğal akışın dışında kalması, gelişme kapalı, kendini gerçekleştirme çabasından uzak kalması mümkün değildir. Yaşam devam ettikçe varoluş çabası da devam edecektir. Bunun için insanlığın metayı değil de canlılığı seçmesi, bunun sonucunda da yabancılamayı aşması mümkündür.

Adorno ve arkadaşları, kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramları ile modern totaliterliğin temelini açıklığa kavuşturmuşlardır. Kapitalist ideoloji, kitle kültürü ve kültür endüstrisini araç olarak kullanarak, modern toplumda kendi totaliterliğini kurmaktadır. Bu anlamda faşizm; hegemonik ve kitlelerin içinden, onların kabulü ile aşağıdan yükselen bir hareket olarak değerlendirilmektedir. Kapitalist uygarlık; anlamsızlık, benzerlik ve can sıkıntısı üreten kültür endüstrisi aracılığıyla insani değerlerin barbarca yıkıldığı ve sömürüldüğü bir sürece girmektedir (Swingewood, 1996, s.32). Adorno ve arkadaşlarının oluşturdukları kuramın en uç noktası olarak Herbert Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan* adlı eseri gösterilebilir. Bu eserde Marcuse, modern toplumu; insanın sıradan deneyimlerinin ve emeğinin insanlık dışı bir köleliğe dönüştüğü bir alan olarak görmektedir. İnsanın modern köleliği tüketici ve sersemleticidir. Modern toplum insanı köleleştirirken aynı zamanda ona sahte ihtiyaçlar yaratmaktadır. Sahte ihtiyaçların egemenliği altındaki modern insan; zahmet, sefalet, saldırganlık ve adaletsizliğe mahkûm edilmektedir. (Swingewood, 1996, s.40).

Tartışma

Kültür Endüstrisi ve Kitle Kültürü Eleştirisi

Kültür endüstrisi kavramı; içerdiği anlam ve ilgilendiği alan açısından oldukça geniş bir kavramdır. Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanma'nın Diyalektiği* adlı eserlerinde kullandıkları kültür

endüstrisi kavramı ile bireyin pasifleştirilerek sürekli tüketime yönlendirildiğine ve gerçek kültür yerine kalıplaşmış bir kültürün ürettiğine dikkat çekmişlerdir (Dengin&Koç, 2016, s. 216). Bu kavram ile kavrama ilham veren Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramındaki temel vurgularının ötesinde daha geniş bir tartışma alanına ulaşılmıştır. Sanayi devrimi ile dönüşen toplumun endüstri toplumunu oluşturması eleştirel kuramın temel vurgusunda karşılık bulabileceken, kalıplaşmış bir kültür üretimi ise hegemonya kavramını gündeme getirmektedir.

Tartışmanın başlangıcındaki temel vurguda yer alan, sanayi devrimine dayalı endüstri toplumu ele alındığında klasik sosyologların düşüncelerine başvurulabilir. Klasik sosyologlar gelişmekte olan endüstri toplumunun kitlesel özelliğini konu edinmişlerdir. Kitle kültürü kavramını Frankfurt Okulu öncesi klasik sosyologların toplumsal değişim çözümlerinden başlatmak mümkündür (Yelken, 2007, s.183). Çünkü kitle kültürü kavramı toplumun kitlesel özelliğine gönderme yapmaktadır. Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisi kavramını geliştirerek kitle kültürü anlayışını aştıklarında toplumun kitlesel özelliğinin ötesine geçmiştir. Kitleye ilişkin söylenen her söz kültür endüstrisinin kapsamındadır. Bu kapsamın ötesinde kültür endüstrisinin ideolojik yapı oluşturulması ve hegemonik süreç ile birlikte değerlendirilebilecek oluşu bu kavramı sosyolojik yaklaşımlar içerisinde değerli kılmaktadır. İlk kültür endüstrisi eleştirmenleri, toplumun bütünleştirilmesine yönelik tüm çalışmalarını faşizan bir tavır olarak değerlendirmiştir. Faşizmin Amerikan toplumu gibi liberal ve demokratik toplumlardaki karşılığı ise kültür endüstrisinin toplumu etkili bir biçimde bütünleştirilmesi olarak görülmüştür (Gökalp, 2004). Amerikan toplumuna yönelik kültürel üretimlerin hegemonik süreç içerisinde ideolojik birer oluşum olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kültür endüstrisi kavramının kurucularından olan Adorno aynı zamanda sanat sosyolojisinin kurucusu olarak ta kabul edilebilir. Kültür endüstrisini sanat ile birlikte değerlendirdiğimizde; Adorno sanatı kaos içinde düzen kurucu olarak tanımlarken, sanata mücadeleci bir kimlik vermiştir (Adorno, 1998, s.231). Ancak bu kimlik kapitalizm tarafından görmezden gelinmiş, kasıtlı olarak etkisizleştirilmiştir. Kitle kültürü ve kültür endüstrisinin meta olarak hedefine aldığı sanat yapıtları, anlaşılmaları için emek ve derin düşünce gerektirmeyen sıg ve basit yapıtlardır. O halde kültür endüstrisinin ilk eleştirilerinden biri sanatın özünü çarpık görmesi ve kullanmasıdır.

Kapitalizmin yarattığı modern toplum karmaşık ve biçimlendirilmiş bir toplumdur. Bu toplumun temel karakteristiğini hegemonya ve ikna süreçlerinin kültürel niteliği oluşturmaktadır. Kültürel hegemonyanın sistemin genel bütünselliği içinde giderek daha belirgin bir hale gelmesi bu karakteristiği daha görünür kılmıştır (Dellaloğlu, 2003, s.23). Kültür endüstrisinin geriletmediği insana ait kültürel değerler insani açıdan bir bunalıma sebebiyet vermektedir. Bu insani boyuta dikkat çekmek adına Adorno ve Horkheimer; kültür endüstrisi kavramını geliştirirken insani ve özgürleştirici olabilecek her türlü olguyu yok eden kültürel hegemonyayı görünür kılma çabasında olmuşlardır. Kültür endüstrisinde kültürel hegemonya ile birlikte insan özgürlüğünü geriletken ideolojik tahakküm bulunmaktadır. Bu tahakküm piyasanın çıkarları doğrultusunda işletilmektedir. Birey, kültür endüstrisinin, tüketici olması, mümkünse daha çok tüketmesi için ikna etmeye çalıştığı bir nesne konumundadır. Bir nesne konumuna indirgenmiş olan birey artık özerk ve bağımsız değildir (Gökalp, 2004). Varoluşsal potansiyeline yabancılaşmış, bu yabancılaşmanın sonucunda eksiklik duygusu içerisinde çırpınan, sürekli tüketen, sıg ve yapmacık birey ortaya çıkmıştır.

Gans'a göre; kitle kültürü, kitleleri, bilinçlerini uyutacak ve onları meşgul edecek popüler kültür ürünleri pazarlamaktadır. Bu ürünler dikkatlerini uzun süre toplayamayan kişiler için üretilmiş kültür ürünleridir. Bu kültür, kitleleri vasatta eşitleyen homojenleşmiş bir kültürdür. Bu şekliyle işlevi, eğlendirmek, saptırmak ve bilinci edilginlik noktasına indirmektir (Gans, 2005). Ayrıca sosyolojik açıdan kitle toplumu değerlendirildiğinde, bu toplumun yukarıdan idare edilen, zayıf ve edilgen bir toplum olduğu görülmektedir. Bu haliyle kitle kültürü ile kültürleşmiş piyasa toplumu; güçlü ve bağımsız toplumsal grup ve kurumların bulunmadığı bir toplum olarak tanımlanmaktadır (Gans, 2005).

İnsanlığın, dolayısı ile toplumların etkinlik yerine edilginliğe, özgürleşme yerine bağımlılığa yönelmesini gözleyen eleştirel teorinin kuramcılarını Marksist kuramın öngörülerinin gerçekleşmemesinden çok Aydınlanmanın ideallerinin gerçekleşmemesi şaşkınlığa uğratmıştır. Bu yüzden Aydınlanmanın eleştirisini yapma zorunluluğunu hissetmişlerdir. Kuşkusuz bu eleştirinin zirve noktası da "Aydınlanmanın Diyalektiği" adlı eser olmuştur. (Yelken, 2007, s.186) Bu eser aydınlanmanın dolayısıyla *araçsal akıl* bir eleştirisidir. Aydınlanmanın ideallerinin kaybedilişinde araçsal akılın duyusal teklik üzerinden bir şiddete dönüşmüş olması önemli bir nedendir (Berstein, 2007, s.40). Ayrıca, "Aydınlanmanın Diyalektiği" adlı eserde Adorno ve Horkheimer; "Kültür endüstrisinin rolü, aydınlanma maskesi altında bir kitle aldatmacasıdır" derken Aydınlanma ideallerinin kaybedilmesinde kültür endüstrisinin rolüne dikkat çekmişlerdir (Gökalp, 2004). Aydınlanma düşüncesi, başlangıcından itibaren insanı korkularından özgürleştirerek kendi kendisinin efendisi konumuna getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda aydınlanma düşüncesi dünyayı gizlerinden kurtarmaya çalışmıştır. İnsan düşüncesini hapseden mitleri ve gerçek dışı hayaller bilgi vasıtasıyla geriletme çabasında olmuştur. (Yelken, 2007, s.186) Aydınlanmanın bu idealleri gerçekleşememiş, aydınlanmanın mitolojiye geri dönmesi, kendi kendini tahrip edişi ve buna bağlı olarak pozitivizme dönüşmesi eleştirilerin hedefinde yer almıştır. Amaçlarının aracı durumuna düşmüş olan aydınlanma düşüncesinde akıl toplam üretim sürecinin mülkiyetine girmiştir.

Aydınlanmanın eleştirisi bir sonraki aşamada kitle kültürü ve kültür endüstrisinin eleştirisini doğurmuştur. Bu eleştiri, kültürün bir tüketim aracına dönüşmesinin, *meta fetişizminin*, kültür endüstrisi aracılığıyla soyut bilincin nasıl sömürüldüğü ve biçimlendirildiğinin bir analizidir. Aydınlanmanın insanı özgürleştirecek köklü bir kültürün devamı olması beklenirken sanayi devrimi sonrasında yitirmeye başlanan *aydınlanma idealleri* arasına kültürel değerler de katılmıştır. Kültürel derinlik olmadan aydınlanmanın gerçekleşmeyeceği, kültürel değerlerden yoksun bir aydınlanmanın tahakküme teslim olacağı fikri aydınlanmanın eleştirisinde bulunabilir ve kültür endüstrisi ile ilişkilendirilebilir.

Pazar için üretilen kültürel metaların değişimi, fetişleşmesi, şeyleşme, yabancılaşma gibi olgu ve kavramlar Marx'ın ilham verdiği düşüncelerdir. Bu düşünceleri Frankfurt Okulu, eleştirel teorinin hareket noktası olarak belirlemiştir. İnsanların özerk olmadığı, yönetilen, kontrol altında tutulan bir dünya, kültür endüstrisinin hedefidir. Burada hedeflenen artık emeğin kontrolü değil bilinçlerin kontrolüdür. Bu yönüyle kültür endüstrisine *bilinç endüstrisi* demek mümkündür (Yelken, 2007, s.189-190). Bu bilinç endüstrisinin aracılık ettiği ideolojik amaç tüketicilerin bilinçli olarak kapitalist ideolojinin çıkarları doğrultusunda bütünleştirilmesidir. Tüketiciler, kültür endüstrisi tarafından sığ kültürel ürünlere mahkûm edilerek vasatta bütünleşmeye zorlanmaktadırlar. Kültür endüstrisi tarafından yüksek kültürün nitelikleri zayıflatılırken, düşük kültür isyankâr ve muhalif olmaması şartıyla yegâne kültür ürünü olarak pazarlanmaktadır (Berstein, 2007, s.33).

Kültür endüstrisi tartışmalarında reklam olgusuna özel bir yer verilmiştir. Reklam, kitlelerin yanlış bilinçlendirilmesi adına kazandığı zaferle; hem farkında olup hem de aynı anda itaat eden bir tüketici tipi yaratmıştır. Kültür endüstrisinin belki de en değerli ürünü olan reklam, kazandığı bu zaferle piyasa ekonomisinin yaşam iksiri olmuştur. Kapitalist sistemde kitleleri tüketime sevk etmek için en verimli yol reklamdır. Bunun için reklam kültür endüstrisinin önceliği ve etkin bir alanı olmuştur (Gökalp, 2004). İnsanları tüketime sevk eden reklam, yalnızca pazarlamada kullanılan bir araç değil ideolojik bir araç olmaktadır.

Kültür endüstrisi aracılığı ile üretilen kültürel ve sanatsal ürünler kitlelere tüketim odaklı bir yaşam biçimini ve kapitalist ideolojiyi normalleştirerek sunmaktadırlar. Bu yaşam biçimi ve ideoloji zamanla kitlelerce benimsendiğinde reklamlarda gösterilen yaşam biçimi toplumun genel yaşam biçimine dönüşmektedir. Kültür endüstrisinin reklam ayağı bunun için hayati önem taşımaktadır. Reklam aracılığıyla kendilerine doğal bir ihtiyaçmış gibi gösterilen, yokluğunda ise eksiklik hissi uyandırılan metalara sahip olma adına kitleler kapitalist üretim ağında daha çok çalışmaya özendirilmektedirler. Böylelikle kitleler üretim aygıtına daha bağımlı hale getirilmektedir. Böylece çok çalışma merkezli tek boyutlu düşünce ve kapitalizmin hoşuna gidecek davranışlar pekiştirilmektedir. Aşırı tüketim özendirilirken bireyin yeteri kadar çalışarak kendi gerçek ihtiyaçlarını rahatlıkla giderebileceği gerçeği perdelenmektedir (Marcuse, 1975, s.27). Birey aslında ihtiyacı olmayan bir ürünü ona sahip olmak için yeterinden fazla çalışarak elde etmektedir. Bu tüketim sarmalı sürekli yeni ürün ve modellerin piyasaya sürülmesi ile devam etmektedir. Modern toplumdaki doyumsuzluğun bir nedeni de gerçek değil yapay ihtiyaçlar için çalışılıyor olmasıdır. Bu noktada kültür endüstrisinin düşünülenin çok ötesinde etkili olduğu görülmektedir. Modern insanın varoluşsal krizini kültür endüstrisi sürekli yeniden üreterek kronikleştirmektedir.

Kültür endüstrisinin kitleleri hileli olarak yönlendirdiği bir diğer niteliği eğlence kültürü olmasıdır. Kültür endüstrisi, mutluluk kaynağı olarak haz almayı, kültürel mallara ve belirli bir eğlence anlayışına hapsederek kısıtlamaktadır. Oysaki insanın mutluluk kaynağı olan haz tüketime değil üretime bağlıdır. İnsana özgü sağlıklı hazzı ulaştırmak üretken, yaratıcı kişilik ile mümkündür. Bunun için de varoluş krizinin aşılması gereklidir. Kültür endüstrisinin eğlence anlayışı üretkenliğin sonucu olan değil avutucu ve oyalayıcı bir eğlenmedir. İnsana ait kültürel değerler içerisinde eğlenceyi bağ bozumlarında, hasat şenliklerinde görmemiz bir tesadüf değildir. İnsanlık mirasında eğlence üretimle beraberdir. Kültür endüstrisi aracılığıyla oluşturulan eğlence endüstrisi kitleleri uyuştururcasına eğlendirmek adına gerçek eğlence kültürünü yok etmektedir.

Lowenthal'a göre kitle kültürü kitleleri standartlaştırarak yeni bir stereotip yaratmaktadır. Bununla birlikte kültür endüstrisi gerçekçi olmayan sahte hazlar yaratarak kitleleri manipüle etmektedir. Bunun sonucunda sanatın gerçek deneyiminden uzaklaşmaktadır. Kitle kültürü öğeleri estetik birer yoksullaşma ve yozlaşmaya sebep olmaktadır (Gökalp, 2004). Frankfurt Okulu üyelerine göre, modern dünyada sanat yabancılaşmıştır. Sanatın amacı kapitalist ideolojinin amacı olan amaçsızlığa dönüşmüştür. Artık sanat eserinin üretim amacı estetik kaygılar değil ticari kaygılardır. Üretim sürecinde sanat eserleri değişim değerleri hesaplanarak tasarlanmaktadır (Gökalp, 2004). Sanat insanı bir değer olmaktan çıkarak ticari bir değere dönüşmüştür.

Kültür endüstrisinin Adorno ve arkadaşlarının önderliğinde geliştirilen “olumsuz” eleştirisine zaman içerisinde farklı bakış tarzları eklenmiştir. Kültür endüstrisi eleştirisinin çıkışında egemen olan

karamsar havanın yanında kitle kültürünün demokratik kültürü geliştirici bir etkisinin olduğundan bahsedilmesiyle iyimser bir hava oluşmaktadır. Bu hava kültür endüstrisi ve kitle kültürü kavramları karşısında popüler kültür kavramını doğurmuştur. Toplumda sanat ve kültürü tartışırken temel problem olarak seçilen kültür endüstrisinin yerini bugün kitle kültürü üzerinden geçerek popüler kültür kavramı almıştır (Yelken, 2007, s. 184-198).

Popüler kültür kavramı ile birlikte geliştirilen kültür eleştirisi *popüler kültürü* olumlu görmektedir. Kültür eleştirisinin bu yaklaşımına göre; popüler kültür pek çok insanın estetik anlayışını ve arzularını yansıtmaktadır. Bu nedenle sadece ticari olarak nitelendirilmemelidir. Ayrıca kitlelerin hileli bir yönlendirilişi ideası da şüphelidir. Çünkü tüm insanların neyin iyi, neyin kötü olduğunu seçmesi kişisel bir tercihtir ve bireyin tercihlerinin kültürel bir belirleyicisi yoktur. Kitleri tercihte bulunamayacak bilinç düzeyinde göstermek tepeden inmece, seçkinci, topuma uzak bir bakıştır. Popüler kültür, kültürel demokrasi ve çoğulculuğun sonucudur (Gans, 2005).

Popüler kültüre olumlu gözle bakan anlayışa göre; medyanın çoğulculuğu, hegamonik eğilimler karşısında engelleyici bir konuma sahiptir. Böylece toplumun tamamı ideolojik etkilere ve yönlendirmelere karşı farklı sesler de duyabilmektedir (Gans, 2005). Bu açıdan bakıldığında, kültür endüstrisi üzerinden oluşturulan karamsar hava ve kaygılar abartılı ve bir ölçüde tek yanlı olarak değerlendirilmektedir. Kültür endüstrisi eleştirisinin geliştirildiği yılların 2. Dünya Savaşı'nın sürdüğü ve henüz yeni bittiği dönemlere denk gelmesinin bir sonucu olarak aşırı bir kötümserlik taşıdığı söylenebilir. Gans'ın başını çektiği popüler kültüre olumlu gözle bakan söylemlerin de aşırı bir iyimserlik barındırdığını söylemek mümkündür.

Eleştirel teori, görünenin ötesinde bir gerçeklik olduğu kanaatinde. Eleştirel teorisyenler bu gerçekliğin ortaya çıkarılması gerekliliğini temel alarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Fredric Jameson gibi postmodernizmin bazı kuramcıları bu gerçekliğin ortaya çıkarılışının popüler kültür eliyle başarılacağı fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu fikir, kültür endüstrisi eleştirilerine farklı bir boyut kazandırılmıştır (Yelken, 2007, s.204-205). Postmodernist sanat görüşü modernist sanata yöneltilmiş bir eleştiridir. Modernist sanat; kitleden uzak, dar ve elitist bir kesime hitap etmektedir. Postmodernist sanat görüşü, modernist sanatın bu elitist yapısını aşmayı hedeflemiştir. Yüksek sanat ile düşük sanatın birleştirilmesi çabasının postmodernist sanatta da görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu çabanın, postmodernizm öncesindeki elitist sanat anlayışına yönelik demokratik bir tepki olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir (Berstein, 2009, s.34-35). Bu noktada post-modernizmin post-endüstriyel topluma özgü olduğunu ve bu toplum yapısının da kapitalizmin bir devamı olarak görülebileceğini söylemek mümkündür. Kapitalizme dönük kaygılar gerçekliğini koruduğuna göre post endüstriyel toplumun özgür bir toplum olduğunu düşünmek gerçekçi değildir. Ancak insanın kendini daha kolay avutabiliyor olduğunu, hakikatten uzaklaşmasının hızlandığını söylemek mümkündür. Kültür endüstrisi aracılığıyla kitlelere rahatlığın aşılması, hileli ve yanlış yönlendirme toplumsal düşüncede modernizmin gerilemesinden yararlanmıştı. Bu sayede oyalayıcı haz ve kesin mutluluk arasındaki ayrım git gide yok olmuştur. Yeterli bir bireysellik anlayışından yoksun olan yeni kültürel matris, arzuyu serbest bıraktığı ölçüde belki daha da fazla saldırganlığı serbest bırakmaktadır. (Berstein,2009, s. 38-39) Yapım yıkım ilişkilerinin hızlı olduğu, anlık haz arayışlarına cevap veren kültür ürünleri, eleştiri yeteneği ve derin düşünceyi talep edilir olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Kültür endüstrisinin içi boş sahte ürünleriyle; toplumsal düşüncedeki yüceltmenin yerini yüceltmeden arındırılmış aslının yerine konmuş sahte arzular almıştır. Sahte arzuları pekiştiren aldatici rahatlıklar bireyi doğal arzuların baskılanmasının yarattığı toplumsal sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Sahte arzular geçici bir rahatlama dışında başka gerçekçi bir çözüm sunmamaktadır (Reich,2010). Buna karşın post-modernizmin sunduğu sahte doyumlar boğucu baskı gerçeğini sürekli kılmaktadır (Berstein, 2009, s.39). Modern insanın süregelen sıkıntısı bu boğucu baskıdan kaynaklanmaktadır. Bu noktada Marx'ın sınıf kuramı modern insanın yaşam biçimini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Sınıf bilincinin yanı sıra bireyin kendini gerçekleştirmesinin de yeni bir yaşam anlayışını kurmada önemini görmek gerekmektedir. Marx'ın toplumsal sınıf anlayışının Erich Fromm'un deyişiyle bir adım ötesine geçilerek sınıf bilinci kadar insan olma bilincinin-insanca yaşama bilincinin- kazanılması toplumsal dönüşümü mümkün kılacaktır. İnsan olma bilincine ulaşan birey; içinde bulunduğu sınıfsal konumundan ve ideolojilerden bağımsız olarak vicdani itkiyle hareket ederek daha adil bir düzeni kurabilecektir (Fırıncıoğulları, 2017, s.491-492).

Değerlendirme ve Sonuç

Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının geliştirildiği ve eleştirilerinin yapıldığı dönem Nazilerin görev başında olduğu, faşizmin güçlendiği, sosyalizmin gerilediği, baskıcı bir ortamdır. Bu ortamın etkisiyle yapılan eleştiriler ve yorumlar oldukça karamsar, olumsuz ve kötümser bir bakış açısını yansıtmaktadır. Daha sonraki dönemlerde kitle kültürü ve kültür endüstrisi eleştirilerine farklı bir bakış açılarıyla yaklaşanlar bu olumsuz, karamsar ve kötümser havayı aşırı bulduklarını söylemişlerdir. Ne var ki; Adorno, kapitalist modern toplumlara yönelik kötümser ön görüşlerinde gün geçtikçe haklı çıkmaktadır. Adorno'nun, kültür endüstrisi üzerine söyledikleri karamsar ve huzursuz edici olsa da, gerçekçi, güncel ve güçlü önermelerdir. Adorno ve Horkheimer'i karamsarlığa iten gözlemleri Nazilerin Almanya'da uyguladıkları hegemonik politikaların kültür endüstrisi aracılığı ile Amerika'da uygulanıyor olmasıdır. Amerika'daki hegemonik politikaların insan özgürlüğü için daha riskli oluşu özgürlük ve demokrasi söylemleri ile kapitalizmin kendi tahakkümünü kurmasıdır. İnsanın özgürlüğü tüketen bireyde değil üretken kişiliktir. Kişinin sahip olarak değil yalınlaşarak özgür olacağı önermesinden hareketle kapitalizmin özgürleştirici değil köleleştirici olduğunu söylemek mümkündür.

Adorno'nun karamsarlığını, özellikle iki binli yıllarla beraber alternatif yaşam biçimlerinin mümkün olabileceğine yönelik girişimler biraz olsun dağıtmıştır. Tüketimden vazgeçerek kurulabilecek doğaya dönük bir yaşam biçiminin kapitalist döngüyü kırabileceği umudu giderek yükselmektedir. İnsanlığın sahte hazlar peşinde daha fazla oyalanması sürdürülebilir değildir. İnsanlığın özgürlüğü varoluşsal potansiyelini gerçekleştiremediği koşullarda tahmin edilenden çok daha uzakta; varoluşsal potansiyelini gerçekleştirdiği anda ise çok yakınındadır. Bu yorumdan hareketle insanın özgürlüğüne dair kaygılanmak için yeterince sebep varken, insanın özgürleşeceğine dair umudu canlı tutmak mümkündür.

Kültür endüstrisi kavramının öncüsü olan *kitle kültürü* kavramındaki *kitle* sözcüğünde bir aşağılamanın bulunduğu, toplumun çoğunluğunu oluşturan çevreye küçültücü bir bakışın hissediliyor olduğu da eleştirilen bir diğer konudur. Bu yönde eleştirilerin geleceğini hisseden Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisi terimini geliştirirken kitle sözcüğünün yanlış anlaşılmalara sebep olmasının önüne geçmeyi planlamışlardır. Kültür endüstrisi kitleyi hedefte tutarak kitlenin bilinç

kazanarak gerçek anlamda özgürleşmesini geciktirmektedir. Burada sözü edilen kültürel etkinlik kitleye ait olan bir kültürel etkinlik değil, kitleye karşı olan bir kültürel etkinliktir. Dolayısı ile kitle kültürü kavramındaki kitle sözcüğünün küçültücü olduğuna yönelik eleştiri gerçekçi değildir.

Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi eleştirisinde *şekinci* bir tavrın bulunduğundan söz etmek mümkündür. Yüksek ve düşük sanat tanımları *şekinci* bir tavrı çağrıştırmaktadır. Ancak özellikle Adorno'nun yüksek sanat tanımında eleştirel gücü ve tahakküm karşısında muhalif duruşu vurgulaması belli bir kesime ait olan bir sanat biçimini ifade etmediğini göstermektedir. Düşük sanat ifadesi; kültür endüstrisinde kitleye yönelik kullanılan sanat ürünlerinin aslında kitleye ait olmadıkları, yalnızca kitleyi uyutmak ve oyalamak için üretilmiş, metalaşmış birer sanat ürünü olduklarını vurgulamak için kullanılmıştır.

Kitle kültürü eleştirilerinin, özellikle kitleye yönelik değerlendirmelerinin yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Kültür endüstrisinin toplumu tek noktaya yönlendirme gücü de tartışmalı bir konudur. Kitle kültürünün içinde çeşitliliği barındırması, kontrol edilen kültür aygıtlarının kimlerce kontrol edildiğinin bilinemeyişi, özgür medya ortamının kontrol edilen baskıcı bir medya ortamından daha fazla hegemonik eğilimleri engelleyeceği düşünülmesi gereken konulardır. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda her iki görüşün bir arada değerlendirilmesi mümkündür. Hegemonik kaygıların dışarıda bırakılmaması kaydıyla; kültürü üretenlerinin ve kültüre yön verenlerin etik bir anlayış benimsedikleri, eşitlikçi, çok sesli, çok boyutlu, özgür bir kültürel ortam talebinin vurgulandığı, yapıcı ve daha iyimser bir kültür endüstrisi eleştirisi mümkündür.

Marksist terminolojide yer alan *üst yapı* ve *alt yapı* kavramlarından hareketle kültürü ele almak katı bir ideolojik okumayı beraberinde getirmektedir. Bu noktada kültürel yozlaşma karşısında sunulabilecek çözüm önerileri de tek taraflı olmaktadır. Asıl problemin insanlığın içinde bulunduğu varoluşsal sorunlardan kaynaklandığı düşünüldüğünde sosyal bilimlerin alanında sunulabilecek çözüm önerileri de tek tarafı olmaktan kurtulacaktır. Kültür endüstrisini besleyen; kapitalizmin ideolojik etkisi ile varoluş sorunları ile sürüklenen, kaygılı, ölüm korkusu yaşayan ve metaya aşırı yönelmiş kişinin talepleridir. Kültür endüstrisine varoluşsal bir sorun olarak yaklaşmak; varoluşsal krizini aşmış olan insanın kültür endüstrisinin olumsuz etkilerini de aşacağını göstermektedir. Bu döngüyü yaratan kapitalizm değil yabancılaşmadır. Kendine dönen insan aynı zamanda doğaya dönerek kapitalist döngünün dışına çıkabilecektir. Kapitalist döngünün dışına çıkmayı başarmış bireyin, kültür endüstrisinin ve popüler kültürün sığlaştırdığı zihinsel üretimini de yükseltecektir.

Kültür endüstrisi tartışmaları ve eleştirileri sosyoloji açısından önemini günümüzde kaybetmeden korumaktadır. Toplum katmanları kültür endüstrisinin etkilerine giderek daha açık hale gelmektedir. Dolayısı ile kültür aygıtları sosyolojik yapıların oluşumunda, yeniden üretilmesinde, değişiminde başat role sahiptir. Gün geçtikçe kitle kültürü ve kültür endüstrisi daha karmaşık teknolojik imkânlar ve araçlar kullanarak bilinci etki altında tutmakta ve kişinin kendini gerçekleştirecek ve özgürlük arayacak alanlardan ve imkânlardan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sosyolojik çalışmalarda kültür endüstrisi ayağı göz ardı edilmemeli, bu tartışmalar sürekli kılınmalı ve canlı tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (1998). *Minimamoralia*. (O. Koçak, A. Doğukan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2012). *Kültür endüstrisi, kültür yönetimi*. (N. Ülger, M. Tezel, E.Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W. (2003). Kültür endüstrisini yeniden düşünürken. *Cogito Dergisi*(sayı:36), ss. 76-83.
- Berstein, J. M. (2009). Giriş bölümü. *Kültür endüstrisi, kültür yönetimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bottomore, T. (1997). *Frankfurt okulu* (A. Çiğdem, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Dellaloğlu B. F. ve Soykan Ö. N. ve Keskin. F. (2003). Bir giriş; Adorno yüz yaşında, *Cogito Dergisi*, (sayı:36), ss. 13-37.
- Dengin S. ve Koç F. (2016). Kültür endüstrisi bağlamında moda ve gençlerin modayı kullanma durumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:20 (Sayı:1)*,ss. 203-222.
- Fırıncioğulları, S. (2017). Marks'ın sınıf kuramındaki eksikliklere Erich Fromm'un eleştirisi. *Akademik Bakış Dergisi*. (Sayı:60), ss. 477-493.
- Fırıncioğulları, S. (2018). Modern çağın hastalığı. *Karadeniz Dergisi*, (Sayı 38), ss. 103-116.
- Fromm, E. (1994). *Kendini savunan insan* (N. Arat Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gans, H.J. (2005). *Popüler kültür ve yüksek kültür* (E. O. İncirlioğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökalp, E. (2004). *Türkiye'de spor basını ve milliyetçilik söylemi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökalp, E. (2013). Kültür ve toplum (Ed. N. Suğur), *Sosyolojiye giriş* (98-124). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (E. Öztarhan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Marcuse, H. (1975). *Tek boyutlu insan* (A.Timuçin, T. Tunçdoğan, Çev.). İstanbul: May Yayınları.
- Maslow, A. (2001). *İnsan olmanın psikolojisi* (O. Gündüz Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Reich,W. (2010). *Kişilik çözümlemesi* (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Sevim, B.A. (2010). Walter Benjamin'in kavramlarıyla kültür endüstrisi: Aura, öykü anlatıcısı ve Flaneur. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3 (Sayı11)*.ss. 509-516.
- Swingewood, A. (1996). *Kitle kültürü efsanesi* (A. Kansu, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu psikoterapi* (Z. İ. Babayigit Çev.). İstanbul. Kabalcı Yayınevi.
- Yelken, R. (2007). Kültür endüstrisini yeniden tartışmak ya da popüler kültür ile hesaplaşmak. (D. Alver, Ed.) *Kültür sosyolojisi* (237-261). Ankara: Hece Yayınları.
- Zipes, J. (1988). Frankfurt okulu ve kültür endüstrisi. *Kitle iletişim kuramları* (E. Mutlu, Der.). Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

GİRİŞİM: 08-05-2019 – Kabul: 22-06-2019

The “Others” Of Evliya Çelebi
The Infidels, The Sinners, The
Insects, and The People
Nonsectarian In *The Book Of
Travels (Seyahatnâme)*

Evliya Çelebi'nin “Öteki”Leri
Seyahatnâme'de Kefere, Fecere, Haşere ve
Mezhepsizler

Mustafa ÇAPAR*

Abstract

Evliya Çelebi's *Seyahatnâme* is a highly important work reflecting not only the culture of 17th century Ottoman Empire, but also the cultures of Asian, European and African communities which represent the identities of three big continents. The work is a valuable resource as it guides studies in different branches of human sciences such as history, ethnology/anthropology, sociology and geography. Almost all of the books of travels, which basically reflect a specific era, are significant and valuable. Evliya Çelebi's *Seyahatnâme* is especially important as it is more comprehensive and it has a more vivid and interesting narrative.

Books of travels have always attracted the attention of scientists as they are reference works that shed light to the history, culture, belief, customs, behavior patterns in an era; they

Öz

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, 17. yüzyıl Osmanlı kültürünün yanı sıra Asya, Avrupa ve Afrika gibi üç büyük kıtanın kültürünü tanımak bakımından önemli bir eserdir. Bu öneminden dolayı da tarih, etnoloji/antropoloji, sosyoloji, coğrafya gibi beşeri bilimlerden değerli bir kaynak olma niteliğini de taşır. Esasında bir döneme ve zaman zaman öncesine tanıklık eden seyahatnâmelerin hemen hepsi önemli ve değerlidir; Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinin önemi, diğerlerinden daha kapsamlı, daha ayrıntılı ve daha ilginç bir anlatıya sahip olmasıdır.

Seyahatnâmeler bir dönemin tarihini, kültürünü, inanç ve davranış kalıplarını, toplumların ve kültürlerin birbirleriyle ilişkisini gösteren başvuru kaynakları olarak biliminsanlarının dikkatini çekmiştir. Herodot'tan, Marco Polo'ya; Kristof Kolomb'dan, Kaptan Cook'a;

*Mustafa Çapar, Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, mustafacapar@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3099-458X

additionally reveal the relationships between different cultures. All of the travelers such as Herodotus, Marco Polo, Christopher Columbus, Captain Cook, İbn-i Battûta and Evliya Çelebi present the readers the opportunity to learn different cultures of the places they visited.

All of the books of travels are important references, but there are some important points that should be taken into consideration while analyzing these sources. Reliability is one of these points. Most of the writers in their travel books are naturally members of their cultural tradition, thus reflect their personal viewpoints while “observing” other communities. Some of the travelers preferred to see different cultures and communities on the basis of a complete subjectivity, by representing the state or belief that they were born into. On the other hand, it would be unfair to claim that all of the travelers had negative views about the cultures or communities that they observed. Similarly, it would be naïve to believe that all of the chronicles written by travelers are correct and objectively presented.

Evliya Çelebi, who had the opportunity to travel for more than fifty years around different parts of the world, is different from the other travelers as he had objective evaluations about the communities he saw. This common assumption is partially true but when looked into *Seyahatnâme* carefully, it is seen that Evliya Çelebi is not always “neutral” in his approach about different societies and cultures. For example he used some of words as “The infidels” (kefere), “the qizilbash” (“the red head”, a derogatory term for Alevis and/or Shi’is), “the yezidis”, “ugly-faced” black men, etc. for expressing some “foreign” societies. The goal of this analysis is to demonstrate the discriminative language used by Evliya Çelebi through samples in his works –

İbn-i Battûta’dan Evliya Çelebi’ye bütün seyyahlar gezdikleri yerlerin farklı kültürlerini tanıma imkânı sağladılar.

Bütün seyahatnâmeler önemli referans kaynaklardır, ancak dikkat edilmesi gereken hususlar da vardır. Bu, eserlerde yer alan bilgilerin güvenilirliği meselesidir. Seyahatnâme yazarlarının çoğu, doğal olarak içinde yetiştikleri kültürler tarafından yoğrulmuşlardır. Dolayısıyla “gözlem”ledikleri toplumları değerlendirirken yükledikleri bu değerleri safdışı bırakmaları pek mümkün olmayabilir. Nitekim bazı seyyahlar gezdikleri yerlerin kültürlerini ve toplumlarını, bağlı oldukları devletin ya da inancın çerçevesinden görmeyi tercih etmiştir. Bununla beraber bütün seyyahların farklı kültürleri/toplumları her zaman olumsuz bir şekilde değerlendirdiğini, bütün gözlemlerinin hatalı, yanlış ve yanıltıcı olduğunu iddia etmek doğru olmaz. Ancak, bu, bütün yazdıklarının doğru ve nesnel gözlemlere dayandığını da kabul etmek anlamına gelmez.

Elli yılı bulan bir sürede çok geniş bir coğrafyayı gezme imkânı bulan Evliya Çelebi’yi diğer seyyahlardan ayıran önemli özelliğin, karşılaştığı toplumlara ilişkin nesnel değerlendirmeler yaptığı yönünde geniş bir kabul vardır ki kısmen doğrudur. Ancak *Seyahatnâme* dikkatlice incelendiğinde Evliya Çelebi’nin de farklı toplumlar ve kültürlere yaklaşımında her zaman “tarafsız” olmadığı, mesela “kefere”, “kazılbaş” “yezidi” veya “çirkin suratlı” zenciler gibi “yabancılar” sözkonusu olduğunda onları nasıl ötekileştirdiği açıkça görülür ve işte bu incelemede, Evliya Çelebi’nin karşılaştığı toplumlarla ilgili nasıl ötekileştirici bir dil kullandığı -*Seyahatnâme*’nin önemi ve değerinden bağımsız olarak- örneklerle gösterilecektir.

apart from the importance and value of **Anahtar Kelimeler:** *Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Seyahatnâme’de Ötekiler, Kefereler, Haşerat*

Keywords: *Evliya Çelebi, The Book of Travels By Evliya Çelebi, The Others in Seyahatnâme, Infidels, Insects*

Introduction

Social/Cultural anthropology had been acknowledged as a branch of science focusing on the past or present “primitives” since the very first day of its existence. Towards the end of 1900s, during which most of the “primitive societies” had vanished from history, various social scientists started to define anthropology as “the science of the Other”. While anthropologists and ethnologists mostly started to direct their interest towards “modern societies” by 1950s, some of them were still interested in the history and culture of ancient societies. The best way to know and analyze the ancient societies and culture is to explore original ancient works. Anthropologists, ethnologists, sociologists, historicists and other scientists working on human sciences have always believed that the works of travelers, merchants and missionaries are significant references that tell us the way of living in the ancient, middle and new ages; however, parallel to the decrease in the interest towards “modern primitives”, while some scientists started to focus on understanding ethnic issues in modern societies besides analyzing different types of relationships and lifestyles, some others started making cultural studies based on the works of travelers, missionaries and literary men. In other words, the new “field” or “research object” of some researchers works were written by others.

The aim of this study is to discuss the issue of “the Other” in Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme*. *Seyahatnâme* is surely not a theoretical work of anthropology, sociology or folklore; but it should be noted that it is more of a literary work.¹ On the other hand, explaining *Seyahatnâme* merely as a literary work wouldn’t be a complete definition. The work can be described as a primary source that gives important and valuable information to various disciplines.

There were various societies and cultures in 17th century that are called “the Others”² by the members of Muslim and Ottoman societies (Turkishness-in a sense); these “Others” are the main

¹There are various studies stating and suggesting that Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme* is a literary work. Dankoff and Tezcan are two of these researchers.

²Firstly, it is important to explain the notion of “the Others” used in the books of travels. The concept of Others, as is known, is one of the most popular concepts used in today’s world and it is basically related to “postmodernism”. In this respect, it is a controversial norm and highly criticized as it promotes discrimination and “racism”. But in the context of this study, it

focus of this study. It is attempted to determine how communities labeled as “the ones that aren’t one of us” are presented, described in *Seyahatnâme*. On the other hand, the types of judgments they faced and the viewpoints about them in *Seyahatnâme* will be presented to the readers.

The ten volume modern Turkish edition of *Seyahatnâme* was carefully reviewed for this purpose. Evliya Çelebi met various ethnical and religious communities that had different cultural practices; he had the chance to have direct interaction with most of these communities. Mentioning all of these communities would exceed the limits of this study; for the reason, the most intriguing groups that would best represent the idea of marginalization were chosen and listed below. At this point, it would be helpful to briefly mention the relationship between books of travels and social/cultural anthropology.

Books of travels, *Seyahatnâme* and anthropology

Human scientists who analyze societies, civilizations and cultures of the past naturally refer to first manuscripts or works of missionaries, travelers or people who had the chance and ability to write what they experienced. These written sources give significant information about ancient societies and their cultures. Anthropologists can obtain important data from these resources about the cultural structure of a specific period, changes in social or cultural life, interactions between different cultures and traces of these ancient cultures in today’s world. For instance, the notes kept by Captain Cook and his crew enlighten us about Hawaiian society and culture. Cook analyzed the interactions, experiences and incidents of Sahlins (1998, p. 109) with Hawaiians and created anthropological data on the basis of these analyses.

On the other hand Herodotus is recognized as a historicist, an ethnologist and anthropologist (Hartog, 1997). It is possible to reach anthropological/ethnological data about his period in his book of travels named *Travels with Herodotus*. For instance, according to the book, Lydian women used to prepare their dowries by selling their body, and the Lydian give them the freedom to do so (Homer 1973, p. 56); people of Argos used to shave their head after they were defeated by Lacedaemons while Lacedaemons started to grow hair after the battle (1973, p. 51). It is possible to reach such anthropological/ethnological information from this book. İbn-i Battûta, recognized as the father of ethnology and anthropology by some scientists (“Preface” by A. Sait Aykut, 2000, p. 24, 37), gives anthropological and ethnological information about a large area in his *Seyahatnâme (Rihle)*. For instance, he writes one of his personal experiences in India (the island of Ceylon); the locals don’t eat together with strangers, children who haven’t reached puberty aren’t allowed to eat some specific food, they

is important to ask these questions: “How scientific is it to analyze and evaluate an era, works and authors, going back to three hundred years ago, on the basis of the notion of “the Other”? Would it be reliable to interpret such old works from the perspective of 2010?” These questions not only involve *Seyahatnâme*, but also all of the works written before the last quarter of last century. Is there a risk of separating *Seyahatnâme* or another work from its specific context while trying to evaluate the notion of the Other in it? The expression of the Other may not be used as a notion or concept by Evliya Çelebi in his *Seyahatnâme*. Would it cause misinterpretation or anachronism to use this notion in order to analyze the whole work? It is not possible to answer all these questions here, but it can be said that: Although the Other and Otherization are new concepts in social sciences, it is possible to find numerous examples of them in ancient works; these concepts are as long as mankind. On the other hand, it is sometimes inevitable to use the logic of this century while trying to understand and analyze the past from today’s perspective. Social sciences researchers use this method as it would be impossible to make analysis about the past.

are beaten or punished if they do so; in addition to these, they become “dirty” and can only be cleaned by eating cow scat according to this community (İbn-i Battûta, 2000, p. 295).

Marco Polo, who wrote his observations and personal experiences in his book of travels, presents valuable information about his period to researchers and readers. The work presents interesting anthropological/ethnological details about the daily life of people, relations between the public and governors living in a vast area (from Europe to China). For instance, not only we get to know Kublai Khan as a soldier or a statesman, but also we get the chance to understand the folkloric and ethnographic richness of different ethnic and religious groups living under Mongolian rule. Marco Polo gives detailed description about the richness of their cuisine, weddings, and feasts at the weddings, clothing and relationships in marriage. In a part of his book, he tells Tatar customs to the readers. According to his writings, when a father dies, the son can marry all of the wives of his father (except for his mother) or his deceased brother’s wife (sister-in-law/levirate) (Marco Polo, 1886, p. 132). This information is valuable as it is possible to have an insight about marriages of that time and make comparisons between different societies’ marriage customs.

These data in the books of travels are valuable for most of the social scientists, especially for the ones working in the areas of anthropology and ethnology. These data are important in comparing societies and cultures; they are used for understanding changes, transformations, interactions in societies and making comparisons between them. Evliya Çelebi, who can be classified as an anthropologist (Aydın, 2011), gives important data that can be used for these purposes in his *Seyahatnâme*.

However, there are some specific points to be taken into consideration while referencing books of travels in general. It is important to note that writers may exaggerate incidents, they may be subjective, their viewpoints may be shaped by the belief system or religion that they were born into, they may reflect the political views of their country or empire in their works or they may give unbelievable or unreliable examples.

Evliya Çelebi was not only a traveler, but also a missionary of Ottoman Place. He sometimes introduced himself as the representative of Mehmed the 4th, the Sultan of Ottoman Empire. He was under the protection of Melek Ahmet Pasha;³ they were relatives and close friends. Evliya Çelebi, besides being a “traveler”, was a civil servant who used to carry out the duties given by Ottoman Pashas; he sometimes used to actively participate in wars and he served as a soldier in Ottoman Army. Who used to take his share in plunders. On the other hand, according to this book, he sometimes worked as a missionary.

Evliya Çelebi was basically a “statesman”. In a few examples such as Babai movement, he had an approach that was different from Ottoman’s official viewpoint. It is important to note that while he had a partial sympathy for the Babai (see. Dankoff, 2010; 2006), he generally believed that what is good according to Ottoman Empire is good for him, and what is bad according to the Empire is bad for him as well. His evaluations about Qizilbash (Ottoman Turkish for Red Heads) clearly show his approach in this respect. Shortly, Evliya Çelebi, like other European travelers and missionaries, looked

³Melek Ahmet Pasha, was married to the daughter of Murad the 4th. He carried out various highly important duties in the Empire such as governorship, ministry. Evliya Çelebi, emphasizes that he is the companion of Melek Ahmet Pasha; they are related as their mothers are milkweed.

at the societies he met mostly from the viewpoint of the dominant belief in his state (Islam and Ottoman Empire); this is why, it can be said that orientalist and occidentalist approaches are combined in his work *Seyahatnâme*.

Orientalism and occidentalism in *Seyahatnâme*

Orientalism, is a brief, concise and striking expression that represents the viewpoint of the West about the “East”. It is “looking” at East with a Western viewpoint. According to Edward Said, who is the pioneer of “orientalism”: “The Orient is not only adjacent to Europe; it is also the place of Europe's greatest and richest and oldest colonies, the source of its civilizations and languages, its cultural contestant, and one of its deepest and most recurring images of the Other.” (1979, p. 1). So, “the Orient” is not limited with the Orient in an area from the Middle East to China and Japan; it stands for the whole of spaces that involves civilizations except for the Western civilization. According to the Classical Orientalist viewpoint, every single civilization is “the Other” except for the “Western Society”. Western travelers, missionaries, merchants have taken orientalist attitude in relation to every society with whom they get into interaction since Middle Ages. Some Orientalists involving anthropologists see and present “the Orient” generally as uncivilized, non-believer (infidels), dirty, immoral beings.

It is generally accepted that Evliya Çelebi adapts a less prejudiced, less subjective and more humanitarian approach towards people from different beliefs and ethnic groups with different cultural practices when compared to other European travelers of his time; this is partially true. As can be seen below, he sometimes follows a similar path with that of orientalists about people of “non-literate religions and belief systems”. On the basis of his expressions, it can be said that he adapts a type of Orientalist viewpoint in some respects. He expresses his opinion without restraint especially about societies which used to have connection with Islam, but chosen to reject it in time; Evliya Çelebi uses harsh expressions about these societies (Dürzi, Nusayri, Çevkani, Mervani, Hubari, etc.); so, he has this certain classical attitude of Orientalists towards the ones that aren't under the guidance of his belief system or governance (Islam or Ottoman Empire). He embraces this orientalist approach towards his “Orient” while he is a certain occidentalist towards the West.

Suavi Aydın (2011, p. 261 n. 372) states that Evliya Çelebi is “the first occidentalist Turk”. Although he doesn't have a strong historical basis and academic background like orientalism, occidentalism is like a reflection of it in the mirror. Orientalism attempts to understand, interpret and explain the “Orient” with an academic and Western viewpoint (Said, 1979, p. 2) while occidentalism is originated as a reaction to the hegemony of the West and its orientalist viewpoint. It functions as a theoretical analysis of otherization of the West (Özçelik, 2015, p. 109-10).

Evliya Çelebi is an occidentalist as an observer, representative, traveler and authority of a strong Emperorship. According to Arzu Erekli, he turns the West into a feminine being and marginalizes it; the West is weak, thus female, while the Orient is strong, thus male (Erekli, 2009, p. 154). Evliya Çelebi was a member of Ottoman Empire who used to rule over a big part of the world; as a representative of this Empire, he gives the impression of an occidentalist to the people of today's world. He used to humiliate the West in terms of religious belief and everyday practices; according to him, Ottoman Empire was much developed and improved when compared to the nations in the West.

On the other hand, he sometimes adored the agricultural, medical, technical developments in the West and praised these aspects. These two different approaches are the reflections of his occidentalist viewpoint in *Seyahatnâme*: The West is both positive and negative “Other” for Evliya Çelebi.

Briefly, it can be said that Evliya Çelebi adapts both orientalist and occidentalist viewpoint. It is obvious that these viewpoints in his work are related to the environment, era and education of him. Namely, they are established on the basis of Evliya Çelebi’s personal story. It is important to give a brief information about Evliya Çelebi before focusing on the expressions about the Others and otherization in *Seyahatnâme*. “Identity” and “relation” of books of traveler authors can be determinants that shape their ideas about others.

Briefly Evliya Çelebi

Evliya Çelebi’s father Mehmet Zıllî Efendi wasn’t a member of the dynasty, but he served in Ottoman Palace and he had close relationship and connections with important figures of the period. Mehmet Zıllî Efendi’s house was often visited by the pioneers of that era. Relationships built with these figures were significant elements that shaped Evliya Çelebi’s personality and determined his future.

Evliya Çelebi completed his education in Enderun mektebi (Special schools in the Ottoman Palace). He got the chance to get private education from professionals. Istanbul was an important starting point for his future dreams; he found the resource of cultural richness and diversity in that city. Evliya Çelebi, benefited from İstanbul, was raised as an “Istanbul child and young man” and he was a highly curious boy “who saw everywhere, met everyone and was interested in everything” (Tezcan, S. 2011, p. 13). Another important factor that led him became “the traveler of the world” (for Ottoman Turkish Seyyah-ı Alem) was a dream he saw.

Evliya Çelebi’s life as a traveler and starts with a dream; he says that a dream is the starting point of his journey. He sees Muhammad, the first group of people who convert to Islam, including some of his relatives, in his dream. He gets excited and doesn’t know what to do. Sa’d İbn-i Ebî Vakkas helps him and gives him some advice about what to do when he sees the Prophet. He says his prayers and attempts to ask for intercession when he sees the Prophet. As he is very excited, he says “siydhât O apostle of God!” (seyahat: travelling) instead of “shifuat O apostle of God!” (shifuat: intercession). Upon Evliya Çelebi’s words, the Prophet says that: “The prophet smiled, and said Shifuat and siydhât (i. e. intercession and travelling) be granted to thee, with health and peace!”. He opens the door of a lifelong experience: Fifty years of travels. At the end of the dream, Sa’d İbn-i Ebî Vakkas gives one last piece of advice to Evliya Çelebi. This important advice shapes the frame of Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme*.

"Go, be victorious with thy bow and arrow; be in God's keeping, and receive from me the good tidings that thou shalt visit the tombs of all the prophets and holy men whose hands thou hast now kissed. Thou shalt travel through the whole world, and be a marvel among men. Of the countries through which thou shalt pass, of their castles, strong-holds, wonderful antiquities, products, eatables and drinkables, arts and manufacturers, the extent of their provinces, and the length of the days there, draw up a description, which shall be a monument worthy of thee. Use my arms, and never depart, my son, from the ways of God. Be free from

fraud and malice, thankful for bread and salt (hospitality), a faithful friend to the good, but no friend to the bad.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/1, p. 5).

As mentioned in the advice above, Evliya Çelebi makes detailed descriptions about various aspects of the places he travels, especially about the architectural features, castles, climate, water of those places; he writes about the wars in which he personally participates or the ones that he hears of. In addition to these advices, he tells stories about people he sees, physical aspects, beliefs, behaviors of these people, their relations with one another and with the rulers on the basis of his observations or stories he hears. Sometimes he gives some elaborate descriptions and makes interpretations about societies and cultures while he classifies, criticizes and judges folks and people for their culture, attitude and appearances, just like a Middle-Age Westerner Orientalists.

Evliya Çelebi started his journey from Istanbul as suggested by the sheikh of Kasımpaşa Mevlevihane (lodge used by Mevlevi dervishes) (2008a 1/1, p. 5); he travelled from Russia to Arabia, from Egypt to Sudan and Vienna for half a century. He visited some places more than once. Non-Muslims, infidels, people non-sectarian were the most essential characters used for reflecting religious and belief elements; Black Men, Gypsies, Yezidi, sometimes Turks (Etrak), Kurds (Ekrad) were characters used to reflect ethnic and religious aspects in *Seyahatnâme*. However, characters in *Seyahatnâme* usually have bad reputation and they are never pictured as good individuals.

The Others in *Seyahatnâme*

Evliya Çelebi is a very inquisitive character as a traveler. He outlines the ethnography of the places he goes, makes detailed descriptions of people he meets and he takes great pleasure in doing so. As a person who sees numerous different ethnic and religious groups throughout his travels, he always gives effort to learn more about them and obtain more detailed knowledge about their aspects.

It can be seen that in *Seyahatnâme* Evliya Çelebi sometimes prefers positive descriptions about the places and people while he makes negative statements about others. In this respect, it is possible to find “detailed and emphatic description of what is perceived as strange, other, and different by the other eminent Ottoman writers” in *Seyahatnâme* (Ayдын, 2011, p. 261); at this point, it is important to note that he mostly finds different people, cultures and societies *unpleasant*. Besides, he uses insulting expressions for societies that he dislikes, especially non-Muslims or the ones that don’t appeal to him. As part of the topic of this study, Evliya Çelebi’s judgments and assessments about the societies he observes will be analyzed; but the societies “otherized” by him is the center of this study.

As a person who had a good religious education and received Ottoman discipline at the same time, Evliya Çelebi had a primarily religious perspective about “foreign” societies, folks, relationships and battles. He naturally placed his personal religious beliefs (Islam) at the center of his stories. Similar to the Western travelers and religious leaders of the era who labeled all of the non-Christians as “infidels, pagans and perverts”, Evliya Çelebi defined all of the non-Muslims as “infidels, pagans and people non-sectarian”. Dankoff has an appropriate statement about these:

“Evliya didn’t completely eradicate some attitudes that can be defined as ethnic stereotyping. For instance, Kurds are rude, rebellious and obsessive about the issues of honor. Gypsies are ‘tyrant, useless, thieves and non-believers’. Jews are narrow minded and conservative

(*muta’assib mel’unlar*). They never eat the meat of animals slaughtered by Muslims; they don’t consume purified oil (‘say yağ’) like Muslims, they only use sesame oil and butter. They don’t even buy pastries from the shops in which there is no inspector about purified oil. “They won’t eat even if you kill them’ says Evliya.” (2006, p. 67-68; 2010, p. 87).

Qizilbash are similarly stereotyped by the writer over Persians. The terms bad (bed-me’a), treacherous (kallaş), rabbles (evbaş), shaved-head (ser-tıraş) or unshaven (na-tıraş) and vile (tülüngi) are used for Qizilbash and the Persian Shia in *Seyahatnâme* (Dankoff, 2006, p. 67; 2010, p. 86). Although Evliya Çelebi frequently uses the words “infidels and sinners” in *Seyahatnâme* for Armenians, Jews and Greeks, he sometimes brings out their positive aspects. There is a list of descriptions Çelebi makes in his *Seyahatnâme* about other “folks”; the list follows a pattern from relatively soft expressions towards harsher ones.

Basically rebellious, savage, fierce Turks (Etrak), but...

Turkish (Etrak) folks are frequently mentioned in *Seyahatnâme*. Turkishness of Ottomans is sometimes mentioned directly, sometimes emphasized through the words of “infidels” (Evliya Çelebi, 2010d 2/6, p. 391; 2011a 1/7, p. 74, 85). Evliya Çelebi states that he is essentially Turkish in a few parts of his book. “The Great Master Ahmet Yesevi” has a special value for Evliya Çelebi: “He is our great Father: Türk-ü Türkan Ahmet Yesevi” (2010c 1/5, p. 136). These are positive expressions used for the Turkish folk; however there are some negative expressions about Turks in *Seyahatnâme*. Especially peasant Turks, Turkmens, Turkmen Etrak and Qizilbash Turkmens are “rebellious, savage, furious and swindlers” for Çelebi. Tosya, Bolu and Dört divan Turks also belong to this group. Evliya Çelebi expresses that they are basically rebellious, savage and fierce men while describing the profane language used by them. On the other hand, he writes about their “positive” parts by using the conjunction “although” in his sentences: “The public is highly helpful to the poor although they are Turks” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 204, 207). He emphasizes that people of Karacalar Village around Bolu are stubborn and swindler (through the use of another conjunction):

“But Etrâks are stubborn. They sell a piece of wood for forty times to their guests. They lay that wood in the water every night. The man who buys that wood has to buy timber (with a price of 10 akçe (Ottoman currency) to light that wood. When a wise traveler pounds nails in that wood, and takes a journey to Revan and comes back from his travel three years later, he sees that the villagers want to sell him that wood again. He tells this story to the public to show how sly they are. They are as stingy, ungenerous, mean and greedy as that; they say that this wood is as old as forty years old and praise it.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 207).

Evliya Çelebi claims that the public of Sinan Pasha Village around the city of İzmir belongs to Etrak folk who are as pernicious as rats (Evliya Çelebi, 2011c 1/9, p. 40). He tells about the Turkmen Thai folk living in Mardin plains and he states that it is difficult to collect tax from them; he also describes this community as a “cursed folk”. He writes about Selim Shah’s (Yavuz Sultan Selim) order about the massacre of four thousand “Fierce Turkmen” (Qizilbash Turkmen) living in Göksun uplands in city of Maraş (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 70-71); his expressions in the story indicate that

he not only keeps the record of the incident, but also appraises and supports the massacre. There are some similar statements in other parts of his book. For instance, he writes that Yıldırım Bayezid conquered seventy Sanjaks (administrative region under the Ottoman Empire) during his 67 years of life and 14 years of reign; he rescued these Sanjaks from Turkish brigands and infidel enemies according to Çelebi. Fatih Sultan Mehmet demolished some parts of the castle in “Karaman Ereğlisi” in order to prevent rebellious, troublesome Turks from taking shelter in there (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 39). Evliya Çelebi sometimes appraises Turks for their bravery, honesty but when it is about “peasant Turks” and “Turkmens” (Qizilbash) negative clichés replace these praises. These Turkmens and peasant Turks are harmful, bad, dangerous and swindler folks according to Evliya Çelebi.

Arabs with the eyes of gazelle, with the face of glory

Arabs are a highly distinguished folk in the eyes of Evliya Çelebi. It is possible to say that emergence of the religion of Islam and Prophet Mohammad from within this community is the reason of this privilege. Not only Arabs but also Other Muslim communities are praised by Evliya Çelebi when it comes to Islam: “Circassian, Abkhasian, Laz, Albanian, Oman Arab, Thai Arab and Keys Arabs are all brothers and descended from Quraysh folk; the ultimate wisdom of Cenâb-I Bârî [the God that does the best of everything] indicates that he wants to adorn the earth with these folks.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 125). He praises the city of Hama and women of that city for their decency and he relates these aspects with “Arabia”: “There are women with the eyes of gazelle, they have natural kohl in their eyes, they utter beautiful words, and they are decent as they are in Arabia. (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 83).

The writer mentions that there are cursed ones in the Arab folk too; “Semek Arabs, living around Bük Lake near Rakka Castle, they say, is a cursed folk” (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 215) is one of these according to Evliya Çelebi. He writes about an ugly person in the one part of his book, about the experiences of Gülâbi Agha: “When a Janissary knocks the door, a dirty, pissy black faced gross Arab with big ugly lips appears at the door, in desolate, dark corner.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/1, p. 95). It is impossible to understand whether this person, humiliated for his appearance, is a Black man or an Arab. There is one clear impression that readers can have in this story: Evliya Çelebi compares that figure to a monster because of his appearance.

Evliya Çelebi uses negative clichés about Arab peasants just like Turkish peasants (Turkmen). According to him, “Urban/Badouin Arabs” (Urban Arabs: The Arab folks that live in the deserts/urban⁴) are faithless, non-believer insects and brigands (Evliya Çelebi, 2011d 2/9: p. 559, p. 640; 2011f 2/10, p. 685; Dankof, 2010, p. 83; Dankof, 2006, p. 64). Not all of the Arabs are insects or non-believers, the part of the Arab folks living in villages or desert are these ones. According to him, most of the Arab peasants (or Arabs that live in desert) are rebellious and plunderers. On the other hand: “The people has oil complexion, there are girls as shiny as stars in Behice and Bınadı Urban; men and women are as beautiful as the sun and they are like Hınadı lovers.” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 714). The notion of urban isn’t only used for defining Arab folk. Urban is desert, it is a big

⁴The term “urban” used by Evliya Çelebi is different from that of English. It is specifically used to define people living in the desert or village.

or small settlement; it is basically used for the settlements of black men rather than Arabs. For instance, African urban (Africa at the south of Egypt/ Africa desert) is the land of Black men. Çelebi’s ideas about these people are also generally negative. His observation and “expression” about Abyssinian desert (Ethiopia) is noteworthy:

“As you go along Nil river towards south, you will come across Abyssinian from the direction of Qibla (Kaaba in Mecca). These areas are full of naked desert people; they are rebellious and sun-burnt, they are completely destitute, faithless and look like animals. They are not subjects to Ethiopia, Ibrim or Funj Padishahs. They are a group of animal-like, naked vagabonds who look like insects.” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 888).

Evliya Çelebi’s observations and assessments about black men are presented below in details.

Wild, insect (Muslim) Kurds (Ekrad)

Muslim Kurds (Ekrad) are one of the ethnic and religious groups about whom Evliya Çelebi uses relatively less negative expressions. He only uses the cliché “insects” for Kurds a few times (2010a 1/4, p. 282, 276, 342). He talks about the “Kurdish stubbornness” (2010a 1/4, p. 179), and theft (2010a 1/4, p. 397, 404). For instance, while describing İmâdiye “the big Kurdish province” he emphasizes that they are a group of wild rebellious brigands settled in the mountains (Evliya Çelebi, 2010b 2/4, p. 710). While talking about Malazgirt Castle, he praises Kurds by using the conjunction “but”. “They are Kurds, but they obey şer’-i şerif (Islamic law in Ottoman Empire as they are Shafi’i.” (Evliya Çelebi, 2010c 1/5, p. 64). As is seen, Evliya Çelebi interprets Kurds around Malazgirt in the frame of his personal religion/belief. Çelebi believes that Kurds are “good people” only as they are Muslim, Shafi’i and they obey “şer’-i şerif”.

Infidel Greeks, necessary sewer-men Armenians and Cursed Jews

Evliya Çelebi doesn’t use many negative expressions about Greeks, Armenians and Jews. They are basically “infidels” and “sinners”, as he often repeated. But his special viewpoints about each of these communities can be better understood when his observations, ideas and interpretations are specifically analyzed; the clichés used for them can be analyzed when we take a closer look.

Infidel Greek.

Evliya Çelebi makes a comparison between Muslims and “infidel Greeks” while describing the conquest of Yanya Castle. There are various other similar comparisons in his stories about wars; these examples reflect how non-Muslims are “otherized”. Such an otherization continues over women (social gender) (see. Erekli, 2009; 2011). Evliya Çelebi explains war methods used by the opponents in wars as a Muslim, a member of Ottoman Empire. For instance, while describing the battle tactics of “Infidel Greeks”, he uses expressions such as treachery, deception, and betrayal; but he uses the words of heroism, bravery, reputation and honor to describe the tactics of Ottoman soldiers (Muslim/Turkish) (see. Dankoff, 2006). He praises ten infidel Greeks who converted to Islam and named themselves Burmalı something, Burmalı Sinan and became honorable (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 179). Evliya Çelebi builds a direct relation between Islam and honor; he indicates that before

converting to Islam, these Christian soldiers were dishonorable. This is one of the numerous examples showing that Evliya Çelebi puts religion at the center while observing other communities.

Evliya Çelebi tells the outskirts of Kızılhisar and describes the women of this town under the title of “Cautionary scene” (2011b 1/8, p. 242). According to his narrations, these Greek women don’t wear any underwear and sew a few pieces of lead in their skirts to keep them from flying and showing their ugly sexual organs. Although this narration of “cautionary scene” seems to be an objective observation, Evliya Çelebi basically indicates that these women are “corrupted”; Greek boys are similarly blamed for being “corrupted”. Evliya Çelebi classifies İstanbul’s actors, musicians and comedians and includes Greeks working in the city:

“300 tough guys in Yedikule, Narlıkapı and Sulu Monastery come together and make a group of people including bastard Greeks, Armenians and boys; but gay [“mahbub”] golden-hair dancer Dimitraki with the eyes of gazelle, Lefteraki, Yanaki and Mihayilaki Greek dancers cause trouble in İstanbul, steal from people and leave nothing behind for them. They are successful in their acts as bagel-sellers, racketeers and silver-diggers and they are professional in singing Greek songs.” (Evliya Çelebi, 2003b 2/1, p. 647).

The expressions of “bastard Greek boys” and “Armenian city boys” and “steal from many people and leave nothing behind for them” and “dancer, golden-hair boys with the eyes of gazelle...” are attention grabbing. It is important to note that negative clichés are used by the writer for almost all of the non-Muslim communities living in “Greek lands”; not only the Greeks living in İstanbul under the reign of Ottoman Empire, but also the West in general is turned into feminine beings (Erekli, 2009) by Evliya Çelebi. On one hand, he warns the readers as Greek and other non-Muslim boys used to seduce men (probably Muslim men), on the other he emphasizes the beauty of these boys.

Evliya Çelebi praises sons of non-Muslims in *Seyahatnâme*; beauty and flirtatious behaviors of Greek boys are praised; they are turned into sexual objects and this may include the entire “Europeans” in some parts of Çelebi’s stories. The writer describes a scene from a battlefield in the section of “Mediterranean Chief Artisans”: “After the black gun smoke rises in the air, all of the Muslims board the boat. They take the treasures, hunt the beautiful Western boys, kiss them on the neck, tie their beard, turn their flags upside down, put aside the ships and praise Mohammad.” (Evliya Çelebi, 2003b 2/1, p. 508). Evliya Çelebi not only otherizes Greeks but also almost all of the non-Muslim Westerners through clichés such as bastards or Westerners with ugly complexion. (Evliya Çelebi, 2008b 2/2, p. 527; 2006a 1/3, p. 66). One of the most frequently used clichés in *Seyahatnâme* “infidels” turns boys into sexual objects. Infidel boys attract the attention of men and amuse them with their beauty and charm.

Evliya Çelebi praises Tırnovi, a Greek town: “The lovers, the beloved and infidels are healthy as the water and the climate is nice.” He uses highly positive, attractive expressions about the women in Tırnovi: “There are girls with shiny faces like the moon, well-dressed, nice looking women live in that city. But there are sixteen churches, almost two thousand patriarchs, metropolitan community churches, priests, monks, pastors and head priests. Shortly, it is a filthy town, there is no meaning or good in writing about it, and it is a wicked area full of infidels.” (Evliya Çelebi, 2011b 1/8, p. 189). A

perfect town with beautiful weather, water, women and young girls suddenly becomes filthy and terrible as it is a field of “non-believers”. These contradictions are frequently used in *Seyahatnâme*: The weather, water and thus people in the region are beautiful and healthy but the folk is infidel!

Highly necessary sewer-men Armenians.

Evliya Çelebi mentions Armenians in various parts of *Seyahatnâme*. In his first book which is about Istanbul, he writes that Armenians in Istanbul have bad jobs such as cleaning sewers, then he continues: “This community in Istanbul mostly involves Armenians from Kayseri. They smell a little bad. But they are highly necessary; Serkiz, Vartan, Derder, Aşvadır and Mohan named shit cleaners.” (Evliya Çelebi, 2003b 2/1, p. 475).

He continues the same topic in the following page and disseminates this filth over the entire Armenians instead of just the Armenians in Istanbul who came from Kayseri. This “filth” isn’t because of the job they do; all Armenians are filthy because of their ethnicity: “[Armenians] are defeated and filthy, but they are necessary for Egypt and Istanbul. Istanbul becomes clean thanks to the service of this community.” (Evliya Çelebi, 2003b 2/1, p. 634). Evliya Çelebi humiliates Armenians by stating that they are “infidels and sinners”; on the other hand, he praises them as they are professionals and careful in what they do.

Cursed Jews.

The most important insulting cliché used by Evliya Çelebi for Jews goes back to a story in Trabzon. He states that this incident is the reason why Muslims don’t like Jews at all and tend to kill them whenever they get the chance. Evliya Çelebi doesn’t tell this story as an objective narrator; he takes a position as Muslim and gives the impression that Jews deserve to die, which is supported by the title of this specific part in the book: “A really nice story” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 115). Here is the summary of this incident which explains the reason why there is not even a single Jew in Trabzon: Two brothers get lost in Trabzon during the reign of Selim the 1st, and they cannot be found. One day, a dervish walking through the open market sees a piece of polished leather; as he takes a close look at it, he sees something written in code. He then understands what is written; a group of Muslims have been working in a tannery owned by Jew according to the code. These men have been working there for twenty years, they cannot go out of this place, they have been persecuted and they are waiting to be rescued. The dervish appears before the Padishah and tells him what he learnt. The Padishah sends soldiers to the tannery; the lost two brothers are sewn to each other from the hide of their backs. The soldiers also learn that hundreds of innocent people (named Mehmed) are slaughtered and/or working as slaves in that place. Upon these, Trabzon townspeople come together, close the gates of the castle and slaughter all of the Jews including women, children and baby boys in the cradle and clean the city.” After this incident, people living in Trabzon “have the decree to kill any Jew they come across; this is why, there is no Jew in Trabzon.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 115). After this “really nice story” he reminds the readers that Trabzon folks don’t like Jews: “People living in Trabzon don’t like Jews. They are true believers, they pray to the one and only God, they are the followers of Sunnah, and they are tender-minded and mature. May God bless them all.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2, p. 116).

Evliya Çelebi mentions that “Trabzon Muslims aren’t the only ones that don’t like Greek infidels” in Yeniköy, Muslims in Istanbul doesn’t like Jews according to Evliya Çelebi. The reason of this is basically the story above. “There is not even a single sign of a Jew in here (Yeniköy); if they see a Jew, they will kill him. Lâz folk and Greek infidels never like Jews.” (Evliya Çelebi, 2003b 2/1, p. 429; for a similar expression, see 2006b 2/3, p. 460-461).

Besides these stories, Evliya Çelebi uses some negative clichés about Jews. He states that the reason of their evil spirit goes back to a long time ago and he claims that they murdered many prophets. He bases these claims on the exegesis and history books written by Muslims:

“These folks are cursed and old, they are quite conservative, sometimes they deny the existence of God. Four thousands out of 124.000 prophets didn’t die peacefully in their beds. All of them are murdered by those Jews. It is written in all of the exegesis and history books; they martyred prophets such as John, Zechariah and Circis [...]” (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 160).

In another part of his book (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 165) about prophet Usair, Evliya Çelebi explains the reason why Jews have that foul breath and pale skin. According to his story:

“The real reason why Jew folks still have pale skin, weak and have foul breath is that, Jews are descended from the Jew community who were once dead but came back to life upon the prayer of prophet Usair. They have foul breath and there is no light in their eyes because of that.” (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 165).

Evliya Çelebi, who uses such “historical” clichés for Jews thinks that there is a side of Egyptian Jews that should be praised; but he reminds of this general stereotype even when he uses positive words.

“Jews are always professional in cheating and doing evil deeds everywhere; they are cursed. But the ones who live in Egypt are so honest that when a person who receives his ulufe (service pay in Ottoman Empire) and realizes that there is a mistake (in the printing/production of the money), he can go to a Jew moneychanger on his way and change it without hesitation as they never try to cheat.” (Evliya Çelebi, 2011e 1/10, p. 145).

He, on the other hand, continues making negative analogies by presenting different folks in his stories: “[In Trabzon] Laz and Jew folks always have trouble. Both of these folks are serious troublemakers.” (Evliya Çelebi, 2006b 2/3, p. 461). As a result, it can be said that negative Jew stereotypes are also used by Evliya Çelebi in his book.

Thief, ugly, non-believer Gypsies

Gypsies aren’t mentioned very often in *Seyahatnâme*; but stereotypes used for them such as thieves, ugly people, liars, and bastards are used by Evliya Çelebi. Çelebi sometimes calls them Gypsies, while he sometimes prefers using the expression Coptic (He sometimes uses this word for Egyptians).

He describes musician, actor, comedians in his books and writes about the Gypsies in Istanbul: “Most of the Gypsy singers, musicians and female dancers are bastards from Balatşah Neighborhood.” (Evliya Çelebi, 2003b 2/1, p. 646). The word “bastard”, usually used as an insult, is used by Evliya

Çelebi like a very ordinary, normal expression. While talking about “Edirne, the festive city”, he repeats the clichés of aggressive and annoying: “There are five neighborhoods full of contentious Copts (Gypsies). They don’t stop fighting day and night.” (Evliya Çelebi, 2006b 2/3, p. 590). The cliché of aggressive, noisy Gypsies are used in *Seyahatnâme* once again.

According to Evliya Çelebi,

“Coptic folk in Rumelia, in other words Gypsies, are wicked and poor. These people used to extort even the dead; when they were -soldiers of Pharaoh, Holy God stated that “*and followed the order of every obstinate tyrant*” [Qur’an, Hud, 59]. They (Gypsies) are really tyrants, thieves, ugly, non-believers who don’t follow the order of a founder. They introduce themselves as Muslims, but they are even more despicable than non-believers.” (Evliya Çelebi, 2011b 1/8, 91; emphasis in original).

As seen, Evliya Çelebiotherizes Gypsies by using a text from the holy book Qur’an. Moreover, although some Gypsies seem to be Muslims, they are so invaluable that they cannot even be classified as non-believers. He humiliates Yezidi in a similar manner, which will be presented in the following pages.

Evliya Çelebi uses negative expressions about the language of Rumelia Gypsies and humiliates Gypsies in general. He states that Rumelia Copts have twelve “gross, ugly” languages. He writes that: “May Holy God protect other people from their evil deeds. But as a world traveler needs to understand the language of these people, please don’t blame me for writing such nonsense. This Gypsy folk tore my heart out and turned my tears into blood.” (Evliya Çelebi, 2011b 1/8, p 93). Evliya Çelebi apologizes from readers as he had to mention their invaluable language and took their time. Moreover he feels humiliated as he has to analyze them!

Faithless, ugly Black men who look like beast

When the expressions, statements and judgments about Black men in *Seyahatnâme* are analyzed, it can be said that there are many similarities between Orientalist viewpoint and Evliya Çelebi’s viewpoint about this folk. Some of the Middle Age travelers and discoverers classified natives in South America and Australia Aborigines according to their appearance and placed them in a lower class in the racial classification. Evliya Çelebi adapts a similar process and analyzes Black men on the basis of their physical aspects besides their traditions, customs and beliefs.

For instance, Evliya Çelebi describes a folk living along Nile “Their faces are black and some of them are ugly” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 594). He describes Ebuhrtribeas “They are 800 Black Arabs with bad, ugly black faces; they have filthy appearance and black hair. They don’t know anything about religion, faith or proper relationship [...]” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 901). Various African Black ethnic groups are described with similar expressions: “Beni Halfa tribe is made of seven thousand ugly individuals who believe in no religion [...]” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, 910). There are “various types of men and women slaves with black complexion and red faces” in the Desert of Idris, and at the same time there are “ugly Afnuvî black men with huge lips” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 927). Evliya Çelebi mentions that there is a community living in Şibeyke region, and he states that

“They are completely naked, rebellious and burnt under the sun; they are in want of a piece of bread and they look like animals” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 888).

Evliya Çelebi uses some more carefully chosen words for the city of Sennare in Sudan probably because they are Muslims; he even makes some compliments about women living there. But he feels the need to make comparison while using some poetic expressions about this folk “who excites the lover [who evokes desire in men]” from the other “ugly Black Men with huge lips” and he separates this peoples from the other African communities who are “bad, immoral, huge people with the height of a goblin”.

“There are numerous lovers and the beloved with black complexion. One may think that they are like the ugly black men with huge ugly lips, but they are not. There are so many men with soft and beautiful lips and beautiful looking women who talk and walk softly in this place; they burn the heart of men with the looks in their eyes. They have eyes tinged with kohl by the hand of God; they have the eyes of gazelle, the way that they speak is appealing, they are kind and tall. Whoever sees them gets attracted. [...] These people aren’t basically evil like Bankala, Donkola, Afnu, Bornu, Kirmanka and Bağanıskifolks. Their rulers [kings/leaders, chiefs] aren’t ugly [...]. They don’t have huge heads, lips; they don’t have the feet of elephants or height of monsters; they are neat, nice and witty; they have small lips, dark complexion, small nose like date palms and they have dimple on the chin. They have white, shiny teeth between the lips like pearls and beautiful black face; each one of these teeth is like a Hormuz pearl.” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 958-59).

Evliya Çelebi frequently mentions that there are people who don’t believe in God or a creator; these people make kebab with the flesh of any animal of men they catch (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 992). Some people are completely naked and “like animals”. As these people don’t wear regular clothes, the writer associates them with animals: There is a piece of flower in the private parts of their body, but one can see these parts when they move. They are a group of creatures like animals.” (Evliya Çelebi, 2011f 2/10, p. 721).

Non-believer, unfaithful, treacherous Qizilbash

One of the other belief groups humiliated and negatively described and judged by Evliya Çelebi is Qizilbash. He uses various insulting expressions such as non-believers, non-religious, pervert men with terrible lives and bad jobs, traitors, cheap trash, shaved-head and filths. He doesn’t consider the ethnic origin of Qizilbash (Kurdish, Turkish/Turkmen, Persian, etc.) and completely otherizes them.

Evliya Çelebi doesn’t believe that the Qizilbash call themselves Muslims; according to him they cannot be Muslims (Evliya Çelebi, 2010b 2/4, p. 447). Based on the problems of these people with Ottoman rulers, Evliya Çelebi claims that they revolted. He uses humiliating and marginalizing expressions for Qizilbash while he prefers the expressions “Muslim army” and “Muslim martyrs” for Ottoman soldiers.

He writes these in the section that involves a story about the conquest of Revan: “Many Qizilbash were in a dark well with the help of God; a dark gunpowder rouse above the inner castle as they started fighting again. As all of the Muslim martyrs completely slaughtered Qizilbash in Baghdad;

there was blood everywhere. This is how Baghdad was conquered and the revenge of Muslim martyrs in Revan was taken.” (Evliya Çelebi, 2003a 1/1, p. 182). Evliya Çelebi uses the title of “The Army of Islam” (2010b 2/4, p.471) for the ones who defeated Qizilbash. Evliya Çelebi completely detests Qizilbash. He uses humiliating expressions at every chance. He personally can murder or punish these people. One day, he gets this chance in the city of Kehriz [Kehriz city]. “May God destroy the city [the city of Kerhis]. All of the people living there is Shia and Teberrâi. I almost lost my mind when I heard that they swear Omar (God forbid!). But I was weak and helpless; it was easy to murder that cursed infidel at that time, but I couldn’t.” When messengers from land of the Greek (Anatolia) come to Persia, they are free to murder them (Qizilbash) that they found guilty. Because, “they are free to murder (punish) four cursed Qizilbash in response to the death of four elected friends (Ebu Bakr, Omar, Osman and Ali) A person who murders a Qizilbash shall never be questioned or punished.” (Evliya Çelebi, 2008a 1/2p. 278). In another occasion, he gets the chance to punish a Qizilbash (Rafizi). “When a Muezzin was chanting the adhan, and he chanted the part Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah; Qizilbash said that ‘Ali is God’s guardian’ and continued ‘Oh the enemies of Ali and Kerbelâ martyrs’, and said ‘I will tell you about the legends of them’...” Evliya Çelebi sees that but doesn’t give a response. He orders the others bring that man and upon the order of the religion, he slashes him with a whip as mentioned in the Sunnah; he continues to whip him for exactly 100 times and dips the whip a few times in the pool. He says “for the love of Ebubekir, Omar, and Osman” whenever Qizilbash says “Help, oh Ali (Medet ya Ali)!” He purifies the damned from his curse (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 409). Evliya Çelebi is no more a mere observer or traveler; he is a missionary, a man of religion and an Ottoman officer.

In the section about Göğemli village, Evliya Çelebi takes calling the folk of Dobruca “Qizilbash” as an insult: “Dobruca folk are humiliated and disliked a bit; they are accused of being Qizilbash (Şahseven). God Forbid, they don’t like the Shah, but they honestly love the God’s beloved Muhammad Mustafa, the Sultan of the Sultans. They have true faith, they are real Muslims, they welcome quests and they are moderate, gentle, conversationalist people.” (Evliya Çelebi, 2006b 2/3, p. 462). He has a similar viewpoint about the folk around Dûmbûlî Castle. As he didn’t see any inn or drunk in the neighborhood, he doesn’t believe that they are Qizilbash. “This market, sultan markets and coffeehouses are quite fancy. In fact it is the land of Qizilbash, but I didn’t see any inn or any drunk. It really is a shame and forbidden in Islam. They are more flexible in other parts of life.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 423). The cliché or stereotype of Qizilbash is also reflected in this interpretation of Evliya Çelebi. But there is a difference: Evliya Çelebi thinks that as there is not an inn or a drunk person in this town, these people are more “like us”.

Nusayri (Arab Alawites), another Alawite group is mentioned in a section of the book, they are negatively judged in that section. While continuing his narrations about Latakia, Evliya Çelebi writes these about Nusayri: “All of them are of Nusayri sect and thy secretly worship when the sun comes out. They perform the ritual prayers of Islam in the public and fathers marry daughters before they get married to someone else.”⁵ (Evliya Çelebi, 2011c 1/9, p. 414).

⁵The expression of Evliya Çelebi “Nusayri fathers marry daughters before they get married to someone else” isn’t completely clear. Based on the approach of Evliya Çelebi towards the notion of “Others”, it can be concluded that according to him, these fathers get into sexual interaction before marrying their daughters to someone else.

Evliya Çelebi, who repeats the clichés about Qizilbash, gives wide coverage to one of the most famous stories about Alawite: “The candle died”. He states that the incident of blowing out candle is about Sheikh Safi, a miracle worker; he states that this tradition continued for a time, but it was forbidden as the story was misunderstood after a while. Evliya Çelebi adds that he traveled various places such as Persia, Erzurum, Baghdad, Tebriz, Sivas, Bozok and Dobruca and he heard about the story of candle, but he never personally saw the practice. “But people like gossiping and humiliating others; they are cruel and slanderous.” He emphasizes that these rumors are spread by hateful people (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 416-418). His special expressions and efforts about this issue can be regarded as one of the good examples indicating that Çelebi is sometimes “fair” although there are various examples of his approach as a writer who otherizes others.

Yezidi (Ézidi)⁶, worse than infidels and sinners

Out of all the people he met, Evliya Çelebi uses the harshest words for Yezidi; he uses highly insulting expressions for these people who are more like animals for him. Wigrams went to the settlements of Yezidi approximately three hundred years after Evliya Çelebi and made some observations in those areas; they determined that this common otherizing thought among Muslims still continue today. *The Cradle of Mankind: Life in Eastern Kurdistan*, published by the Wigrams in 1914, they mention these observations:

“The Yezidi form one of the recognized *millet*s, or subject religious sects, existing in the Turkish Empire. But recognition in their case by no means implies toleration. They are universally abhorred as outcasts—almost as ‘untouchables’—like the *cagots* of the Pyrenees, or the lowest *pariahs* of Hindustan. A Christian is a ‘dog’ to a Moslem, and a Jew ranks many octaves lower; but there is no room on the chromatic scale to show the position of a Yezidi: he is the sort of human being that is less regarded than a beast.” (Wigram & Wigram, 1914: p. 89).

This observation and viewpoint of Wigrams about Yezidi is clearly presented to the readers in *Seyahatnâme*.

Evliya Çelebi humiliates Yezidi for their appearance and belief by using various harsh expressions such as insect, people non-sectarian, faithless, savage, bestial, goblin-faced, dirty peoples, damned-faced and people with horse teeth. This viewpoint is similar with various Western travelers, missionaries and writers since the Middle Ages. They used some similar expressions for people outside their societies such as Africa, America, Australia locals at the beginning.

There are numerous statements about different ethnic and religious groups in *Seyahatnâme*, some of which are mentioned above; but it can be said that Evliya Çelebi prefers the harshest expressions for Yezidi; the most hostile, humiliating, otherizing expressions are used for this group of people. Evliya Çelebi writes these about this group: “There are faithless people who live in Durzî Mountains, with White and Red complexion; Yezidî, Mervanî, Teymanî and Nusayrî peoples are some

⁶Yezidi peoples don’t like the fact that they are associated with Yezid, the son of Muaviye. They emphasize that they shall be called “Ézidi” (Kurdish) instead of “Yezidi”; they take it as an insult. The word Yezidi is used in the study as it is used to define these peoples in the related literature.

of them. The most wicked and accursed among these is Kurdish Yezidi.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 98-99).

Evliya Çelebi, firstly tries to explain the origin of Yezidi and claims that the roots of this belief system go back to Yezid, the son of Muaviye. This is the basic and most important reason why Yezidi are seriously assaulted by Evliya Çelebi. According to him, Yezidi, descending from the Muaviye’s son Yezid, slaughtered Hussein and his soldiers in the war of Kerbala by leaving them thirsty (Evliya Çelebi, 2010b 2/4, p. 606). This is a significant incident according to Evliya Çelebi and it caused a bad reputation. Although this incident attributed to Yezidi in *Seyahatnâme* (the incident of Kerbala) has nothing to do with them, but Evliya Çelebi believes that. Moreover, he claims that the name Yezidi end the belief system is rooted from the son of Muaviye, Yezid; although he associates the origin of Yezidi belief with Yezid bin Muaviye, he titles them as “Hairy Mountain Kurds”.

According to Evliya Çelebi, Yezidi are “people non-sectarian”; they worship various animals and devil. “Yezidi aren’t obedient to the orders of God, loyal or faithful people. Some of them worship dog, goat, rooster or to the sculpture of devil.” (Evliya Çelebi, 2006a 1/3, p. 142). On the other hand, he sometimes praises them for their bravery; but right after such positive statements, he uses highly humiliating expressions for them: “These accursed Yezidi Kurds [...] are really brave, but all of these courageous infidels worship black dog.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 97). According to Çelebi, dog so important and valuable for Yezidi that when they see a person throwing a stone at a dog, they kill him right away. They celebrate when a dog is born, they bury black dogs to dog cemetery heavily lamenting. They serve kebabs made of sheep meat to their dogs (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 98-99). Evliya Çelebi develops analogy between Yezidi and dogs. He suggests that Yezidi Kurds “danced like mad dogs” and “barked like dogs” during a war with Melek Ahmet Pasha, for whom he personally fought.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 298; 2008b 2/2, p. 334). Fighting like a mad dog, attacking the enemy by barking are attitudes of enemies; dog-lover Yezidi are such enemies according to Evliya Çelebi who adds a different dimension to the issue; he creates a world of fantasy while humiliating this folk.

Evliya Çelebi states one negative adjective after another about “Sincar Mountain Hairy Kurds”: “They call one side of Sincan Mountain as Hairy Mountain; there are 44-45.000 Yezidi and Bapirî dog worshippers, worse than infidels and non-believers; they are a number of wild, brutal, rebellious, goblin-faced hairy infidel Yezidi Kurds.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 91). Evliya Çelebi really portrays these people, “worse than infidels and non-believers”, in the shape of “goblins”. He portrays them like science-fiction characters (bad, ugly, harmful characters).

“These people are generally short, their heads are like cabbage, they don’t have neck, and it looks as if their head is directly connected to their body. But they have wide shoulders and their breasts are wide and full of hatred; their waist and biceps are thick, they have splayfoot, they have huge hands and feet, but they cannot ride horses. Their eyes are black and circle, they have quite thick eyebrows. They are called “people with eight-moustaches” by other Kurds. There are a lot of hairs in their face; there are hairs coming out of their moustache, two eyebrows, and twonose holes. Their bodies are like sheepskin; they really look strange, ugly, and massive and they have huge faces. Their children are small until they reach ten; but after that age, they have Yezid-faces, they become hairy as if they are 20 years old.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 98).

Evliya Çelebi who defines Yezidi as insects, mentions that they are insect holes. He establishes a relationship between them and animals such as flea, scorpion and centipede. It is as if all these animals are created together with Yezidi, or they are created for them:

“As louse, flea, scorpion and centipede are created in Sincar Mountain, the Kurds know how many of them live in that mountain. There are lice in the hair and beard of Sincar Mountain Kurds; these insects live in their hairs. Lice even live in their ears and nose holes. But they are not uncomfortable with lice and flea. As their bodies are like hairy white dogs, they look like a group of goblin faced faithless and cruel peoples.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 88).

There are some strange “information” about Yezidi in *Seyahatnâme*, which lead readers think that Yezidi, who are portrayed as goblins, are not homo-sapiens and as far as it is seen, Evliya Çelebi personally believes the stories he tells. For instance, he states that pregnancy of Yezidi women continues three months longer than the pregnancy duration of normal human beings: “They give birth after a year of pregnancy” and “they firstly give black dog milk to their babies.” (Evliya Çelebi, 2010a 1/4, p. 98-99). Marriage of these women, who give birth in one year, cannot be “normal”. “Polyandry” which means marrying more than one man is presented to the readers with a viewpoint, beyond a simple presentation. Indicating how immoral Yezidi are:

“One woman gets married to seven and eight men. When she gives birth to a bastard, seven or eight fathers gather at one place. The mother gives an apple to her child. They believe that the child’s father is the one to whom the child gives the apple. The mother is under the protection of that man from now on; no one can say anything to her.” (Evliya Çelebi, 2008b 2/2, p. 334).

Evliya Çelebi brings up the cliché of “blowing up the candle” in the context of Yezidi. “The folk famous for blowing off the candle in the land of Persia is a part of this group.” (Evliya Çelebi, 2008b 2/2, p. 334). While he almost completely refuses this statement about Qizilbash, he definitely confirms this when it comes to Yezidi. Although he doesn’t sympathize with Qizilbash, he believes that they are superior to Yezidis; his expressions about Yezidi are much harsher than the expressions he uses for Qizilbash. As emphasized above, the ethnic and religious group accused and humiliated with the harshest expressions in *Seyahatnâme* is Yezidi.

Result

Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme* is a very important source for researchers working in the field of human sciences as mentioned at the beginning of this study. It is possible to prepare a monograph of 17th century Ottoman Empire by using *Seyahatnâme*. The work gives the opportunity to understand and know Ottoman Empire and its subjects; in addition to this, it is possible to understand the lifestyles of different societies and cultures on a wide geography. On the other hand, a work shouldn’t be seen as an uncriticizable source; a traveler naturally writes about the places he sees, but it is known that most of them write not only about what they see, but also about what they hear, learn and feel. People and communities that are different in terms of religion/belief, physical features or culture can

sometimes be categorized starting from the “closest to us” towards “the furthest”. This classification can be based on the degree of “us”, “closest to us”, far from us” and “not from us”. Any researcher who wants to use these data should take these issues into consideration, including the ones who want to work on Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme*.

Almost everyone accepts that as a traveler who had the chance to travel around the world for half a century during 17th century, Evliya Çelebi had a lot of knowledge and put what he learnt into writing. Moreover, it is commonly believed that he is relatively more objective than most of the travelers in his observations, narrations and interpretations. But it should be accepted that he may have acted according to the “spirit of the time”. He is after all a subject (Muslims and Ottoman) and there are object(s) (infidels, Qizilbash, Yezidi etc.). Evliya Çelebi generally looks at the others from the perspective of the dominant, the subject. Çelebi is not merely a traveler in *Seyahatnâme*; he is a government officer, Ottoman soldier, Muslim, missionary working for a big and dominant country.

There is a remarkable amount of exaggeration in *Seyahatnâme*; it not just for the purpose of adding the element of “fun”; he sometimes uses some expressions that evoke the feeling of “exaggeration” in the reader. Evliya Çelebi surely has some reasons for doing so; he wants to create an entertaining work that satisfies the literary desire of readers (Özay, 2011a, p. 306; 2011b, p. 63; Dankoff, 2006); he naturally wants people in different era read his book and take pleasure in doing so. But if the purpose of using the books of travels, including *Seyahatnâme* as sources knowledge and data, it can be misleading as they are not basically written for this purpose.

Ahmet Hamdi Tanpınar writes that he reads *Seyahatnâme* for “taking literary pleasure” (1969, 16-17). His reaction to the claims of exaggeration is: “I don’t read it for criticizing it, this is why, I always win.” If you are reading *Seyahatnâme* as a literary work, you see exaggerations as small details and give answer to the questions in your mind. But if you want to benefit from the source for making a scientific research, you should always take the issue of “objectivity” into consideration. This is why, the data presented in *Seyahatnâme* should be viewed with suspicion; they must be compared with other data in the literature if possible, and be carefully analyzed.

When *Seyahatnâme* is analyzed in details, it can be seen that Evliya Çelebi clearly otherizes many different societies, belief systems and lifestyles. Exaggerations, insulting expressions, clichés about the looks of individuals may sometimes be “amusing” for readers although they are a little annoying especially when physical aspects are mentioned. For instance, a child with large-head, awkward mouth and nose (Evliya Çelebi, 2008 2/2, p. 465-67) and Nemse King with long head like a pumpkin, eyes of an owl, mouth and teeth of a camel may sound humiliating, but readers think that these kinds of depictions are “pleasant analogies”. These types of storifications have been used for a long time by many writers. For instance, J. J. Rousseau *Confessions* depicts a Lazarist that he doesn’t really like a monster:

“At the seminary there was a confounded Lazarist, who took charge of me, and disgusted me with the Latin which he wanted to teach me. He had sleek, greasy, black hair, a gingerbread face, a voice like a buffalo, the look of a night-owl and a beard like boar's bristles; his smile was sardonic, his limos moved like those of a jointed doll. I have forgotten his hateful name, but his frightful and mawkish face has remained in my memory, and I can scarcely think of it without a shudder.” (Rousseau, 1904, p. 106).

But when such exaggerations are made about different ethnic and religious groups, or when they are directly directed towards these groups, they may become humiliating, excluding or blaming expressions. Researchers should be careful in their analysis.

It can be claimed that Evliya Çelebi “may not have written that piece for the purpose of a reference” or he “may not have written it to complete a duty” (Tezcan, S. 2011, p. 15),⁷ or some researchers can say that he didn’t even think about some of the findings determined by modern researchers in his book. He would naturally expect his work reach as many people as possible when he decided to put his fifty years of experience and observations into writing. So, it can be said that he would naturally guess that his narrations could be used as reference or source of information. But different from these “assumptions”, it is important to note *Seyahatnâme* is “a tremendous resource for scientists” (Tezcan, S. 2011, p. 15) and it turned into an “object of research”, just like this study. Thus, it is important to be careful and warn people working in the area. It is one thing to claim and believe that Evliya Çelebi is different from the European travelers before or after his era it is another to analyze and adapt a “critical” approach about his evaluations and viewpoint towards the other/different societies and cultures.

Despite the examples and criticisms mentioned above, it is possible to say that there are differences between Evliya Çelebi and the Western travelers; Evliya Çelebi’s viewpoint is more objective when it is compared to the Western travelers of the same era.⁸ But this doesn’t mean that *Seyahatnâme* of Evliya Çelebi has no element of otherization or he reflects no trace of orientalism. At this point, one thing should be emphasized for the last time; some negative and sometimes humiliating expressions used in *Seyahatnâme* by Evliya Çelebi don’t devalue the work or decrease the importance of Evliya Çelebi as a historical figure who was a valuable traveler and writer of the period.

(Special Thanks to Özge Özdemir Eryazgan for her valuable participation in translation.)

REFERENCES

- Aydın, S. (2011). *Seyahatnâme’yi bir etnografya metni gibi okumak ya da ilk etnologlardan biri olarak Evliya Çelebi*. In N. Tezcan, & S. Tezcan, Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi (pp. 261-270). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Dankoff, R. (2006). *An Ottoman mentality*. Leiden-Boston: Brill.
- Dankoff, R. (2010). *Seyyah-ı Âlem Evliya Çelebi’nin dünyaya bakış*. İstanbul: Yapı Kredi.

⁷Evliya Çelebi might not have written his work as a reference, but it is possible to say that he wrote a ten volume work in order to perform a duty. At the beginning of his work, he explains a dream he saw to the readers and he writes about the suggestions made by people who interpreted the dream. He was assigned a duty by the prophet through his dream; Ebi Vakkas who guides him in his dream and Sheikh Abdullah Dede who interpreted his dream said that he had a responsibility, a mission to complete. He gladly accepted this “mission” and responsibility.

⁸Although it is commonly accepted that, Evliya Çelebi is more “objective” about societies and cultures he come across when compared to “some” Western travelers, this belief shouldn’t be overrated. Claiming that “all” of the Western travelers, merchants and missionaries otherized other societies and cultures would be exaggerative and ethnocentric. On the other hand, such a claim would cause “academic otherization”. Some of the Western travelers used to transmit their observations and experiences in an objective manner. Marco Polo is one of them.

- Erekli, A. (2009). *Seyahatnâme'de 'öteki'ne bakış*. In N. Tezcan, Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi (pp. 147-154). İstanbul: Yapı Kredi.
- Erekli, A. (2011). *Bir seyyahın zihninde seyahat*. In N. Tezcan, & S. Tezcan, Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi (pp. 234-239). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Evliya Çelebi. (2003a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/1)*. (S. A. Karharaman, & Y. Dağlı, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2003b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/1)*. (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2006a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/3)*. (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2006b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/3)*. (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/2)*. (Y. Dağlı, & S. A. Kahraman, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/2)*. (Y. Dağlı, & S. A. Kahraman, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2010a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/4)*. (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2010b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/4)*. (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Eds.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2010c). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/5)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2010d). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/6)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2011a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/7)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2011b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/8)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2011c). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/9)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2011d). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/9)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2011e). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 1/10)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Evliya Çelebi. (2011f). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Vol. 2/10)*. (S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Hartog, F. (1997). *Herodotus'un aynası*. (E. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Herodot. (1973). *Herodot tarihi*. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İbni Battûta. (2000). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Marco Polo. (1886). *Travels of Marco Polo*. (T. Wright, Ed.) London: George Bell & Sons. Retrieved

- 02 25, 2019, from
<https://ia601404.us.archive.org/32/items/travelsofmarcopo00poloiala/travelsofmarcopo00poloiala.pdf>
- Özay, Y. (2011a). *Seyahatnâme'de 'acaip' ve 'garaip'*. In N. Tezcan, Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi (pp. 305-309). İstanbul: Yapı Kredi.
- Özay, Y. (2011b). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde garâ'ib bir anlatı: Hz. Ali Kalesi efsaneleri. *Millî Folklor*, 23(92), 58-63.
- Özçelik, T. G. (2015). *Doğu ve Batı dikotomisinin yarattığı gerçeklik: Oryantalizm - oksidentalizm* (Unpublished Doctoral Thesis). Bursa: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rousseau, J. J. (1904). *Confessions*. London: J. M. Dent & Sons. Retrieved 11 13, 2018, from http://library1.org/_ads/30E95C06224ABC454E1D6360205C39CF
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books. Retrieved 05 10, 2017, from http://library1.org/_ads/77BE07A81408CC8736453D6743B2CDA3
- Tanpınar, A. H. (1969). *Beş şehir*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Tezcan, N. (2011). *Seyahatnâme araştırmalarının tarihçesi*. In N. Tezcan, & S. Tezcan, Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi (pp. 56-80). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tezcan, S. (2011). *Bir dâhinin seyahatnâmesi*. In N. Tezcan, & S. Tezcan, Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi (pp. 13-15). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Wigram, W. A. (2004). *İnsanlığın beşiği Kürdistan'da yaşam*. (İ. Bingöl, Çev.) İstanbul: Avesta.
- Wigram, W. A., & Wigram, E. T. (1914). *The cradle of mankind: Life in Eastern Kurdistan*. London: Adam & Charles Black. Retrieved 01 14, 2015, from <https://ia601407.us.archive.org/4/items/cu31924028549925/cu31924028549925.pdf>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

Gönderim: 27-05-2019 – Kabul: 18.06.2019

Immigrants' Access to Resources: The Case of Syrian Immigrants in Turkey

Meryem BULUT*

Abstract

Differentiation can arise in such issues as locational and cultural changes, employment, workforce, urban management and distribution of income under the influence of massive migrations in countries letting in migrations. Therefore, immigrants can easily be the subject of discrimination on the grounds that they give harm to the welfare of a country. The basic factor in immigrants' "isolation" with prejudice and discrimination is the thought that they grasp the job possibilities of native population and that they cause unemployment.

This study was conducted with the participation of immigrants who were actively available in business life at different times in the period between 2015 and 2018. The interviewees' work like ranged from paper collecting to farming work and service sector. The group interviewed

* Meryem Bulut, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, mbulut@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9857-7307

was composed of men and women between 18 and 55 years old. The whole group came to Turkey due to the civil war in their country. The research findings were obtained through face-to-face interviews with the immigrants and then they were interpreted.

Keywords: *immigrant, Syria, resource, migration*

Introduction

Migrations occur as a result of global problems such as economic crises, terror, civil wars, climate changes and ecological problems influencing humans in negative ways and diminishing the welfare of nations. Massive migrations affect the socio-cultural structure, demography and economy of cities deeply. Differentiation occurs in such issues as locational and cultural changes, employment, workforce, urban management and income distribution in countries allowing immigrants.

Immigrants are the people who are obliged to displace in the country they live generally due to wars or political forcing and who need all the help as being in the status of immigrants. They are put into a different category as immigrants because they have the risk of being oppressed or killed within the boundaries of the country they live in due to their identity. That is to say, they leave the region they live and begin to live in another region of the country, in an isolated region, in a camp or as isolated from administrative process as a result of wars, ethnical/religious conflicts and they are devoid of state protection and services. People who are displaced within a country are referred to as “internally displaced people” (IDP) in international literature (İçduygu, 2012, p. 45).

On the other hand, they also face discrimination on the grounds that they give harm to the economy of the country they take refuge in and are considered to be the causes of economic problems in the country. The main factor in the “isolation” of immigrants with prejudice and discrimination is the thought that they grasp the employment possibilities of the native population in the country they emigrate to and that they cause unemployment in the country and thus becoming the target.

However, being an immigrant means coming from somewhere else, “not being from here”, “being from there” and being both “inside” and “outside” (Chambers, 2005, p. 16-17).

Dense wave of migration from Syria has brought new problems to Turkey. Reactions to immigrants in Turkey are similar to the reactions to them in other countries letting in immigrants. The negative reactions to them sometimes turn to hatred. It is observed that the discourse of hatred can be easily blended with racism especially in that periods of crisis. prejudice is developed against

immigrants as a result of the prevalence of the view that they are in quest of the “marginal” since they cannot adjust to the regions they come to and since they have economic problems. It is the view signalling the danger that immigrants will set a cultural threat to the “natives” of the country they come and settle (Corliss, Curtis & Fitzgerald, 2012, p. 481-482).

Immigrants are often associated with crime. On evaluating the news in the mass media, immigrants are emphasised when they commit a crime but emphasis is not made when immigrants are not involved in a crime or when they are the victims in a crime (Bulut, 2017, p. 927-932). The ties between migration and crime have long been discussed in academic studies and in social policy applications. The ties between migration and crime is still one of the most frequently discussed subjects today. Yet, it cannot be said that a satisfactory answer has been found to the question of relationality between the two phenomena. Migration and crime are away from being considered as two static phenomena, and they both have complex and interwoven processes and there are several unanswered questions about the relationality between the two. The relationships between migration and crime is shaped by means of identifying patterns of relationships between criminality and immigration affecting each other in positive or negative ways.

We see that anger can easily turn into discourse of racism as a result of provocations caused by the fact that immigrants are considered as cheap work force in Turkey and by the belief that they cause increase in the price of houses, decrease in wages and unemployment risks caused by immigrant. While Syrian immigrants caused increase in the price of renting a house from the perspective of tenants, the increase in Syrians' demand for property turned into an opportunity for landlords in all the cities. In the cities on the borders, on the other hand, the price of food also increased in parallel to the increase in rent and it caused inflation above Turkey's average in those cities (Kilis, Hatay and Gaziantep).

This study was conducted with the participation of immigrants who lived in Dikmen and Karşıyaka districts of Ankara and who were actively available in business life at different times in the period between 2015 and 2018. It was also based on interviews with farming workers in İçel. The interviewees' work like ranged from paper collecting to farming work and service sector. The group of immigrants interviewed were between 18 and 55 years old. All of the group came to Turkey because of civil war in their country. The research was conducted through face-face-face in depth interviews. The interviews were voice recorded with the participants' consent. Yet, the interviews were recorded in writing in the case of interviewees who did not agree to voice recording. Thus, 22 male and female participants in total were interviewed.

Migrations

Turkey has been the popular spot of “massive” migrations originating from neighbouring regions for over two hundred years. Migrations to the country started with Karlowitz Treaty signed by the Ottoman Empire in 1699. We see that migration movements are reversed in a sense when the Empire started to be defeated. When the life conditions deteriorated and when there was no security in the Balkans, migrations in reverse direction started. Migrations from the Balkans into the inner parts of the Ottoman Empire started with the Balkan War. Migrations from the Balkans, Crimea and Caucasia into the Ottoman empire started in the 19th century (Halaçoğlu, 1995). Migrations, densely

from the Balkans and Caucasia, continued in the Republican era (Doğanay, 1997). Immigrants coming from the Balkans settled in almost all country- mostly in Western Anatolia. The districts of Izmir were the places of dense settlement of Balkan immigrants (Ünal, 2012).

The massive migrations into Ottoman territories started in 1783 with the occupation of Crimea by Russia and continued by increasing throughout the 19th century. A great number of people from Caucasia, Crimea and the Balkans took refuge in Ottoman territories beginning with the Crimean War. Balkan Wars also caused great masses to come into the Ottoman empire. Turkish Republic, which emerged as a nation state with the collapse of the Ottoman Empire, was exposed to continuous movements of migration beginning with its foundation. Exchange of Turkish-Greek population, which occurred in the early years of the Republic, was the first great massive migration movement (Taşbaş and Çetin, 2018, p. 131-144).

Republic of Turkey has continued to receive migrations since its foundation. Massive migrations happened due to wars, violence and political pressures. Thus, Turkey has been influenced seriously by dense migrations. Turkey has been receiving migration from African and Asian countries as well as from Afghanistan and Iraq due to the circumstances in those countries.

Turkey is now on the way to become a “country of migrations”. Turkey, which has been exposed to several massive migrations because of its position, is no longer a “transit country” for immigrants but now it is the “target country” for them. It has been the country which does not only send immigrants but also let in immigrants since the 1980s. Law on foreigners and international protection, which was put into effect in this framework, contains articles indicating that legal immigrants can be permanent and that Turkey is on the way to be a “country of migrations” (İçduygu, 2013, p. 41).

Turkey lets in migrations from the USA, European countries, Russia and China in addition to countries such as Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine with the collapse of the Soviet Union. Mostly women migrate especially from former socialist countries because of economic reasons. Half a million Iraqi immigrated to Turkey and more people continue to immigrate due to the crisis which emerged in 1991.

Humans had to abandon their country in recent years because of the war and violence which occurred in Syria. According to Kap, Turkey granted “temporary protection status” to every Syrian who crossed the border with its “open door policy” (2014, p. 30-35). Thus, approximately three and a half million Syrians came to Turkey because of the civil war in Syria (UNHCR, 2016). Massive migrations started from Syria to Turkey in 2011. Some of the immigrants have been living in tent and container cities, and the remaining have been distributed to various cities in Turkey.

From Tents to Houses

The immigrants who were in the groups to arrive first in Turkey were placed in old slums in Dikmen district of Ankara- which were evacuated for urban transformation. Some of the Syrian immigrants beginning to live in slums settled in camps in the border cities when they first came to Turkey. After living in the camps for a while, they went to Gaziantep and then to Ankara. After trying various ways to get a job, they started paper collecting with the help of a group called “people from Antep”. They said that they were fired from work without getting paid before starting paper collecting. The Syrians who have settled in the region call themselves Arab and Turkmen. The group, who had

worked as tailors and chauffeurs in Syria, were aged 20-30 on average. The majority of the people interviewed were married and had children. It was found that their father and mother continued to live in Syria. The place of settlement was generally chosen by means of immigrants or relatives who had formerly arrived. Women in the group living in Ankara/Dikmen, who were interviewed, did not work for a wage.

The owners of the slums took the advantage of the situation and began to demand rent from the Syrian immigrants who had settled in the slums which were empty. The houses the immigrants settled were worn out and they were repaired for a temporary settlement. The broken windows were replaced by cardboards and the locks in the doors were replaced by knots tied to the nails. It was found that the group sometimes received food support from supermarkets in the area in addition to their earning from paper collecting. The interviews made in 2015 demonstrated that children did not go to school. The group was found to have been given the job of paper collecting and to be protected by those who are known as "people from Antep". We can state that they obey the group known as people from Antep in return for protection. Yet the group interviewed could not be found when the researcher went to the same address two years later. The Syrian immigrants, who were in search of better conditions might have gone to another city or might have got another job.

The reason for why the settlers in Ankara/Yenimahalle/Karşıyaka chose the district was that the rent was cheaper in the area. They were found to have come directly from their country. The residence area- where approximately 1500 immigrants lived- was chosen with the help of those who had come here previously. The immigrants in the area were Arabs who had come from different cities in Syria and Turkmens who had come from Telafer. The groups settled in Karşıyaka were found to have come 2-4 years ago. It was found that children under age 16 went to school but that boys above age 16 worked in different jobs without social security and earned 1500 TL a month. The interviews showed that boys aged 14 and above supported the families who were interviewed. It was also found in this group that women did not work outside. Immigrants usually lived in two-room houses, and in each house 6-7 people lived. Immigrants from Telafer, who lived in the area, were in cooperation and solidarity. Accordingly, it was found that the aid given to the group was collected by an authority and was delivered to those in need.

The group in İçel lived in both houses and tents. Those immigrants, who earned their living by working in agriculture, did not have a constant place of residence. They come and go between cities according to crops harvested. It was found that accommodation was sometimes provided by employers. The Syrian immigrants who were between farming workers were found to have come to Turkey 1-5 year(s) ago. Each family in the group had seven children on average. They came to İçel after travelling to several cities to get a job to support them.

The places that Syrian immigrants live are closely associated with their class and economic position. 20% of probably the lowest income level immigrants lived in camps, the second lowest group lived in outskirts of cities and in rural areas (Lordoğlu, Aslan, 2016, p. 789-808).

Immigrants' Employment

Immigrant employment is the major problem in Turkey. According to the data coming from the Ministry of Labour and Social Security, applications were made by employers for work permit of

foreigners of 165 different nationalities in the first ten months of 2014 (Koç, M et al., 2015, p. 63-93). The issue of employment was densely brought to the agenda following the civil wars in Iraq and in Syria. Previously, several immigrants had come to Turkey from Afghanistan, Iran, Iraq, Turkic republics and Africa. Currently, over three million immigrants coming especially from Syria face serious problems.

According to the official figures, Turkey- as a country hosting approximately three and a half million Syrians within the scope of temporary protection (Immigrants Association)- has the biggest load of immigrants in the world. It seems that it is a weak probability for the Syrians to return to their country in the short term. Except for the immigrant group of three thousand people living in camps, all the immigrants spread into the country and mainly into the South-eastern Anatolia. While some of them aim to take immigrant in the western countries, the majority consider Turkey as the place of settlement (Syrian interviewees). Immigrants have to work to lead a life. Therefore, the most important problem for Syrian immigrants is to get a job. According to Srur, it is very difficult for immigrants to integrate and to evaluate their cultural capital according to their qualities, but it needs to be expanded (2011: 251: 252).

Syrian Immigrants' Access to Business Life

Turkish labour statistics show that the rate of unemployment is 9.1% and the rate of informal employment is 37%. Additionally, there are also Syrian immigrants who came to Turkey obligatorily. Syrian immigrants are hired with no social security and below minimum wage by many employers who see them as cheap labour (Bulut, 2014).

disadvantage caused by Syrians- who work as cheap workforce in industry, farming and small scale businesses- and the unfair competition caused by firms employing Syrian cheap labour in comparison to the firms not employing them are considered as economic risks that massive migrations from Syria to Turkey have led to.

With a regulation issued in 2016, Syrian immigrants' work conditions in Turkey were regulated and they were freed to work in seasonal agricultural jobs, and certain conditions were introduced for them to work in other areas. With the above-mentioned regulation, the employment problem of immigrants seems to be solved partially. Immigrants' participation in agricultural activities means that a part of Syrian workforce can be used. Yet, Syrian immigrants' getting a job in the area of agricultural activities causes uneasiness on the part of local agricultural workers. The local workers think that Syrian immigrants grasp their job because they are cheap labour. Besides, it was also found that workers' wages had not been raised for about eight years due to Syrian immigrants (interviews in Ankara and İçel).

It is known that Syrian immigrants contribute to manufacturing and trade through small businesses even though the number is small. Owing to the fact that most of those businesses do not fulfil such obligations as tax-paying because they are unlicensed, they are believed to create unfair competition. The situation causes increase in local tradesmen's reactions to Syrians. Syrian immigrants act as artisans in various branches of business- mainly in jewellery. People who go shopping to Syrian immigrants' places are again Syrians (interviews in Ankara/Sitelcer).

Beside tradesmen and workers in farming jobs, there are also immigrants who work informally. According to Bulut, Syrian workers are employed even in firms winning tender announced by governmental institutions. There are no policies in Turkey to protect the workforce of immigrants who are employed illegally. There are employers who wish to employ them just as there are immigrants willing to work at very low wages and illegally for obligation (Bulut, 2014).

Access to Jobs: Immigrant Workers

It was found that immigrants, who had come to Turkey abandoning their country for obligatory immigration and built a new life, had access to jobs through other immigrants who had come formerly. It was found that the well-organised Turkmens who had come from Telafer and settled in Ankara/Karşıyaka were influential in access to jobs. Accordingly, ethnic networks were used by Turkmens to get a job. The researcher had the impression that Turkmens coming from Telafer had more expectations of Turkey than Arabs did. The group, who associated themselves with the same ethnic and religious identity as Turkish people, were observed to feel that they deserved more to live in Turkey than Arabs or member of other ethnic groups coming from Syria. They complained about not being cared and helped adequately despite sharing the same ethnicity. Women did not work in the group. The men who worked were found to believe that they earn less than local workers. They believed that they should be paid more because they did not have social security.

Official bodies in addition to ethnic networks were influential for immigrants working in agriculture in accessing to jobs. It was found through interviews that the male and female agricultural workers accessed to jobs in groups. The immigrant agricultural workers were generally in mixed groups of men and women. Those who could speak a bit of Turkish communicated with others. Immigrants did not have direct contact with the employer but they worked under the responsibility of mediators. Those people, who acted as mediators between agricultural workers and the employer, have the control.

Immigrants seem to solve their problems in part by getting a job. The majority of them believed that they earned less than the local workers. Immigrants having a regular job in Ankara complained about not earning the same amount of money as the local workers (interviews in Ankara and İçel). Despite the fact that the immigrants and the local workers earned the same amount of money in Ankara, the immigrants thought that the local workers were paid more because their social security was paid by the employer. In İçel also, the agricultural workers claimed that they earned less than the local workers. While in some cities the immigrant workers and the local workers earned the same amount of money, in some other cities the immigrants were found to earn less. Yet, the immigrants caused an important economic problem for agricultural workers. The fact that employees could find immigrants to employ at lower wages led to local workers' loss of their right to bargain and sometimes to loss of their job. Agricultural workers' daily wage have not increased since 2010 (interviews in İçel).

It was found that the Syrian immigrants who were the paper collectors in Ankara did not get their wages although they had worked in various workplaces. They got 21 TL (for one day) for collecting paper in 2010.

Of the immigrants, women and men with higher education were found to work as agricultural workers. They could not find jobs suitable to their education. It became apparent that the immigrants could not get jobs suitable to their educational background in many countries of the world as in Turkey and that they worked in jobs requiring lower level of education. Failure to access to jobs suitable to their qualifications is not the problem of only those who obligatorily migrate, but it is also the problem of immigrants with high qualities who are invited in the migration policies followed by countries to sustain their existence and to be powerful in international competition. Individuals with high qualifications, who are the attractive audience, can also be obliged to live under negative conditions in the countries they migrate into. They encounter great obstacles in continuing their career. Attracting workers with high qualifications into a country is almost an obligation for modern economies. Immigrants with high qualifications are the basic elements of the continuity of modern information societies. According to Nohl, it is mostly impossible for those countries to achieve success in the application even if they set the integration of immigrants into labour market as a target. Research conducted in relation to such immigrants demonstrates that there were great differences between immigrants' economic performance and their occupational success and local people. Therefore, immigrants who are invited to the country as well as those who migrate for obligatory reasons are also influenced by prejudices. Not only those who migrate but also the second-generation face inequality (2011, p. 12). Transitions during study and work mean the process of status distribution again. Bourdieu points out that individuals cannot use their cultural, economic and social capital sufficiently due to their status as immigrants (cited in Nohl, 2011, p. 74. Bourdieu, 1982).

Isolating Immigrants

It is not easy to respond to the question that individuals with cultural capital are accepted in anywhere in the world and thus the "class" differences dominate the "race" differences- in Bourdieu's words. It was found that symbolic isolation of immigrants in Turkey, Canada and Germany is not displayed in the same sensitivity everywhere, and that it was not considered as a social problem (Hausen, 2011, p. 272-273). On the other hand, no comments were made on the ways of symbolic isolation specific to countries. It was found that cases of suffering from symbolic isolation and coping with it were related to immigrants' socio-economic status. It was also found that symbolic isolation could be coped with in the long terms when there were such developments as occupational achievement or marriage. Nevertheless, it is not right to associate the fact that those who improve their life conditions do not face symbolic isolation with those who cannot improve their life conditions (Ofner, 2011, p. 331, 332). Immigrants' efforts for acceptance or legitimating their recognition (Neumann, 2011, p. 316). Isolating the immigrants and anger towards them in Turkey are caused by increase in house rent with their arrival especially in border cities, by keeping daily wages low and by local agricultural workers' remaining out of agricultural activities.

The Syrian immigrants interviewed claimed that they were isolated. It was found in the interviews held in Içel that Syrian agricultural workers were not allowed to work with the local agricultural workers. Thus, it was found that they had no communication with their neighbours.

In this respect, the immigrants coming from Telafer and describing themselves as Turkmens said that they had not faced isolation. However, the wedding ceremony that immigrants coming from

Telafer and living in Ankara/Yenimahalle organised in their house received harsh reactions from a woman. Drums were not played the volume of the music was turned down and ceremony as not held out in the street. The guests danced in the house, but they encountered reactions. Despite this, they said that they did not encounter isolation. Probably, they did not perceive such reactions as isolation because they associated being Turkmen with Turkey and developed sense of belonging.

Conclusion

Syrian immigrants live in both houses and tents. Their accommodation seems to be associated with their economic position. The places of settlement outside tents were chosen by means of previously arrived immigrants or relatives. The interviewees were found to live in the cheapest houses. They lived in 2-room houses and 6-7 people lived in each house. Agricultural workers generally lived in tents.

The great wave of migration from Syria into Turkey has introduced new problems- including getting a job. Some of the Syrian workforce solved their employment problem by participating in agricultural activities. However, their getting jobs in the sector of agriculture caused uneasiness on the part of local agricultural workers. In consequence, the local workers have strict reactions to the immigrants due to the fact that they are cheap workforce. It was also found that the Syrian immigrants contributed to trade through small scale businesses. yet, the fact that those businesses do not fulfil their liabilities such as tax paying is considered as unfair competition. Thus, it was found that especially local tradesmen had reactions to the Syrians. In addition to Syrians working in such jobs as trading and agricultural activities, there are also unlicensed Syrian workers. The Syrian immigrants spread all over the country, mainly into the South-eastern Anatolia. While some of them aim to take refuge in the western countries, the majority consider Turkey as the place of settlement. The most important problem for immigrants is to get a job. They usually get a job with the help of those who had come to Turkey formerly.

The immigrants' arrival caused increase in rents especially in the cities on the border, low daily wages and the exclusion of local agricultural workers from agricultural activities. Probably, all this caused the isolation of immigrants and anger towards them in Turkey.

The Syrian immigrants interviewed thought that they were isolated. It was found that the immigrants did not have communication in residence areas or in the areas they worked. Yet, Turkmens who had come from Telafer said that they were not isolated.

REFERENCES

- Bulut, M. (2014). *Suriyeli göçmenler sorunu çalışma hayatına da sızıyor*, Radikal Gazetesi.http://www.radikal.com.tr/yazarlar/dr_mehmet_bulut/suriyeli_gocmenler_sorunu_calisma_hayatina_da_sicriyor-1217608 (05.01.2015).
- Bulut, M. (2017). *Media, migration and crime: Syrian refugees*. Journal Homepage: www.journalijar.com. Article DOI: 10.21474/IJAR01/3897.DOI URL: <http://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/3897>
- Chambers, L. (2005). *Göç, kültür, kimlik*. (İ. Türkmen ve M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Corliss, C. L., Curtis, A. & Fitzgerald, K. J. (2012). *Anxious publics: Worries about crime and immigration*.

- Comparative Political Studies, 45, 477-506.
- Doganay, F. (1997). *Türkiye'ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi*. DPT. YBM. Retrieved from www.dpt.gov.tr.
- Erdoğan, M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum*. Hacettepe Üniversitesi. Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. Ankara: HUGO Yayınları
- Halaçoğlu, A. (1995). *XIV.-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İçduygu, A.Bichl, K.(2012). *Kentler ve göç (Türkiye, İtalya, İspanya)*, “ Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi” İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kap, D. (2014). Suriyeli mülteciler: Türkiye'nin müstakbel vatandaşları. *Akademik Perspektif*. Aralık: 30-35.
- Koç, M. vd. (2015). Suriyeli sığınmacılar ve istihdam problemleri. *Birey ve Toplum*. Cilt 5.
- Lordoğlu, K., Aslan, M. (2016). En fazla Suriyeli göçmen alan beş kentin emek piyasalarında değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*. 2016/2
- Neumann, S. (2011). Farklılığın olumsuz algılanması ve sınıflandırılması: Kanada ve Almanya'da, Ülke içinde eğitim görmüş yüksek vasıflı göçmenlerin tanınmama, aşağı görülme ve ayrımcılık tecrübeleri. Ed. (Nohl vd.). *Göç ve kültürel sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da yüksek vasıflı göçmenler*. (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi. S: 300-319.
- Nohl, A. M. vd. (2011). *Göç ve kültürel sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da yüksek vasıflı göçmenler*. (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ofner, U. S. (2011). Ülke dışında öğrenim görmüş yüksek vasıflı akademisyen göçmenlerin yaşadığı sembolik dışlanma. Ed. (Nohl vd.). *Göç ve kültürel sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da yüksek vasıflı göçmenler*. (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi. S: 319-334.
- Srur, N. (2011). Göçmen hekimler için mesleki entegrasyon desteği, “doğru uygulama” girişimleri- Almanya ve Büyük Britanya'da Geliştirilen yeni entegrasyon stratejileri. Ed. (Nohl vd.). *Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da yüksek vasıflı göçmenler*. (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi. 235-255.
- Taşbaş ve Çetin (2018). Tire nüfus arşivinde bulunan bir muhacir mülteci defteri örneği. *Göç Dergisi*. ISSN: 2054-7110. e-ISSN: 2054-7129. Cilt: 5, Sayı: 2, sf. 131 – 144.
- Ünal, S. (2012). Kimliğin tarihsel ve kültürel ortak inşası: Türkiye'de Balkan (Rumeli) göçmenleri. *Millî Folklor*, 94, 27-43

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 3

Yıl/YEAR: 2019

GİNDERİM: 29-01-2019 – Kabul: 12-06-2019

Evolution Process Through One Main Point of Anti-Globalization Movements: Case of World Social Forum and Their Usage Practice of Media

Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Tek Bir Yöne Evrilmesi: Dünya Sosyal Forumu Örneği ve Medyayı Kullanım Pratikleri

Lütfü PINAR¹
Erdal DAĞTAŞ²

Abstract

Today the world has transformed to global structure via cultural, political and economic transition and technological improvements. However, increasing worldwide effects of globalization since 1990s and capitalist system which rules fields of economy that comprehend phenomenon of globalization that reached global dimension brought many backlashes. In this point, we can say that anti-globalization movements emerged reflexively to effects of globalization on fields of culture, economy and politic. In this study, historical background of movements which revealed as against aftermaths of globalization and cultural, political and economic dynamics, has been practiced in the

Öz

Günümüzde dünya, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlardaki dönüşümler ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda küresel bir yapıya bürünmüştür. Ancak, küreselleşme olgusunun 1990'lı yıllardan itibaren dünya çapında artan etkisi ve ekonomik alanda hüküm süren kapitalist sistemin küreselleşme olgusunu da içerisine alarak küresel bir boyuta evrilmesi, birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Bu noktada, küreselleşme karşıtı hareketler küreselleşme olgusunun ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda artan ve yaygınlaşan etkisinden kaynaklanan sorunlara karşıtı bir refleks olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına karşıtı bir tepki olarak

¹Lütfü Pınar, Araş. Görv., Aksaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, lutfupinar@aksaray.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7252-3108

²Erdal Dağtaş, Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın ve Yayın Bölümü, edagtas@anadolu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9716-2150

context of WSF (World Social Forum). Besides role of media, in that reconstruction of social order which all free and equal citizens live together, had been discussed in the context of WSF's media usage. Concurrently while phenomenon of globalization had gained momentum, anti-globalization movements has become more visible and efficient since 1990s according to principle of reciprocal determinism. Forwhy, WSF which is aimed to build free and equal world, has revealed as against global capitalist system, imperialism and neo-liberalism. In this study, appointed that WSF, known with "another world is possible" motto's, does not use media (especially new media) effectively.

Keywords: *Globalization, global capitalism, movements, media, World Social Forum.*

başlayan küreselleşme karşıtı hareketlerin tarihsel arka planı ve bu hareketlerin ortaya çıkışında etkili olan ekonomik, siyasi ve kültürel dinamikler Dünya Sosyal Forumu (DSF) örneği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, özgür ve eşit yurttaşların bir arada yaşadığı demokratik bir düzenin inşa edilmesinde ve yerleşmesinde medyanın üstlendiği rol DSF'nin medyayı kullanım pratiği bağlamında tartışılmıştır. Bu bağlamda, küreselleşme olgusunun 1990'lı yıllardan itibaren ivme kazanması ile küreselleşme karşıtı hareketlerin küresel düzeyde görünürlüğünün ve etkisinin artması durumlarının karşılıklı bir belirleme ilişkisi içerisinde ve eşzamanlı olarak gerçekleştiği söylenebilir. Çünkü küresel kapitalist sistemin, emperyalizmin ve neo-liberalizmin karşısında eşitlikçi ve özgürlükçü bir dünya düzenini hedefleyen DSF, küresel kapitalist ve emperyalist örgütlere karşıt bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, "Başka bir dünya mümkün!" sloganıyla özdeşleşen DSF'nin medyayı (özellikle de yeni medyayı) etkin bir biçimde kullan(a)madığı söylenebilir.

Keywords: *Küreselleşme, küresel kapitalizm, toplumsal hareketler, medya, Dünya Sosyal Forumu*

1. Giriş

Dünyada yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümlerle doğrudan ilişkili olan toplumsal hareketler, insanların dünya düzenindeki sorunlara, eksikliklere, eşitsizliklere, dayatmalara ve hoşnutsuzluklara karşı giriştikleri kolektif mücadeleler sonucunda ortaya çıkmıştır. Genel anlamıyla toplumsal hareketler, sıradan insanların toplumu bazı açılardan değiştirmek amacıyla sürdürdükleri bilinçli, planlı ve sürekli çabalar olarak tanımlanmaktadır (Goodwin ve Jasper, 2009). Bir başka tanıma

göre toplumsal hareket, kolektif kimliği paylaşabilen aktörlerin dayanışmasına dayalı, çatışma unsuru taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimidir (Melucci, 1999). Toplumsal hareketler, toplumlarda yaşanan çatışmalar sonucunda isyan, direniş, başkaldırı, protesto vb. eylem biçimleriyle görünürlük kazanmıştır (Kökalan Çımrın, 2009, s. 147).

Tarihsel süreçte kapitalizmin geçirdiği bunalımlar, atlattığı krizler ve uğradığı yapısal dönüşümler ile toplumsal hareketler arasında karşılıklı bir belirlenim ilişkisi söz konusudur. Çünkü, toplumsal yaşamın şekillenmesinde ekonomi politik açıdan kapitalizmin yaşadığı dönüşümler önemlidir. Bu bağlamda, 1929'da başlayan ve 1930'lu yıllarda etkili olan "dünya ekonomik bunalımı", Kuzey'deki sanayileşmiş ülkelerde liberalizme karşı yükselen işçi sınıfı temelli toplumsal hareketleri beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde, 1940 ve 1950'li yıllar boyunca sömürgeci ve emperyalist kapitalizme karşı Güney'deki ülkelerde ortaya çıkan ulusal hareketlerin görünürlüğü artmıştır (Şensever, 2003, s. 14). 1970'li yıllardan itibaren neo-liberal politikaların etkisiyle kapitalizm yeniden yapılanma sürecine girmiş ve tarih bu kez neo-liberal politikalara karşı yükselen toplumsal hareketlere tanıklık etmiştir.

"Geleneksel" ya da "işçi sınıfı hareketleri" olarak literatürde yer alan toplumsal hareketler 18. ve 19. yüzyılda meydana gelirken; daha çok kimlik ve kültür eksenli hareketleri kapsayan yeni toplumsal hareketler, sanayi sonrası kapitalizm döneminde ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareket kuramcıları açısından sanayi sonrası kapitalizminin özgüllüğü; Marksizmin sanayi kapitalizmi döneminde işçi sınıfına atfettiği toplumu dönüştürme ve siyasal iktidarı ele geçirme niteliğinin sönümlendiği iddiası üzerine şekillenmiştir. Bir başka deyişle, Marksist teori ekseninde şekillenen işçi sınıfı ve milliyetçilik temelli toplumsal hareketler yerini kimlik ve kültür eksenli hareketlere bırakmıştır. Geleneksel toplumsal hareketler daha çok emek ve sermaye arasındaki çelişkiden, eşitsizlikten hareket ederken; yeni toplumsal hareketler ise, geleneksel toplumsal hareketlerin verdikleri mücadele dolayısıyla üzerinde durmadıkları ya da önemsemedikleri, doğrudan emek-sermaye çelişkisiyle ilişkili olmayan sorunlar üzerinde durmuşlardır (Çoban, 2009, s.176). Çünkü, yeni toplumsal hareketler teorisine göre, 20. yüzyılın başlarında işçi sınıfı temelli toplumsal hareketler toplum içerisindeki merkezi rolünü kaybetmiş ve insanlar artık sınıfsal ideolojiler etrafında kolektif birliktelik sağlamak yerine daha kültürel içerikli toplumsal hareketler etrafında birleşmeye başlamışlardır. Dolayısıyla, günümüz toplumsal hareketleri ya da yeni toplumsal hareketler, işçi sınıfı hareketlerinin sahip olduğu kitlelere ve harekete geçirici mitlere sahip olmayan, daha dağınık ve heterojen bir yapıdadırlar. İşçi sınıfı hareketlerindeki merkezi çekirdek yapı yeni toplumsal hareketlerde yoktur (Lelandis, 2009, s. 69).

Bu anlamda, yeni toplumsal hareketler içerisinde ele alabileceğimiz küreselleşme karşısı hareketler, 1990'lı yıllarda küresel bir boyut kazanan kapitalizme karşı girişilen mücadeleler sonucunda ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyi dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük yoksulluğu, sefaleti ve çevresel yıkımı yaratan bir süreç olarak görenler onu "yukarıdan küreselleşme" olarak nitelendirmiş ve çözümünü "aşağıdan küreselleşme"nin³ yaşama geçirilmesinde görmüşlerdir. Yukarıdan küreselleşmenin mahkûmu konumunda olan birey, aşağıdan küreselleşmenin aktörü konumundadır (Tatar, 2013, s. 16). Dolayısıyla, yukarıdan küreselleşmeye karşı mücadelede, bireylerin kolektif bir bilinçle ve çeşitli eylem biçimleriyle ortaya koydukları aşağıdan küreselleşme hareketleri umut vaat eden hareketlerdir.

Yukarıdan küreselleşmeye, dünyanın dört bir yanında taban hareketlerinde yer alan insanların kendi ihtiyaçlarını ve çıkarlarını küreselleşme sürecine dayatmak üzere birleştikleri "aşağıdan küreselleşme" hareketleriyle karşı çıkılabilir (Brecher, Costello ve Smith, 2002, s. 9). Kaldı ki, bireylerin yanı sıra her bir küreselleşme karşısı hareketin tek bir yöne evrilmesi ve ortak çıkarlar etrafında

³"Aşağıdan küreselleşme" kavramı, küreselleşme karşısı hareketlerin tanımına ilişkin literatürde kullanılan diğer bir kavramdır. Bununla birlikte, küreselleşme karşısı hareketlerin literatürde "küresel adalet hareketi", "ulusötesi sosyal hareketler", "anti-kapitalist hareket" gibi farklı adlandırmaları da bulunmaktadır (Kökalan Çımrın, 2009, s. 150).

buluşması yukarıdan küreselleşmeye karşı koyabilecek güç potansiyelini içinde barındırmaktadır. Küreselleşme sürecinin yarattığı umutsuz ve ütopyasız bir dünya düzenine karşın toplumsal hareketler, yaratıcı söylem ve eylem biçimleriyle “yeni bir dünyanın mümkün” olduğunu savunmakta ve tüm insanlık için alternatif bir dünya düşünün zorunluluğunu ortaya koymaktadır (Çoban, 2009a, s. 9). Dünya Sosyal Forumu’nun (DSF) önemi bu noktada belirginlik kazanmaktadır. Çünkü, “Başka bir dünya mümkün!” sloganıyla özdeşleşmiş DSF, birçok sivil toplum örgütünün ve muhalif kişinin bir araya gelerek fikirlerini tartışabildikleri, çözüm önerileri geliştirdikleri, etkili bir iletişim ve eylem ağı oluşturmaya çalıştıkları bir “karşıt kamusal alan” niteliği taşımaktadır. Toplumsal hareketlerin tarihsel arka planına bakıldığında ise bu hareketlerin etkili bir iletişim ve eylem ağı geliştirebilmeleri, onların medyayı kullanım pratiklerine göre değişim göstermiştir. Medyayı etkin bir biçimde kullanabilen toplumsal hareketlerin (Zapatista hareketi-1994, Seattle eylemleri-1999 vb.) görünürlüğü ve etki alanı diğer hareketlere kıyasla daha büyük olmuştur.

Dolayısıyla, bu çalışmanın konusunu, küreselleşme karşısı hareketlerin ortak çıkarları, amaçları ve hedefleri doğrultusunda tek bir yöne evrilmesi sürecinin DSF örneği üzerinden tartışılması oluşturmaktadır. Çalışmada, ilk olarak küreselleşme karşısı hareketlerin 1990 ve 2000’li yıllardaki çeşitli eylem biçimlerine ve giriştikleri mücadelelere değinilmiştir. Ardından, küreselleşme karşısı hareketlerin küresel bir boyut kazanması süreci DSF örneği üzerinden irdelenerek, bu hareketlerin geleneksel ve yeni medyayı kullanım pratiklerine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, küreselleşme karşısı hareketlerin küresel bir boyut kazanmasında etkili olan dinamiklerin saptanması ve bu dinamiklerin DSF örneği üzerinden medya ile ilişkisinin ortaya konulması bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise DSF özelinde küreselleşme karşısı hareketlerin yaygınlaşması ve küreselleşmesi sürecine ilişkin literatürdeki tartışmalara katkı sağlamaktır.

Bu çalışmada, *betimsel çözümleme yöntemi* benimsenmiştir. Literatürde yer alan ve toplumsal hareketler ile özde küreselleşme karşısı hareketleri konu edinen dokümanlara ulaşılmış ve bu dokümanların analizi yapılmıştır. Çalışmada, küreselleşme karşısı hareketler ve DSF hakkında gerçekleştirilmiş çalışmalar incelenerek DSF’nin ortaya çıkış sürecinde etkili olan dinamikler ve DSF’nin medyayı kullanım pratiği irdelenmiştir. Çalışma 2001 yılında kurulan DSF ile sınırlıdır. Bölgesel ve yerel düzeyde kurulmuş olan diğer sosyal forumlar (Avrupa Sosyal Forumu, Türkiye Sosyal Forumu vb.) ise çalışmanın kapsamı dışındadır.

2. Küreselleşme Karşısı Hareketler ve Medya

Küreselleşme karşısı hareketler, 1999 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Seattle kentinde düzenlenen Dünya Ticaret Örgütü⁴ (DTÖ) Zirvesi’ne karşı gerçekleştirilen protestolarla tanınır hale gelmiş ve neo-liberal küreselleşme süreci içerisinde giderek derinleşen birçok sorunla mücadeleye girişmişlerdir (Kökalan Çımrın, 2009, s. 149). Seattle’daki eylemlerin başarısı, ulusal sınırları aşan birçok küreselleşme karşısı harekete ilham kaynağı olmuştur. Seattle eylemlerinden sonra, uluslararası neo-liberal kurumlar nerede toplanıyorsa oralarda bir dizi eylemler gerçekleştirilmiştir: 2000 ve 2001 yıllarında Washington’da, Fransa’da, Millau’da, Melbourne’de, Seul’de, Nice’de, Kanada’da, Cenova’da eylemler düzenlenmiştir (Sensever, 2003, s. 11-12).

Küreselleşme karşısı hareketler, yerel değerlerden beslenen ancak, eylemleri ulusötesine taşımalarının gerekliliğine inanan çeşitli hareket, örgüt ve eylem ağlarından oluşmaktadır (Erdi Lelandais, 2009, s. 119). 1990’lardan itibaren uygulanan neo-liberal politikaların ekonomik, siyasal ve toplumsal

⁴Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), mal ve hizmet ticaretine yönelik gümrük vergilerini ve diğer engelleri azaltmak için 1948’de kurulan Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması’nın (GATT) yerini almak üzere 1995 yılında kurulmuş uluslararası bir örgüttür. DTÖ’nün küresel ticarete çok geniş şekilde tanımlanmış kuralları vardır ve üyeler bu kurallara uymak zorundadır (Brecher, Costello ve Smith, 2002, s. 168).

sonuçları birçok ülkede özgün muhalefetler ortaya çıkartmış ve bu muhalefetler giderek küreselleşen bir mücadeleye evrilmişlerdir (Mahmutoğulları, 2002, s. 2). Bu bağlamda, küreselleşme karşısı hareketlerin uluslararası bir platformda buluşması düşüncesi ortaya çıkmış ve 25-30 Ocak 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde DSF'nin ilk toplantısı düzenlenmiştir. Başlangıçta, Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'na⁵ (DEF) karşı alternatif bir forum düzenleme amacıyla toplanan DSF, ileriki yıllarda küreselleşme karşısı hareketlerin buluşma noktası olmuştur (Çopuroğlu ve Çetin, 2010, s. 79). DSF, neo-liberalizme ve küresel kapitalizme karşı çıkan örgütlerin ya da grupların bir araya gelerek müzakerelerde buldukları, mücadelelerini ve deneyimlerini paylaştıkları, ortak eylem planları hazırladıkları ve neo-liberal düzene alternatif öneriler geliştirdikleri ortak bir zemin oluşturmuştur.

Küreselleşme, tüm dünyada sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştırmış ve serbest ticaret anlayışının yerleşmesini olanaklı kılmıştır. 1970'li yılların sonundan itibaren Keynesyen ekonomi modelinin ve sosyal refah devleti politikalarının yerini neo-liberal politikaların almasıyla dünya çapında birçok yeni ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ülkeler arasındaki ekonomi politik ve toplumsal eşitsizlikler artış göstermiş ve bu eşitsizliklerden ortaya çıkan çelişkiler toplumsal yaşamdaki birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Küreselleşme olgusu ile ilişkilendirilen bu sorunlar, küresel düzeyde önemli toplumsal tepkilerin ortaya çıkmasındaki itkiyi oluşturmuştur. Böylece, küreselleşmenin ekonomi politik ve toplumsal düzende yarattığı eşitsizliklere ve olumsuzluklara karşı direnç gösteren toplumsal mücadeleler ortaya çıkmıştır. Ezilen ve baskı gören küreselleşme mağduru kesimler, güçlü olanın güçsüz olan üzerindeki hegemonyasını arttıran küreselleşme hareketlerine karşı örgütlenmeye başlamışlardır. Bir başka deyişle, küreselleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar ekonomi politik ve toplumsal dayatmalar nedeniyle kendi karşıtlarını ortaya çıkarmıştır (Çopuroğlu ve Çetin, 2010, s. 69).

Küreselleşme karşısı hareketlerin başlangıcı üzerinde ortak bir görüş olmamakla birlikte araştırmacıların çoğu 1994 yılında uzlaşmaktadır. Zapatistaların 1994'te Meksika'nın Chiapas eyaletinde başlattıkları silahlı direniş, küreselleşme karşısı hareketlerin çıkış noktası olarak kabul edilmektedir (Çopuroğlu ve Çetin, 2010, s. 78). Bir başka deyişle, Kanada, ABD ve Meksika arasında serbest ticaret bölgesi oluşturmak üzere 1 Ocak 1994'te imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na⁶ (NAFTA) karşı Meksika'nın Chiapas eyaletinde 24 yerli komünal topluluğun silahlı bir direniş başlatması küreselleşme karşısı hareketlerin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Zapatista Ulusal Özgürlük Ordusu (EZLN) tarafından "Ya basta!" (Yeter!) sloganıyla başlatılan silahlı mücadele neo-liberalizme karşı direnişin bir simgesi olmuş ve tüm dünyada yankı uyandırmıştır (Sensever, 2003, s. 135-136). Meksika'nın Chiapas bölgesinde yaşayan yerel halk, ortaya koydukları silahlı mücadeleyle birinci dünya ülkelerinin üçüncü dünya ülkeleri üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonyaya karşı çıkmışlardır. Zapatistalar hem kırsal hem de kentsel alanlarda mücadelelerini sürdürerek yerel deneyimlerine küresel bir boyut kazandırmışlardır. Çünkü, Zapatistalar, aldıkları kararları dünya kamuoyuna duyurmak ve örgütlenme yapılarını geliştirmek için iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanmışlardır (Kökalan Çımrın, 2009, s. 161).

Küreselleşme karşısı hareketlerin küresel bir boyut kazanmasında medyaya atfedilen rol önemlidir. Zapatistalar, neo-liberalizme karşı giriştikleri mücadelelerini internet dolayımıyla dünya kamuoyuna duyurmayı başarmışlardır. Zapatistaların bu çabaları karşılıksız kalmamış, medya sayesinde

⁵Dünya Ekonomik Forumu (DEF), 1971 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulan uluslararası bir vakıftır. DEF, her yıl İsviçre'nin Davos kasabasında düzenlenen uluslararası toplantılarla tanınır hale gelmiştir. Dünyanın önde gelen ekonomik seçkinleri ve siyasal liderlerinin katıldığı toplantılarda ekonomik, siyasal ve toplumsal konularda müzakereler yapılmaktadır https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Ekonomik_Forumu (Erişim Tarihi: 06.10.2018).

⁶Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), şirket küreselleşmesini ilerletmek için oluşturulmuş ilk bölgesel ekonomik oluşumlardan biridir (Ellwood, 2003, s. 59).

dünya kamuoyuna ilan ettikleri mücadeleleri farklı kesimler tarafından destek görmüştür (Tunç, 2005, s. 150). Meksika'daki askeri birliklerin Chiapas'a girmesiyle başlayan silahlı çatışmaların internet ortamında dünya kamuoyuna aktarılması sonucu birçok farklı örgütün Chiapas yöresine gelmesi ve Zapatista hareketine destek vermesi sağlanmıştır.

Zapatista hareketi, neo-liberalizm karşısında ezilen birçok yerel-köylü hareketin ortaya çıkışında da bir itki oluşturmuştur. Zapatista hareketinden sonra Kolombiya'da Köylü Gerilla Hareketi (FARC), Brezilya'da Topraksız İşçiler Hareketi (MST), Ekvador'da Köylü ve Yerli Ortak Hareketi (FENOC), Peru'da bağımsız Peru Köylü Konfederasyonu (CCP) ve Avrupa'da Jose Bove önderliğindeki Köylü Konfederasyonu gibi hareketler ortaya çıkmıştır (Mahmutoğulları, 2002, s. 7). Dolayısıyla, neo-liberalizmden en fazla zarar gören kesimlerin tarımla uğraşan köylüler ve orta düzeyde toprak sahipleri olduğu düşünüldüğünde; Zapatista hareketinin köylü hareketleri için bir kıvılcım yarattığı çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, 1998 yılına gelindiğinde, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı'na⁷ (OECD) üye olan ülkeler tarafından hazırlanan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması⁸ (MAI) metninin imzalanmadan önce gizlice internete sızdırılması üzerine MAI karşısı küresel eylemler başlatılmıştır. 1995 yılında OECD ülkeleri arasında tartışılan ve gizli tutulan bu anlaşma, 1997 yılında Kanadalı aktivistler tarafından gizlice kopyalanmış ve internet ortamında paylaşılmıştır (Ellwood, 2003, s. 61). Özellikle, "Kanadalılar Konseyi" ve "Üçüncü Dünya Şebekesi" adındaki sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri MAI karşısı eylemlerde etkili olmuştur (Tunç, 2005, s. 144). En geniş tanımıyla, yerli yatırımcıların sahip olduğu ticari hakları yabancı yatırımcılara da tanımayı amaçlayan MAI anlaşması küresel düzeyde birçok sivil toplum kuruluşunun tepkisini çekmiştir.

1998 yılında Fransa'da kurulan ve daha sonra küresel bir boyut kazanarak dünya çapında faaliyetlerde bulunan Finansal Piyasaların ve Kurumların Demokratik Denetimi İçin Uluslararası Hareket (ATTAC) örgütü de küreselleşme karşısı hareketler arasında önemlidir. Çünkü, ATTAC, kapitalist sistemin yarattığı eşitsizlik ortamında küresel yoksullukla mücadele etmektedir. ATTAC hareketi, kısa sürede Fransa dışına taşarak küresel bir boyut kazanmıştır (Çopuroğlu ve Çetin, 2010, s. 77). Ayrıca, ATTAC örgütü Brezilya İşçi Partisi (PT) ile birlikte DSF'nin ortaya çıkışında büyük rol oynamıştır.

Ancak, küreselleşme karşısı hareketlerin dünya çapında tanınır hale gelmesi 1999 yılında Seattle'daki DTÖ toplantısına karşı düzenlenen eylemlerden sonra gerçekleşmiştir. Küresel ekonomiye, neo-liberalizme ve serbest ticaret anlayışına karşı bir araya gelerek ortak bir mücadeleye girişen sivil toplum örgütleri büyük bir başarıya imza atmışlardır. 30 Kasım 1999'da gerçekleştirilen Seattle gösterisinin en büyük başarısı; işçi sınıfının örgütlü gücüyle genç aktivistlerin gücünü birleştirmesi olmuş ve gösteriler nedeniyle DTÖ toplantısı başarılı bir biçimde sonuçlanamamıştır (Sensever, 2003, s. 11). Küreselleşme karşısı gruplar, ulusötesi şirketlerin sahip olduğu ekonomi politik olanaklardan yoksun olmalarına karşın; Seattle'daki DTÖ karşısı protestolarıyla şirket gündeminin izlenmesini geçici de olsa durdurabilmişlerdir (Danaher, 2004, s. 217-218).

Bununla birlikte, Seattle eylemlerinde medyanın aktif kullanımı ve özellikle internet ortamında girişilen kolektif mücadele eylemlerin başarıya ulaşmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Kaldı ki, Seattle'da medyanın özellikle de internetin etkin bir araç olarak kullanımı sonucunda birbirinden bağımsız, hiçbir ortak özellik taşımayan marjinal gruplar dahi bir araya gelerek ortak çıkarlar doğrultusunda güçlerini birleştirmişlerdir. DTÖ toplantısından haftalar öncesinde protestolara hazırlık

⁷OECD, 14 Aralık 1960'ta imzalanan Paris Sözleşmesi sonucunda Avrupa'nın Marshall Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılması amacıyla 1961'de kurulmuş küresel bir örgüttür <https://tr.wikipedia.org/wiki/OECD> (Erişim Tarihi: 22.09.2018).

⁸MAI, uluslararası yatırım ilişkilerini ve ticareti düzenlemeye yönelik OECD ülkeleri tarafından hazırlanmış bir tür yatırım anlaşmasıdır (Tunç, 2005, s. 143).

yapılmış ve internet üzerinden pek çok farklı dilde protesto çağruları yayınlanmıştır (Tunç, 2005, s. 146).

Bu yüzden, yeni medya, gerçek hayatta örgütlü bir toplumsal hareketin iletişim ve örgütlenme süreçlerinde kolaylıklar sağlayan bir araç olarak tanımlanabilir (Babacan, 2015, s. 299). Ancak, internetin yeni toplumsal hareketlerin örgütlenmesinde ve iletişim süreçlerinde sağladığı kolaylıkları kabul etmekle birlikte; manipülasyona açık olması, bilgi kirliliğine neden olabilmesi ya da kolaylıkla provoke edilebilir bir mecra olmasını da göz ardı etmemek gerekmektedir. İlk aşamada, insanların toplumsal hareketlerden haberdar olması ve protestolar sırasında meydana gelen gelişmeleri rahatlıkla paylaşabilmeleri açısından yeni medyanın önemi elbette ki araçsal anlamda yadsınamaz büyüklüktedir. Buna karşılık, herhangi bir toplumsal hareketin başlattığı meşru ve haklı bir eylemin, yeni medya alanındaki kullanım pratikleriyle kolaylıkla amacından sap(tırıl)ması da mümkün olabilmektedir (Babacan, 2015, s. 299). Kaldı ki, internet üzerinden örgütlenen “yeni” toplumsal hareketlerin karşılaştığı önemli sorunlardan biri örgüt üyeleri ya da aktivistler arasındaki yüz yüze iletişimin, müzakerenin ve uzlaşının sönümlendiği gerçeğidir. Ayrıca, atomize olmuş bireylerin kolektif olmayan tepkileri, onları denetim altında tutmak isteyen iktidarların da işini kolaylaştırmaktadır.

Küreselleşme karşısı hareketler çerçevesinde bir diğer önemli hareket 2001 yılında İtalya'nın Cenova kentinde ortaya çıkmıştır. Cenova'da düzenlenen Grup of Eight⁹ (G-8) zirvesine karşı başlatılan protestolar o güne kadar gerçekleştirilmiş en büyük anti-kapitalist eylem olmuştur. 19 Temmuz Perşembe günü iltica edenlerle dayanışma için düzenlenen eyleme 60 bin kişi, ertesi gün polis barikatından oluşan kırmızı hattı zorlayan eyleme 50 bin kişi ve cumartesi günü düzenlenen büyük eyleme ise 300 bin kişi katılmıştır. Bu anlamda, Cenova eylemleri için “Avrupa'nın Seattle'ı” benzetmesi kullanılmaktadır (Şensever, 2003, s. 21).

Küreselleşme karşısı hareketlere ilişkin bir diğer örnek ise Türkiye'de 28-29 Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen ve pek çok Batılı ülkenin üst düzeyde katılım gösterdiği “NATO Zirvesi”ne karşı yürütülen toplumsal protestolardır. Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği, 1990'lı yılların başında dağılmıştır. Bu gelişmeyle birlikte, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) varlık nedeni tartışılır olmuştur. “11 Eylül 2001 ABD Saldırıları” sonrasındaki siyasal gelişmeler çerçevesinde, ABD yayılma alanını Ortadoğu coğrafyası üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin bu yayılma konusunda diğer NATO üyesi ülkelerin önemli bir bölümünün desteğini kazanma gayretleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. NATO üyesi ülkelerden Fransa ve Almanya'nın, ABD'nin yayılmacı politikasına gösterdikleri tavır; ABD'yi Irak'ta, Vietnam benzeri bir kaosun içine sürüklemiştir. Dolayısıyla, 2004 yılındaki “NATO Zirvesi”, ABD'nin siyasalarının ve yaklaşımlarının öğrenilmesi açısından dünya kamuoyunu yakından ilgilendirmiştir (Dağtaş ve Yaylagül, 2008, s. 433).

Bu anlamda, 2004 yılı “NATO Zirvesi”, ABD'nin Ortadoğu kaynaklı nitelendirdiği terör olayları karşısında, kendi siyasalarını uygulama yönünde destek arayışında bulunduğu bir toplantı olmuştur. Bu zirve ayrıca, NATO üyesi ülkelerin Büyük Ortadoğu Projesi'ne (BOP) mesafeli yaklaşımları açısından da önem kazanmıştır. İstanbul'daki “NATO Zirvesi”ne ilişkin diğer bir gelişme ise Türkiye'deki toplumsal kesimlerin muhalefeti olmuştur. Sivil toplum örgütlerinden, sosyalist sol ve İslami kesimlere kadar farklı ideolojik referanslara sahip kitleler, “Büyük İstanbul Buluşması” adı altında bir araya gelerek Amerikan yayılmacılığını protesto etmiş ve NATO karşısı bir duruş sergilemiştir.

29 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen “NATO Zirvesi”, NATO'ya üye ülkelerin üst düzeyde temsil edilmeleri, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımına ilişkin müzakere

⁹Group of Eight (G-8), en basit tanımıyla dünya üzerindeki zengin ve güçlü ülkelerin oluşturduğu uluslararası bir örgüttür. Örgütü oluşturan ülkeler ise, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD ve Rusya'dır <https://tr.wikipedia.org/wiki/G8> (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

tarihinin belirlenmesi ve Türkiye'nin tanıtımı gibi noktalar açısından hem dünya hem de Türkiye medyasında geniş yer bulmuştur. Türkiye'deki liberal ve milliyetçi muhafazakâr eğilimli basın, hükümet yanlısı tavrını bu zirve süresince gazete içeriklerine yansıttığı haber, köşe yazısı ve fotoğraflarla sürdürmüştür. Sol basın ise, sadece NATO Zirvesi'ne ilişkin haberlere değil; NATO karşısı kesimlerin gösterilerine de eşit önemde sayfalarında yer vermiştir. NATO ve beraberinde ABD karşısı düşüncelere, sol basın özellikle köşe yazıları aracılığıyla vurgularda bulunmuştur (Dağtaş ve Yaylagül, 2008, s. 442).

Özetle, küreselleşme karşısı hareketlerin tek bir yöne evrilerek ve dünyanın dört bir tarafından kendilerine destekçiler bularak gelişmesi süreci 1990'lı yıllardan itibaren gözlemlenen bir olgudur. Bu durumun gerçekleşmesinde “yeni” toplumsal hareketlerin medyayı bir araç olarak etkin bir biçimde kullanmaları etkili olmuştur. Özellikle internet medyasının Zapatista ve Seattle örneklerinde olduğu gibi aktif kullanımı, farklı kesimlerin bu hareketlere olan desteğini artırmış ve bu hareketler kendi mücadelelerine destek veren bir kamuoyu yaratmayı medya sayesinde başarmıştır. Çünkü, aşağıdan küreselleşme hem ulusal sınırları hem de çıkar gruplarının sınırlarını aşan ortak çıkarlar yaratmıştır (Brecher, Costello ve Smith, 2002, s. 36). Bu bağlamda, küreselleşme karşısı hareketler bu ortak çıkarlar etrafında birleşmişler ve özellikle yeni medyayı bir araç olarak kullanarak mücadelelerine olan desteği artırmışlardır. Öte yandan, aynı küresel şirketlere ve ulusötesi kuruluşlara karşısı olan toplumsal gruplar bir araya gelerek gerçekleştirdikleri eylemlerde Seattle örneğinde olduğu gibi güçlü bir direniş sergilemişlerdir.

3. Dünya Sosyal Forumu'nun (DSF) Oluşumu ve Arka planı

Küreselleşme karşısı hareketlerin 1990'lardan itibaren tüm dünyaya yayılan etkisi neo-liberalizme karşısı girişilen mücadelelerin ortak bir noktada buluşması ihtiyacını gündeme taşımıştır. Kapitalizmin 1980'li yıllarda yaşadığı yapısal dönüşümle birlikte küresel bir boyut kazanması ve ortaya çıkan “yeni dünya düzeni” bu ihtiyacın gerekliliğini ortaya koymuştur. Serbest piyasa ekonomisine, neo-liberalizme ve küresel kapitalizme karşısı örgütlenen sivil toplum örgütlerinin bir araya gelerek ortak mücadele etmeleri ve birbirleriyle olan iletişimlerini, paylaşımlarını artırmaları gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu anlamda, sosyal forumlar 1999'daki Seattle olaylarından sonra gelişen küreselleşme karşısı hareketlerin taleplerini ve bu taleplerin güçlü bir aktivizm ile desteklenmesini sağlayarak, 1980'lerden beri parçalı bir yol izleyen “yeni toplumsal hareketleri” bir araya getirmeyi başarmıştır (Yıldırım, 2011, s. 396).

Küreselleşmeye ve onun getirdiği olumsuzluklara karşısı mücadelede toplumsal hareketlerin tek bir yöne evrilerek ortak bir mücadeleye girişmeleri DSF'nin ortaya çıkmasında bir itki oluşturmuştur. Ancak, DSF'nin kurulması fikrinin ortaya çıkışı daha öncelere dayanmaktadır. Neo-liberalizme karşısı birlik arayışları yönünde uluslararası alandaki ilk adımlar, 1990'da Brezilya İşçi Partisi'nin (PT) Latin Amerika kıtasındaki radikal sol partileri ve grupları Sao Paulo Forumu ile bir araya getirmesiyle atılmıştır. Benzer şekilde, DSF de aynı kıtada ve aynı partinin (PT) katkılarıyla oluşturulmuştur (Şensever, 2003, s. 27). Dolayısıyla, DSF'yi bir yapılanma ya da kurumdan öte bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bununla birlikte, DSF İsviçre'nin Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'na karşısı alternatif bir forum düzenleme fikrinden hareketle ortaya çıkmış ve ilerleyen süreçte küreselleşme karşısı hareketlerin buluşma yeri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Mahmutoğulları, 2002, s. 79). DSF neo-liberalizme, küresel kapitalizme ya da emperyalizme karşısı mücadele eden toplumsal hareketlerin fikirlerini özgürce ifade ettikleri, müzakerelerde buldukları, deneyimlerini paylaştıkları ve kolektif mücadeleye giriştikleri ortak bir buluşma noktasıdır. Çünkü, sınıf eksenli geleneksel toplumsal hareketlerden kimlik eksenli “yeni” toplumsal hareketlere geçişle birlikte toplumsal hareketlerin örgütlülük yapısı zarar görmüş ve hareketler giderek atomize olmuştur. Bu

yüzden, farklılaşan ve birlikte mücadele etme ruhunu yitirmeye başlayan toplumsal hareketler özellikle 1990'lardan sonra yeni bir "ortak düşman"a karşı bir araya gelmenin önemini kavramışlardır (Yıldırım, 2011, s. 405).

Bu bağlamda, 25-30 Ocak 2001 tarihleri arasında Brezilya'nın Porto Alegre kentinde DSF'nin ilk toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıda, "Zenginliğin üretimi ve toplumsal yeniden üretim", "Kaynaklara erişim ve engeller", "Sivil toplum ve kamusal alan" ve "Siyasal erk ve yeni toplumda etik" başlıkları altında müzakereler gerçekleştirilmiştir (Şensever, 2003, s. 47). DSF'nin yapısına, işleyişine, vizyonuna ilişkin 14 ilke¹⁰ bu toplantıda belirlenmiş ve kamuoyuna açıklanmıştır. Bu ilkelerden birincisinde DSF'nin kurulmasındaki temel mantık şu şekilde ifade edilmiştir:

DSF, neo-liberalizme, dünyaya sermaye tarafından hükmedilmesine, emperyalizmin her çeşidine karşı olan ve hem insanlar arası, hem insanlar ile yerküre arasında yapıcı ilişkilerin olduğu küresel bir toplum inşa etmeyi amaçlayan grupların ve sivil toplum hareketlerinin, eleştirel düşünce, demokratik fikir tartışması, öneriler oluşturulması, serbest deneyim alışverişi ve ortak etkili faaliyetler kurgulanması amacıyla bağlantılar kurulması için açık bir buluşma yeridir (Yıldırım, 2011, s. 408).

Öte yandan, onuncu ilkede DSF'nin totaliter rejimlere, indirgemeci yaklaşımlara ve şiddete karşı bir örgüt olduğu da vurgulanmıştır:

DSF, ekonomi, tarih ve gelişmeye dair totaliter ve indirgeyici yaklaşımlara ve devlet tarafından toplumsal kontrol adına şiddet kullanılmasına karşıdır. DSF, insan hakları, doğrudan demokrasi, barış ilişkileri, insanlar, etnik kimlikler, halklar ve cinsiyetler arası eşitlik ve dayanışmaya saygı ön planda tutar; her çeşit üstünlük veya hâkimiyet ilişkisini ya da bir insanın başka bir insanı tahakkümü altına almasını kınar (Şensever, 2003, s. 36).

"Başka bir dünya mümkün!" sloganıyla yola çıkan DSF, sözü edilen ilkelerden de anlaşılacağı üzere dünyanın eşitsiz, adaletsiz ve ayrımcı düzeninde köklü bir dönüşümü öngörmektedir. Eşitlikçi, dayanışmaya dayalı, barışçıl ve demokratik bir dünya düzeni ütopyası DSF'nin ilkelerinde ön plana çıkmaktadır.

İkinci DSF toplantısı, 31 Ocak-5 Şubat 2002 tarihleri arasında tekrar Porto Alegre kentinde düzenlenmiştir. Toplantıya yaklaşık 50 bin kişi katılmıştır. Levent Şensever'e (2003, s. 48) göre, ikinci DSF toplantısı Davos'ta yapılan DEF toplantısını gölgede bırakmış ve *The Financial Times* gibi küresel sermayenin sözcüsü olan bir gazete bile DSF'nin başarısından söz eden haberlere yer vermiştir. Bu anlamda, DSF'nin küreselleşme karşıtı hareketleri bir araya getirerek ortak ve güçlü bir mücadeleye girişmesi çabalarının uluslararası medyada yankı bulması önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

23-28 Ocak 2003 tarihleri arasında düzenlenen üçüncü DSF toplantısı Irak Savaşı'nın gölgesinde geçmiş olmasına karşın, katılım önceki forumlardan çok daha fazla olmuştur. 23 Ocak günü düzenlenen savaş karşıtı mitinge yaklaşık 40 bin kişi katılmıştır (Şensever, 2003, s. 54). Toplantılarda şu konular üzerinde müzakerelerde bulunulmuştur: "Demokratik ve sürdürülebilir kalkınma", "İlkeler ve değerler, insan hakları, çeşitlilik ve eşitlik", "Medya, kültür ve hegemonyasına karşı mücadele", "Siyasi iktidar, sivil toplum ve demokrasi" ve "Demokratik dünya düzeni, militarizme karşı ve barış için mücadele" (Somel ve Atılgan, 2003, s. 449). Bunların yanı sıra, toplantıda 4. DSF'nin Hindistan'da düzenlenmesi ve bundan sonra düzenlenecek olan DSF toplantılarının tarihlerinin DEF'in toplantılarından bağımsız olarak belirlenmesi kararları alınmıştır (Şensever, 2003, s. 56). Çünkü, ilk üç DSF toplantısının DEF toplantılarıyla eşzamanlı olarak düzenlenmesi bazı katılımcılar tarafından eleştirilmiştir.

Dördüncü DSF toplantısı, önceki üç toplantıdan farklı olarak bu kez Porto Alegre kenti dışında ve farklı bir ülkede düzenlenmiştir. Dördüncü toplantı Hindistan'ın Mumbai kentinde 16-21 Ocak

¹⁰DSF ilkelerinin tamamı için bkz: <http://www.kozmopolit.com/Dez03/Dosya/dsfilkeler.html> (Erişim Tarihi: 06.10.2018).

2004 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. DSF'nin örgütlenme yapısının da tartışıldığı toplantıda bazı yeni kararlar alınmıştır:

(1) Katılım genişliğine ve çeşitliliğine önem verilecek, (2) Çocukların ve gençlerin foruma katılımı için özen gösterilecek, (3) Çalışma komitesi, özellikle örgütlerdeki insanlardan oluşturulacak. Bu seçimde kadın ve erkek sayısındaki dengeye önem verilecek. Böylece kişilerin örgütlerini de sürece katmaları hedeflenecek. Demokratik olma ve temsil gücü kavramlarının öne çıktığı bu kararlar, komitenin üçte dördünün bölgesel ve ulusal ağlardan oluşması, geri kalanının ise akademik çevre, aydın ve sanatçılardan oluşması hedeflenecek. (4) Çalışma Komitesi'nin toplantıları bütünüyle şeffaf ve herkese açık olacak... (Şensever, 2003, s. 58).

Beşinci DSF toplantısı Mumbai'den sonra yeniden Porto Alegre kentinde 26-31 Ocak 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplantıda şu başlıklar altında çeşitli oturumlar düzenlenmiş ve tartışmalar gerçekleştirilmiştir:

(1) Otonom düşünce, bilgi ve teknolojilerin yeniden düzenlenmesi ve sosyalleşmesi, (2) Çeşitliliği, çoğulculuğu ve farklı kimlikleri savunmak, (3) Sanat ve yaratma: Direniş kültürünü oluşturmak ve geliştirmek, (4) İletişim: Hegemonya karşısı tecrübeler, haklar ve alternatifler, (5) Dünyanın ve insanların ortak kaynaklarını savunmak ve genişletmek, (6) Neo-liberalizmin egemenliği karşısında sosyal mücadeleler ve demokratik alternatifler, (7) Barış, demilitarizasyon ve savaş, serbest ticaret ve borçlarla mücadele, (8) Toplumların entegrasyonu ve uluslararası demokratik düzenin kurulmasına yönelik adımlar atılması, (9) Neo-liberal kapitalizm karşısı insanlar için ve insanlara ait mutlak ekonomiler, (10) İnsan hakları ve adil ve eşit bir dünya için saygınlık, (11) Etik, "cosmovisions" ve dini değerler - Yeni bir dünya için direnişler ve engeller.¹¹

Bamako (Mali), Caracas (Venezuela) ve Karachi (Pakistan) olmak üzere üç farklı şehirde 19-23 Ocak ve 24-29 Mart 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen altıncı DSF toplantılarında ise küresel sermaye ve emperyalizm karşısı çok sayıda sivil toplum kuruluşu bir araya gelmiştir. Toplantılarda, "Neo liberal politikalarla başa çıkmak için eylemlilikler", "Irak işgalinin üçüncü yılında dünyada gerçekleşecek savaş karşısı gösteriler", "Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlara karşısı yapılabilecekler" ve "Küresel ısınma ve iklim değişikliklerine karşısı önlemler" başlıklı konular üzerinde yoğunlaşmıştır.¹²

Kenya'nın Nairobi kentinde 20-27 Ocak 2007 tarihleri arasında "Halkların Mücadelesi-Halkların Alternatifleri-Başka Bir Dünya Mümkün!" sloganı ile düzenlenen yedinci DSF toplantısında, "HIV-AIDS", "Kadın Sorunları", "Kamu Mallarının Özelleştirilmesi", "Topraksızlar", "Barış ve Çatışma", "Göç ve Diaspora", "Halkın ve Mücadelelerin Anısı" gibi birçok konuda oturumlar düzenlenmiştir.¹³

Bununla birlikte, yedinci DSF toplantısı sonunda yayımlanan sonuç bildirgesinde; "Savaşı durdurun, askerleri eve getirin, Irak petrolünün kontrolüne hayır, Irak'taki tüm askeri üsler kaldırılın, Irak'taki kurbanların ve tutukların zararları karşılansın, Bölgesel savaşları durdurun, İsrail'in Filistin işgaline hayır, İsrail mallarına karşısı boykotu destekleyin, İran'a yönelik tehditlere hayır, Afganistan'daki tüm askerler geri çekilsin, Somali'yi bombalamayın, Amerika'nın savaş tacirlerine verdiği desteği durdurun, Darfur krizine barışçıl bir çözümü destekleyin, Anti-terör ismi altında insan hakları ve

¹¹<http://bianet.org/bianet/toplum/54302-porto-alegre-izlenimleri> (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

¹²<http://bianet.org/bianet/toplum/73888-2006-kuresel-eylem-takvimi-cok-dolu> (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

¹³<https://www.tmmob.org.tr/icerik/7-dunya-sosyal-forumu-kenyada-toplaniyor> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

özgürlüklerinin kısıtlanmasını durdurun” talepleriyle 17-20 Mart 2007 tarihleri arasında dünya çapında gösteriler düzenleneceği dünya kamuoyu ile paylaşılmıştır.¹⁴

2007 yılına kadar resmi olarak her yıl düzenli bir biçimde gerçekleştirilen DSF toplantıları, 2007 yılından sonra iki yılda bir düzenlenmeye başlamıştır: 2009’da Belem (Brezilya), 2011’de Dakar (Senegal), 2013’te ve 2015’te Tunus (Tunus), 2016’da Montreal (Kanada), 2018’de Salvador da Bahia (Brezilya).¹⁵ Bu durum, 2001 yılında DEF’e karşı alternatif bir forum olarak ortaya çıkan DSF’nin 2007 yılından sonra kolektif mücadele bilincinin sönümlendiği yönünde eleştirilere neden olmuştur. Örneğin, Dünya gazetesi yazarı Tefik Güngör tarafından kaleme alınan “Dünya Sosyal Forumu’ndan ses çıkmaz oldu” başlıklı köşe yazısında bu durum şöyle açıklanmıştır: “Davos toplantıları devam ediyor. Davos toplantılarında olan biteni merakla izliyoruz. Ama Davos ‘Dünya Ekonomik Forumu’na alternatif olarak ortaya çıkan ‘Dünya Sosyal Forumu’ndan ses çıkmaz oldu... Bugünlerde ‘Dünya Sosyal Forumu’ ile ilgili, fakir ülkelerin fakirlikten nasıl kurtulacaklarıyla ilgili haberlere rastlanmıyor.”¹⁶ DSF’nin ilk kurulduğu yıllardaki etkisini kaybetmeye başladığına ilişkin bir başka eleştirel köşe yazısı da iktisatçı ve aynı zamanda Birgün yazarı Hayri Kozanoğlu tarafından kaleme alınmıştır:

“Artık ‘ne hava bedava, ne de su’. Çok şükür ki hala ‘düşünmek bedava’. Düşünmek, çulsuzlardan, ezilenlerden, sömürülenlerden, yok sayılanlardan yana ütopyalar kurmak bedava. Öyleyse Dünya Sosyal Forumlarını, ardından gelen Avrupa Sosyal Forumu ve bölgesel sosyal forumları ayakta tutmaya çalışmak en hayırlısı. Neo-liberalizme, kapitalizme karşı direnişin gündemini, sorunlarını, programatik hattını bedavadan konuşabilmek için... Bu toplantıları örgütlemek, buralara katılabilmek ne yazık ki bedava olmasa da...”¹⁷

Yazarın makalesinde kullandığı “ayakta tutmaya çalışmak” ifadesi, günümüzde DSF’nin etkisinin giderek sönümlendiğine ilişkin bir saptama ve gelecekte daha da sönümleneceğine yönelik bir öngörü olarak yorumlanabilir. Kaldı ki, Kozanoğlu, yazısında DSF toplantılarına katılımın ücretli olmasını da eleştirmiştir.

4. Dünya Sosyal Forumu’nun Medyayı Kullanım Olanakları

Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı kamusal alanda yurttaşlar tarafından dile getirilen sorunların çözümüne yönelik eylemlerle bağlantılıdır. Kamusal alanda müzakere edilen sorunların toplumsal zeminde karşılık bulabilmesi ve toplumsal bir hareketin başlatılabilmesi bağlamında medyaya önemli bir rol atfedilmektedir. Benzer biçimde, medyada gündeme gelen toplumsal bir sorunun kamusal alana taşınması, bu alanda tartışılması ve toplumsal bir hareketi başlatması da olası bir durumdur.

Nilüfer Timisi’ye göre, “özgür bireylerin, korunaklı bir toplumsal mekânda, siyasi ve ticari otoriteden bağımsız olarak, sansüre uğramamış bilgi aracılığıyla katılımlarının kamusallaştırılması ve ortak iyinin tartışma yoluyla uzlaşma kavuşması kamusal alanın özünü oluşturmaktadır” (2003, s. 17). Dolayısıyla, kamusal bir tartışmanın rasyonel bir biçimde yürütülebilmesi, toplumların demokrasi kültürünün gelişmişliğiyle yakından ilişkilidir. Özgür yurttaşların sorun ve taleplerinin kamusal alana taşınması ve bu alanda rasyonel bir müzakerenin yürütülebilmesi noktasında siyasi ve ticari otoriteden bağımsız, kamusal yayıncılık anlayışını benimsemiş ve ekonomi politik anlamda çıkar ilişkilerinden soyutlanmış bir medyaya gereksinim duyulmaktadır. Çünkü, 1980’li yıllardan itibaren medya alanında yaşanan yapısal dönüşümler çerçevesinde şekillenmiş olan günümüz medyası kamusal alanın özüne

¹⁴<https://www.tmmob.org.tr/icerik/7-dunya-sosyal-forumu-nairobi-de-yapildi> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

¹⁵<https://fsm2016.org/en/sinformer/a-propos-du-forum-social-mondial/> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

¹⁶ <https://www.dunya.com/kose-yazisi/dunya-sosyal-forumundan-ses-cikmaz-oldu/400054> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

¹⁷ <https://www.birgun.net/haber-detay/davos-2010-dan-bedava-ekonomisine-11464.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

uygun bir görünüm sergilemektedir. Bu durum ise “alternatif” ya da “radikal medya”ya duyulan gereksinimi beraberinde getirmiştir.¹⁸

Muhafif ideolojilerin kitlelere aktarılabilmesi için muhafif medyaların yaratılması gerekir. Muhafiflerin kendilerini ifade etme aracı olarak kullandıkları muhafif medya, daha doğrusu “radikal medya” ezilenlerin iktidar mücadelesi sürecindeki sesidir (Çoban, 2009b, s. 43). Her toplumsal hareket, ortaya çıktığı dönemin koşullarına uygun kitle iletişim araçlarını kullanarak kendi mücadelesini daha geniş kitlelere duyurmaya çalışmıştır. Örneğin, 1994 yılında başlattıkları mücadele ile yerel direnişlerini küresel ölçekte görünür kılan Zapatistalar ve 1999 yılında Seattle kentindeki DTÖ toplantısına karşı başlattıkları protestolarla dünya çapında tanınır hale gelen sivil toplum örgütleri başlattıkları direniş ve mücadelelerde medyayı (özellikle interneti) etkin bir biçimde kullanmışlardır.

Yeni medya, insanlara enformasyon çeşitliliğini ve bolluğunu, uzamsallığı, kolay erişilebilirliği, yurttaşların kamusal alana katılabilmesindeki kolaylıkları, sermaye denetimindeki geleneksel medyaya kıyasla daha az maliyetle daha etkileşimli iletişim kurabilme imkânlarını sağladığı için yeni toplumsal hareketler tarafından etkin bir biçimde kullanılmıştır. Küresel kapitalizmin var olan tüm sınırları aşmak için kullandığı enformasyon ve iletişim teknolojileri, yeni toplumsal hareketlerin elinde, doğru ve etkin bir biçimde kullanıldığı ölçüde devrimci düşüncenin bir aracına dönüşebilmektedir. Günümüzde yeni toplumsal hareketler, yeni iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanmakta ve onları birer meydan okuma aracı olarak görmektedir. Bu durum, yeni toplumsal hareket aktivistlerinin kamusal alan dışında kalarak konuşulamayan pek çok konunun kamusal alana taşınması ve bu alanda tartışılmasına öncülük etmelerini kolaylaştırmaktadır. Nitekim, yeni toplumsal hareketler açısından yeni medya merkezi bir konumdadır. Ancak, yeni medyanın sunduğu olanakları ve kolaylıkları etkin bir biçimde kullanabilme becerisi her toplumsal hareket tarafından aynı ölçüde ve etkililikte gerçekleştirilmemektedir.

Yeni toplumsal hareketler içinde tanımlanan küreselleşme karşısı hareketler ise ortaya çıktıkları dönemin koşulları, örgütlülük yapıları (daha heterojen bir yapıdalar) ve teknolojik gelişmeler dolayısıyla daha çok yeni medyayı kullanmışlardır. Çünkü, küreselleşme karşısı hareketlerin ortaya çıkışı internetin ve daha sonrasında sosyal medya araçlarının kullanımının yaygınlaştığı 1990 ve 2000’li yıllara denk düşmektedir. Nitekim küreselleşme karşısı hareketleri de içinde tanımladığımız yeni toplumsal hareketler, gerek örgütleniş biçimleri gerek ise eylemlilikleri bağlamında yeni medya araçlarını daha etkin kullanmışlardır. İlk toplantısı 2001 yılında düzenlenen DSF’nin de daha çok yeni medya araçlarını kullandığı söylenebilir. Ancak, DSF’nin kurumsal bir web sitesi yoktur. DSF’nin etkinlikleri ve duyuruları, her yıl satın alınan farklı domainler (alan adı) üzerinden paylaşılmaktadır ve geçmiş yıllara ait domainleri zaman içinde farklı firmalar satın alabilmektedir. Örneğin, geçmiş yıllarda DSF hakkında yapılmış literatürdeki bazı akademik çalışmalarda adı geçen www.wsf2008.net ya da www.sosyalforum.org gibi web adresleri günümüzde online alışveriş mağazası olarak kullanılmaktadır.¹⁹

Bununla birlikte, DSF’nin her yıl düzenli olarak paylaşımlarda bulunulan, organizasyonlar hakkındaki gelişmelerin aktarıldığı resmi sosyal medya hesaplarının da bulunmadığı gözlemlenmiştir. Toplantı zamanlarında açılan sosyal medya hesapları üzerinden çeşitli paylaşımlar gerçekleştirilse de toplantılar sonrasında enformasyon akışı devam etmemiştir. Kaldı ki, ortaya çıktığı dönemde çok sayıda eylemcinin ve sivil toplum kuruluşunun aktif katılımının sağlandığı organizasyonlar düzenleyen DSF’nin sözü edilen sosyal medya hesaplarının takipçi sayıları birkaç bin kişiyle sınırlı kalmıştır.²⁰ Dolayısıyla, DSF’nin devamlılığı olan bir medya kullanım pratiği yoktur denilebilir.

¹⁸ Radikal medya, toplumsal dönüşümü ezilenlerin yararına gerçekleştirmek isteyen toplumsal hareketlerin medyası olarak tanımlanabilir. Çünkü, her toplumsal hareketin devrimci bir dönüşümü gerçekleştireceği iddia edilemeyeceği gibi her alternatif medyanın da radikal medya niteliğinde olduğu söylenemez (Çoban, 2009b, s. 44).

¹⁹Web sayfası ekran görüntüleri için bkz. Görsel 1 ve 2.

²⁰Örneğin, 2016 yılında Montreal’de düzenlenen DSF toplantısı için açılan ve kısmen güncel paylaşımların devam ettirildiği Facebook sayfasının takipçi sayısının 3804 kişi olduğu gözlemlenmiştir. Bkz. <https://www.facebook.com/worldsocialforum/>

Bu bağlamda, yeni medyanın toplumsal hareketlerin karakteristiğini, kolektif birlikteliklerini, örgütlenme yapılarını, müzakere yetilerini nasıl etkilediğine değinmek yerinde olacaktır. Yeni medya ve toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi irdeleyen akademik çalışmalar temelde iki farklı yaklaşımla bu ilişkiyi ortaya koymaktadır: Yeni medya ve toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi olumlu bulan ve yeni medyayı yücelten yaklaşımların karşısında yeni medyayı mesafeli ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren yaklaşımlar yer almaktadır.

Olumlu yaklaşımlar, yeni medyanın yurttaşların kamusal alana katılımlarında, fikirlerini özgür bir biçimde ifade edebilmelerinde, demokratik katılım süreçlerine dahil olmalarında daha özgürlükçü, kolay erişilebilir, demokratik ve özerk bir alan olduğunu iddia etmektedir (Shirky, 2008; Papacharissi, 2002; Rasmussen, 2008; Poster, 1995; Kahn ve Kellner, 2004). Örneğin, Zizi Papacharissi'ye (2002, s. 9-10) göre, internet ve internet uzantılı teknolojiler bireylerin ifade özgürlüğünü arttırabilir ve yurttaş hareketlerini destekleyebilir. Benzer şekilde, Terje Rasmussen (2008, s. 74), yeni medya ortamının geleneksel medyaya kıyasla bireylerin aktif katılımına daha fazla olanak tanıdığını öne sürmektedir.

Yeni medyaya mesafeli yaklaşan eleştirel yaklaşımlar ise yeni medya ortamının özgürlükçü, kolay erişilebilir, demokratik ve özerk bir alan olduğunu reddederek yeni medyanın güç ve iktidarı elinde bulunduran kesimler tarafından kolaylıkla denetlenebilen, kaygan bir zeminde faaliyet gösteren bir mecra olduğunu savunmaktadır (Morozov, 2010; Barber, 2006; Dean, 2005; Gladwell, 2010; McChesney, 2000). Malcolm Gladwell'e (2010, s. 49) göre, yeni medya statükonun bir düşmanı değildir, aksine mevcut toplumsal düzeni meşrulaştırmak ve yerleştirmek için elverişli bir ortamdır. Bireylerin kendilerini iyi hissetmelerini sağlayan çevrimiçi aktivizm hareketlerinin hiçbir siyasal ve sosyal etkisi yoktur. Ayrıca, bu hareketler çevrimiçi iletişimin özgürleştirici doğasına olan naif inancın bir getirisi (Morozov, 2010). Öyle ki, yeni medya ortamı herkesin erişimine açık değildir, bütünlük ve akılcı uyumdan yoksundur, reklam gelirlerine bağımlı olduğu için ticari çıkarların sömürü alanıdır (Karakaya Polat, 2005, s. 449-450).

Temelde bu yaklaşımların, Graham Murdock ve Peter Golding'in (1989) demokratik bir toplum yapısının ve yurttaşlığın yerleşebilmesinde toplumsal hakların vazgeçilmez bir uzantısı olarak tanımladıkları "iletişim hakkı" ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü, toplumsal hareketleri besleyen en önemli unsurlardan biri, eşit haklara sahip özgür yurttaşların bir arada yaşadıkları demokratik ve refaha ulaşmış bir toplum düzenine duyulan gereksinimdir. Murdock ve Golding (1989, s. 183), yurttaşlık ve yurttaşların iletişim hakları arasındaki ilişkiyi üç temel öğeyle açıklamaktadır: Birincisi, insanlar haklarını bilmek ve kullanabilmek için enformasyon ve bilgiye erişmek zorundadır. İkincisi, insanlar siyasal tercihlerine ilişkin enformasyon ve tartışmalara erişebilmeli ve eleştirilerini duyuracakları, muhalefetlerini harekete geçirebilecekleri iletişimsel kolaylıklara ulaşabilmelidir. Üçüncüsü ise insanlar kendilerini medyada temsil edebilmeli ve temsiliyetlerini geliştirebilmelidir. Ancak, genel olarak iletişimin, özelden ise medyanın ticarileşmesi ile birlikte "siyasal egemenliğin akıl aracılığıyla teşhir edilmesinin yerini ekonomik ve siyasal manipülasyon mekanizmaları aracılığıyla ideolojik bir konsensüsün dayatılması almıştır" (Stevenson, 2008, s. 89). Dolayısıyla, toplumsal bir hareketin başlattığı haklı bir mücadele, ancak siyasal ve ekonomik manipülasyon mekanizmalarından bağımsız, kamusal yayıncılık anlayışına sahip bir medya ortamında dile getirilebildiği ölçüde başarılı olabilir.

5. Tartışma ve Sonuç

Literatürde, toplumsal hareketler eski ve yeni olmak üzere ikiye ayrılmaktadır: 1970 öncesi toplumsal hareketler eski/geleneksel toplumsal hareketler olarak adlandırılırken; 1968 öğrenci hareketi ve sonrasındaki hareketler ise yeni toplumsal hareketler olarak kabul edilmektedir. 1968 öğrenci hareketi ile toplumsal hareketlerin karakteri ve örgütleniş biçimi dönüşüme uğramıştır. 1968 öncesi

(Erişim Tarihi: 18.11.2018).

toplumsal hareketler daha çok sınıf temelli geleneksel toplumsal hareketler olarak kabul edilirken; 1968 sonrasındaki toplumsal hareketler kimlik ekseni yeni toplumsal hareketler olarak farklı bir karakterde devam etmiştir. Geleneksel toplumsal hareketler daha çok işçi sınıfının haklarını korumaya ve onların özgürleşme yollarına çözümler üreten kolektif hareketler iken; yeni toplumsal hareketler ırk, cinsiyet, kadın, çevre, küreselleşme gibi sorunlara odaklanan bireylerin oluşturduğu daha heterojen bir yapılanmaya sahiptir. Yeni toplumsal hareketler, siyasi iktidarı eleştirmek ya da ekonomik eşitsizliklere dikkat çekmek yerine insan hakları ve yaşam kalitesi gibi konulara yönelmişlerdir.

Bununla birlikte, daha çok yeni medya ortamında örgütlenen ve yeni medya araçlarını daha fazla kullanan yeni toplumsal hareketlerin üyelerinin karakteri, geleneksel toplumsal hareketlerdeki eylemcilerden farklıdır. Günümüz toplumsal hareketleri, neye, neden karşı olunduğu, hangi amaç uğrunda direniş gösterildiği gibi konulardan çok niceliksel katılımın önemsendiği ve “ben” merkezci bir anlayışın egemen olduğu bir yapıdadır (Babacan, 2015). Bu durum, atomize olmuş, apolitikleşmiş ve kolektif bilinci sönümlenmiş bireylerin çabalarını kendiliğinden başarısız kılmaktadır. Çünkü, toplumsal bir hareketin başarılı olabilmesi için kolektif bilincini yitirmemiş, ekonomik siyasi ve toplumsal sorunlara duyarlı, mücadele ve direniş gösteren bireylere gereksinim vardır.

Öte yandan, toplumsal hareketler, alternatif medya kuruluşlarını ortaya çıkarttığı gibi aynı zamanda alternatif medyadan beslenmektedir. “Alternatif” ya da “radikal medya” ile toplumsal hareketler arasında birbirlerini belirleyen karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Toplumsal hareketler sönümlendiğinde, alternatif medyanın gücü ve etkisi azalır. Kitleselleşen toplumsal hareketler ise güçlü ve etkili alternatif medyayla kendisini gösterir. Bunun yanı sıra, toplumsal hareketlerin çıkış noktası kamusal alanda yurttaşlar tarafından dile getirilen sorunlara çözüm yolları üretmektir. Bu anlamda, kamusal alanda yurttaşlar tarafından dile getirilen sorunların toplumsal bir hareketi başlatması noktasında alternatif medyanın rolü yadsınamaz büyüklüktedir. Dolayısıyla, toplumsal hareketlerin medyayı kullanım pratikleri ve kendi alternatif medyalarını yaratmaları onların toplumsal zeminde mücadelelerine destek sağlama potansiyelini de arttırmaktadır.

Yeni medyanın iletişim alanında sağladığı olanaklar (üreten tüketiciler, dijital teknoloji, etkileşimsellik, uzamsallık, anımsalılık, kolay erişilebilirlik vb.) ve toplumsal değişim bağlamındaki rolü, özerk ve demokratik bir sivil toplumun inşa edilebileceğine ilişkin iyimser düşünceye katkı sağlamaktadır. Ancak, yeni medyanın kolaylıkla manipüle edilebilen, iktidarın denetimine/kontrolüne açık bir mecra ve kolektif bilinçten yoksun, apolitik, atomize olmuş bireylerin faaliyet alanı olarak gören şüpheli yaklaşımlar ise yeni medyanın statükoya karşı koyacak bir gücü olmadığını savunmaktadır.

Sonuç olarak, bir toplumda demokrasinin, yurttaşlık bilincinin ve özgürlüğün geliştirilmesi ve yerleşmesi noktasında toplumsal hareketlere ve medyaya atfedilen önem yadsınamaz büyüklüktedir. Kaldı ki, “başka bir dünyayı” mümkün kılabilme için kolektif bilinçle hareket eden, medyayı doğru ve etkin bir biçimde kullanarak kamusal alandaki mücadelesini tüm kesimlere duyurabilen toplumsal hareketlere ihtiyaç vardır. Bu anlamda, 2001 yılında ilk toplantısı düzenlenen ve ilerleyen yıllarda etki alanını ve eylem ağını genişleterek küresel düzeyde görünürlük kazanmayı başaran DSF, özellikle 2007 yılından itibaren özellikle yeni medya ortamlarında etkisini ve görünürlüğünü yitirmiştir. Yukarıdan küreselleşme çerçevesinde neo-liberal politikaları savunan örgütlerin gücü ve hegemonyası karşısında DSF'nin yeni medya kullanım pratiğinin ve geleneksel medyadaki temsiliyetinin yıllar içerisinde etkisini kaybetmesiyle doğru orantılı olarak karşı hegemonik duruşunun da zayıfladığı sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Babacan, M. E. (2015). Yeni medya bağlamında toplumsal hareketler ve yeni insanın karakter analizi. *Folklor/Edebiyat Dergisi Yeni Medya Çalışmaları Özel Sayısı*, 83 (3), 295-307.
- Barber, B. R. (2006). How democratic are the new telecommunication technologies?. *IDP*:

- Revista de los Estudios de Derecho y Ciencia Política de la UOC*, 3, 1-10.
- Brecher, J. Costello, T. ve Smith, B. (2002). *Aşağıdan küreselleşme*. (B. Ergene, Kutluca, Ş. Özgün ve A. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Çoban, B. (2009a). Yeni toplumsal hareketler, sınıf mücadelesi ve ütopya. B. Çoban (Ed.), *Küreselleşme, direniş, ütopya yeni toplumsal hareketler: küreselleşme çağında toplumsal muhalefet* (ss. 9-41). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çoban, B. (2009b). Toplumsal hareketler ve radikal medya. B. Çoban (Ed.), *Küreselleşme, direniş, ütopya yeni toplumsal hareketler: küreselleşme çağında toplumsal muhalefet* (ss. 43-62). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çoban, S. (2009). Yeni toplumsal hareketler ve iktidar sorunu. B. Çoban (Ed.), *Küreselleşme, direniş, ütopya yeni toplumsal hareketler: küreselleşme çağında toplumsal muhalefet* (ss. 175-189). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çopuroğlu, Y. C. ve Çetin, B. N. (2010). Yeni sosyal hareketler paradigması bağlamında Türkiye'deki küreselleşme karşısı grupların birbirleriyle ve dünyadaki karşıtlarla karşılaştırılması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 66-100.
- Dağtaş, E. ve Yaylagül, L. (2008). NATO 2004 zirvesi karşısında "büyük İstanbul buluşması": NATO karşısı hareketlerin Türkiye basınındaki sunumu. E. Dağtaş (Ed.), *Türkiye'de sivil itaatsizlik toplumsal hareketler ve basın* (ss. 433-458). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Danaher, K. (2004). *Küresel ekonomi ve demokrasi*. (B. Çölgeçen, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dean, J. (2005). Communicative capitalism: Circulation and the foreclosure of politics. *Cultural Politics*. 1 (1), 51-74.
- Gladwell, M. (2010). Annals of innovation: Small change. *The New Yorker*. October, 42-49.
- Goodwin, J. and Jasper, J. M. (2009). Introduction. In J. Goodwin and J. M. Jasper (Eds.), *The social movements reader: Cases and concepts* (ss. 1-8). USA: Blackwell Publishing.
- Ellwood, W. (2003). *Küreselleşmeyi anlama kılavuzu*. (B. D. Genç, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdi Lelandais, G. (2009). Sosyal hareket teorileri ve küreselleşme. B. Çoban (Ed.), *Küreselleşme, direniş, ütopya yeni toplumsal hareketler: küreselleşme çağında toplumsal muhalefet* (ss. 63-90). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kahn, R. and Kellner, D. (2004). Oppositional politics and the internet. *Cultural Politics*. 1(1), 75-100.
- Karakaya Polat, R. (2005). The internet and political participation. *European Journal of Communication*, 20 (4), 435-459.
- Kökalan Çımrın, F. (2009). Karşısı küreselleşme hareketlerinin kuramsal tartışmalarına bir katkı: "imparatorluk" ve "çokluk" kavramlarının değerlendirilmesi. B. Çoban (Ed.), *Küreselleşme, direniş, ütopya yeni toplumsal hareketler: küreselleşme çağında toplumsal muhalefet* (ss. 147-173). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mahmutoğulları, M. (2002). Küreselleşme karşısı hareketler "nasıl bir dünya" sorusuna yanıt üretebilecek mi?, *Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası Konferans'nda sunulan bildiri*. <http://www.antimai.org/gr/mmodtu.htm>. (Erişim Tarihi: 20.10.2018).
- McChesney, R. W. (2000). *Rich media, poor democracy: Communication politics in dubious times*. New York: The New Press.
- Melucci, A. (1999). Çağdaş hareketlerin sembolik meydan okuması. K. Çayır (Ed.), (K. Çayır, Çev.). *Yeni sosyal hareketler: Teorik açılımlar* (ss. 81-107) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Morozov, E. (2010). The digital dictatorship. *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703983004575073911147404540>. (Erişim Tarihi: 20.10.2018).
- Murdock, G. and Golding, P. (1989). Information poverty and political inequality: Citizenship in the

- age of privatized communications. *Journal of Communication*, 39 (3), 180–195.
- Papacharissi, Z. (2002). The virtual sphere: The internet as the public sphere. *New Media and Society*, 4 (1), 5-23.
- Poster, M. (1995). The net as a public sphere? *Wired Journal*. <http://www.wired.com/wired/archive/3.11/poster.if.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2018).
- Rasmussen, T. (2008). The internet and differentiation in the political public sphere. *Nordicom Review*, 29 (2), 73-83.
- Shirky, C. (2008). *Here comes everybody: The power organizing without organizations*. London: Penguin Books.
- Somel, C. ve Atılgan, G. (2003). Üçüncü Dünya Sosyal Forumu: İzlenimler, değerlendirmeler. *Praksis Dergisi*, (9), 443-457.
- Stevenson, N. (2008). *Medya kültürleri. Sosyal teori ve kitle iletişimi*. (G. Orhon-B. E. Aksoy, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şensever, F. L. (2003). *Dünya Sosyal Forumu aşağıdan küreselleşme hareketi ve küresel direniş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tatar, T. (2013). Yeni toplumsal hareketler ve küresel projeler. *Ortaoğu Analiz Dergisi*, 5 (57), 10-19.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tunç, A. (2005). Yurttaşlık hareketi bir klik ötede mi?: Küresel direnç platformu olarak internet. M. Binark ve B. Kılıçbay (Ed.), *İnternet, toplum, kültür* (ss. 139-152). Ankara: Epos Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2011). Sosyal forum süreci ve Avrupa Sosyal Forumu: Kurumsallaşma tehlikesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), 395-421.

İnternet Kaynakları

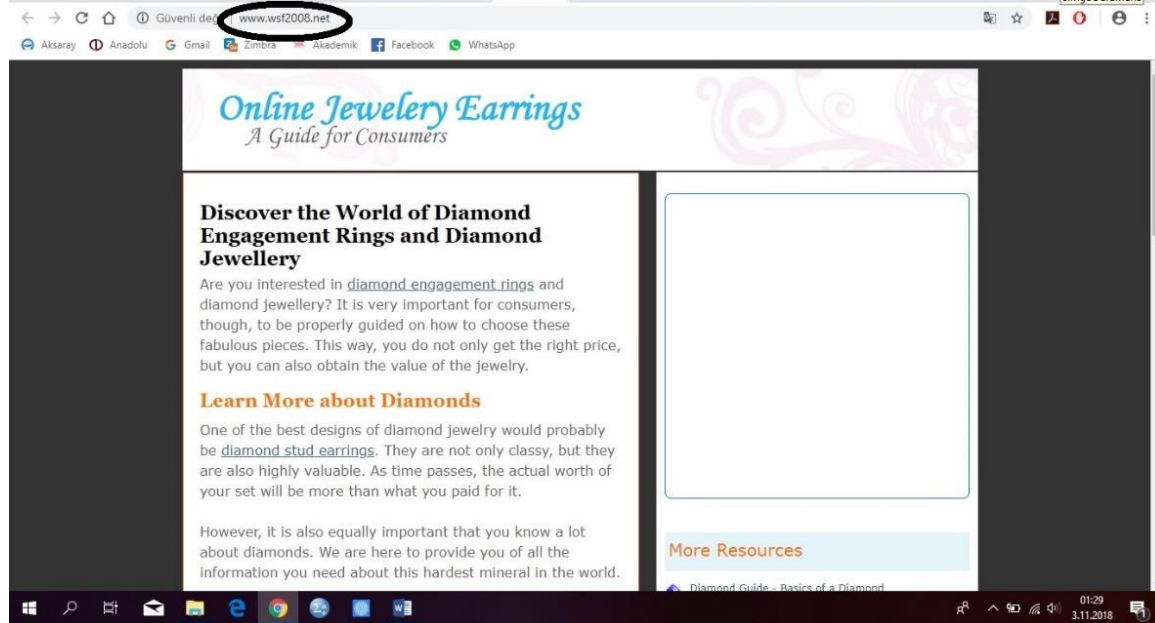
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/OECD> (Erişim Tarihi: 22.09.2018).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/G8> (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Ekonomik_Forumu (Erişim Tarihi: 06.10.2018).
- <http://www.kozmopolit.com/Dez03/Dosya/dsfilkeler.html> (Erişim Tarihi: 06.10.2018).
- <http://bianet.org/bianet/toplum/54302-porto-alegre-izlenimleri> (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- <http://bianet.org/bianet/toplum/73888-2006-kuresel-eylem-takvimi-cok-dolu> (Erişim Tarihi: 15.10.2018).
- <https://www.tmmob.org.tr/icerik/7-dunya-sosyal-forumu-kenyada-toplaniyor> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).
- <https://www.tmmob.org.tr/icerik/7-dunya-sosyal-forumu-nairobide-yapildi> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).
- <https://fsm2016.org/en/sinformer/a-propos-du-forum-social-mondial/> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).
- <https://www.dunya.com/kose-yazisi/dunya-sosyal-forumundan-ses-cikmaz-oldu/400054> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).
- <https://www.birgun.net/haber-detay/davos-2010-dan-bedava-ekonomisine-11464.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2018).
- <https://www.facebook.com/worldsocialforum/> (Erişim Tarihi: 18.11.2018).

Görseller

Görsel 1.

Görsel 2.

Extended Abstract

Social movements have been defined as movement that founded by ordinary people efforts which is conscious, planed and continuous to change society (Goodwin and Jasper, 2009). According to another definition, social movement is bounded to actors which is able to share collective identity.

Moreover, social movement has conflict component and collective movement that push the limits within system (Melucci, 1999). Social movement become more visible via protests, resistance and revolt as a result of confliotions in society (Kökalan Çımrın, 2009, s. 147).

There is a reciprocal determinism relation between social movements and capitalism which had to deal with crises. Thus, the world economic depression which had been waxing during the 1930s comes with social movements that based on laborer movements against liberalism in industrialized countries in the North. Similarly, national movements in the South that revealed as against colonialist emperialism had been more visible between 1940s and 1950s (Şensever, 2003, s. 14). From 1970s capitalism started to reconstruction process via mass effect of neoliberal policies and the history eye witnessed to rising up of social movements against to neoliberal policies. Especially, race against global capitalism which has gained global dimension during the 1990s is fountain head of anti-globalist movements.

Moreover, the people who accuse globalization for being reason of worst poverty, misery and disaster in the history. Besides, they define globalization as top-down globalization and they offer a solution that bottom-up globalization. The person who exposed to top-down globalization is the actor of bottom-up globalization (Tatar, 2013, s. 16). The way of race against top-down globalization might be in order to bottom-up globalization movements that combined with people from all around the world who imposed their necessities to process of globalization (Brecher, Costello and Smith, 2002, s. 9). Social movements defend the idea of “possibility of another world” and manifest the necessity of dream of alternative world with their creative expression and unique action style against desperate and futureless world order that created in the process of globalization (Çoban, 2009a, s. 9). Thus the importance of World Social Forum (WSF) revealed in that point. For why, WSF has qualification of being opposed public sphere which allows to numerous civil society organizations and antagonist that can gather together and debate their opinions freely then found many solutions. Also this public sphere provides an opportunity to effective action and communication network for them. When consider to historical background of social movements, providing an opportunity to action and communication network can change according to practice and usage of media. The social movements which able to use media effectively are more visible and influence sphere (as movement of Zapatista in Seattle action between 1994-1999s).

Subject of this study is discussion of anti-globalization movements which has common benefits, aims and objectives and evolution process through one main point in the context of example of WSF. Firstly, in this study, has been mentioned about actions and activities of anti-globalization movements between 1990s and 2000s. Then, has been examined anti-globalization movements conventional and new media usage practice during the globalization process of anti-globalization movements on the example of WSF. Within this context, dynamics which is effective on gaining global dimension of anti-globalization movements determined and also determining of relation between media and these dynamics are main problem of this study. Aim of this study is contribute to literacy about globalization process of anti-globalization movements. Also in this study, descriptive analysis methods from one of the methods of qualitative analysis has applied. Researches about anti-globalization movements and WSF has been analyzed. Moreover, dynamics and media usage practices

in the process of foundation of WSF has been examined. According to findings of this research, these are results of this study:

- (1) WSF that revealed as against World Economic Forum in the very beginning has been achieved gather numerous anti-globalist organization and individuals in one platform.
- (2) WSF contributed to visibility of anti-globalist movements via organizing many kinds of action against disastrous results of globalization.
- (3) WSF has contributed to meeting in one point of social movements and their battle which are organized against global capitalism, economic liberalism and imperialism.
- (4) However, WSF had enlarged its own capacity and made effective actions since the foundation WSF but in the beginning of 2000s, WSF had begun to lose its collective structure. Recently it's difficult to mention about WSF which has achieved its vision with rip-roaring resistance actions in the international level.
- (5) WSF's usage practice of media has remained in grounding level and visibility of WSF reached almost nothing contrary to beginning of foundation years. To achieve its own vision and mission and also stand against global capitalist organization needs to increase its visibility in the global level and needs to consolidate its action network. Forwhy, effective usage of media is crucial.